

Folkbildningsrådet utvärderar No 2 2013

Reviderad upplaga, september 2014

Kulturprogrammets betydelse för lokalsamhället

Utvärdering 1 av studieförbundens kulturprogram

fbr

Folkbildningsrådet

Tobias Harding, Sara Tannå och Jens Lejhall

Kulturprogrammets betydelse för lokalsamhället

Utvärdering 1 av studieförbundens kulturprogram

Reviderad upplaga, september 2014

Kulturprogrammets betydelse för lokalsamhället
Utvärdering 1 av studieförbundens kulturprogram
Tobias Harding, Sara Tannå och Jens Lejhall

Reviderad upplaga, september 2014

Folkbildningsrådet
Box 380 74
100 64 Stockholm
Tel: 08-412 48 00
Fax: 08-21 88 26
E-post: fbr@folkbildning.se
www.folkbildning.se

Layout: Johan Nilsson/Kombinera
Omslagsillustration: Ninni Oljemark/Kombinera
Tryck: Modin tryckoffset, oktober 2013

ISBN: 978-91-88692-51-1

Folkbildningsrådets reflektioner

Kultur för demokrati och delaktighet

Allt mer kultur

Kulturverksamheten i allmänhet, och kulturprogrammen specifikt, är självklara delar i studieförbundens verksamhet. Under senare år har verksamheten med inriktning mot kultur dessutom ökat kraftigt. Antalet kulturprogram har ökat från 210 000 under år 2000 till drygt 340 000 tolv år senare, och antalet deltagare från cirka 16,8 miljoner till 18 miljoner. Inom studiecirkelverksamheten stod det estetiska ämnesområdet *Konst, musik, media* för 61 procent av studieförbundens alla studietimmar under 2012. Flest deltagare, och störst volymökning under senare år, har musikcirkarna haft.

Kulturverksamheten har alltså ökat inom folkbildningen. Detta ser utvärderarna som en del av en allmän kulturalisering av samhället, där kultur och kulturella verksamheter tillmätts allt större betydelse för samhällets utveckling och människors välbefinnande. De menar också att denna tyngdpunktsförskjutning kan komma att påverka både den framtida folkbildningspolitiken och studieförbundens identitet.

Kultur som medborgarbildning

Folkbildningens kultur ska vara mer än bara kultur och folkbildningspolitik är inte samma sak som kulturpolitik.

Folkbildningens kultur ska vara en del av den medborgarbildning som studieförbund och folkhögskolor erbjuder sina deltagare. På samma sätt som studieförbundens studiecirklar och annan folkbildningsverksamhet, och folkhögskolornas långa och korta kurser, ska kulturprogrammen bidra till att statens samtliga syften med folkbildningen uppfylls.

Det betyder att de ska

- stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin
- bidra till att göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen
- bidra till att minska utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället
- bidra till att bredda intresset för och delaktigheten i kulturlivet.

Utvärderingen visar att det här synsättet är väl förankrat inom studieförbunden. Kulturprogrammen ger mer än kulturupplevelser – deras betydelse är större än så. De ger kunskap och nya perspektiv; skapar engagemang och påverkansmöjligheter; stärker människors självkänsla samt inbjuder till kreativitet och eget skapande.

Kulturprogrammen når andra grupper och andra utövare av kultur

Olika deltagare i kommunernas och studieförbundens kulturverksamhet

Utvärderingen visar att folkbildningens kultur ökar tillgången till kultur i landets kommuner, och att den breddar deltagandet. I de fyra kommuner som ingår betonar både kommunernas företrädare och studieförbundens handläggare att en av studieförbundens viktigaste kulturuppgifter är att nå ut till andra grupper än kommunerna, att ”nå dit det offentliga inte når”.

Medan de undersökta kommunerna i första hand finansierar professionellt utövande kultur och etablerade kulturinstitutioner inriktas studieförbundens kulturverksamhet framför allt på amatörkultur och på grupper som inte i första hand nås av kommunernas kulturverksamhet: ungdomar, äldre, personer med invandrarbakgrund, och boende i glesbygd.

Närheten inbjuder till deltagande

Kulturprogrammen genomförs ofta i samverkan med föreningslivet eller kommunala verksamheter, såsom äldreboenden och ungdomsgårdar. Utvärderarna konstaterar att ”studieförbunden rör sig bland folk och gör verksamhet i andras lokaler”, och att det därför finns en närhet mellan kulturprogrammen och kommunens invå-

nare. Det är en förklaring till varför studieförbunden kommer i kontakt med andra än de traditionella kulturkonsumenterna.

Kulturprogrammen är många och spridda till olika miljöer. I genomsnitt samlar de drygt 50 deltagare per arrangemang. Åtminstone i de båda mindre kommuner som ingår i utvärderingen arbetar studieförbunden för att nå ut med kulturprogramverksamheten inte bara till nya sociala grupper, utan även geografiskt – till befolkningen utanför centralorten. Utan studieförbundens kulturprogram skulle det inte finnas särskilt mycket kultur på dessa orter. ”Det skulle bli väldigt tomt”, som en av intervjupersonerna uttrycker det.

Kulturprogrammen uppfattas som en lättillgänglig väg till både folkbildningen och kultursfären, vilket ger ytterligare en förklaring till varför de kan nå nya målgrupper. Det är dessutom ofta gratis, eller i alla fall billigt, att delta. För det mesta behövs ingen anmälan och programmen äger rum i miljöer där deltagarna vanligtvis rör sig och känner sig hemma.

Utrymme för nya föreningar och nya former av kultur

Utvärderingen visar att studieförbundens verksamhet är bredare än den kommunala kulturverksamheten. Det handlar dels om att studieförbundens kulturprogram och studiecirklar i högre grad inkluderar amatörer, alternativa kulturinriktningar och alternativa scener, dels om att ämnesinriktningen bred. Studieförbundens kulturprogram används jämförelsevis ofta för nya typer av evenemang, från musikfestivaler och lajv till sociala forum, ibland i samarbete med en förening och ibland helt i studieförbundets egen regi.

Via kulturprogrammen etableras också samarbete med organisationer som är nya inom folkbildningssfären, och som på detta sätt ges möjlighet att etablera sig i det civila samhället och nå ut med sin verksamhet.

Kulturprogrammen stämmer väl överens med de nya former för människors levnadsvanor och föreningsaktivitet som vi ser i dag. Den trend som beskrivs innebär att mer långsiktigt och regelbundet engagemang allt oftare ersätts av mer kortsiktiga insatser.

Kulturprogrammen är den mest öppna och flexibla av studieförbundens verksamheter. Att kulturprogrammen blir fler och samlar allt fler deltagare är ett tecken på att arbetsformerna utvecklas och förnyas.

Statsbidragsmodellens betydelse

Kulturprogram och studiecirklar kompletterar varandra

Utvärderingen visar att studiecirklar och kulturprogram ofta hör ihop. Teatergrupper som träffas i en studiecirkel kan sedan framträda i ett kulturprogram, musikgrupper som repeterar i cirkelform kan uppträda i ett senare kulturprogram, och studiecirklar kan behöva kompletteras med föreläsningar. Verksamheterna kompletterar varandra.

Utvärderarna resonerar kring dessa samband. Deras intervjuer visar att det är vanligt att innehållet bestäms före formen, alltså att olika verksamheter först bestäms utifrån de behov och intressen som studieförbunden identifierar – därefter väljer man lämpliga verksamhetsformer. Det är ”samma vision och tanke för alla verksamhetsformer, men olika yttring”, menar en av studieförbundens handläggare i Rättvik.

Statsbidragsmodellen spelar roll

Statsbidragsmodellen spelar roll för valet av verksamhetsform. Verksamheterna behöver utformas så att de stämmer överens med statsbidragsvillkor och -kriterier för Studiecirklar, Annan folkbildningsverksamhet eller Kulturprogram. Att just kulturprogrammen har ökat beror delvis på att principerna för fördelning av statsbidrag har ändrats under perioden. Från och med 2007 skapades större utrymme för studieförbunden att möta allmänhetens efterfrågan på kulturprogram. Då öronmärktes tio procent av statsbidraget till kulturprogram.¹

Bidragsmodellens betydelse ska dock inte överdrivas, poängterar utvärderarna. Detta visas även i verksamhetsstatistiken. År 2012 infördes en ny fördelningsmodell som innebar att det blev mer ”lönsamt” än tidigare att anordna kulturprogram, i och med att ersättningen per arrangemang höjdes.² Men antalet arrangemang ökade trots detta endast med cirka 8 000 program mellan 2011 och 2012. Året innan var ökningen 17 000 program.³

1 I de båda statsbidragssystem som gällde under perioderna 2001–2003 och 2004–2006 delades anslaget upp i ett basbidrag, ett målgruppsbidrag och ett utvecklingsbidrag. Inga pengar var öronmärkta för kulturprogrammen. I stället utgjorde kulturprogrammen en del av underlaget för basbidraget – som stod för 70 procent av det totala statsbidraget.

2 Den nya bidragsmodellen innebär att ett kulturprograms värde motsvarar 9 studietimmar. Värdet i den tidigare modellen beräknades till 7,3 studietimmar.

3 2012: drygt 340 000 kulturprogram, 2011: 331 800 program, 2010: 314 600 program och 2009: 310 900 program.

Kommunernas stöd och studieförbundens lokala närvaro

Minskande stöd från kommunerna

I rapporten *Samhällets utgifter för kultur 2010–2011* visar Myndigheten för kulturanalys att kommunernas utgifter för kultur har ökat med 16 procent sedan 2000. Under ungefär samma period har kommunernas bidrag till landets studieförbund så gott som halverats, från drygt 640 miljoner kronor 1992 till knappt 340 miljoner kronor 2010. Statens andel av finansieringen har ökat kraftigt, och kommunernas minskat, inom ramen för det delade ansvaret för finansieringen av folkbildningen som riksdagen har slagit fast.

Det betyder att det i många kommuner inte längre finns ekonomiskt stabila villkor för studieförbundens verksamhet. Detta innebär i sin tur att viktiga delar av den kultur som kommunernas invånare erbjuds vilar på osäker grund, vilket visas i den här rapporten.

Studieförbundens lokala närvaro

Utvärderingen visar att studieförbundens lokala verksamheter på samma gång är både livskraftiga och sårbara. Antalet kulturprogram har ökat kraftigt under den senaste tioårsperioden. Programmen ges i nya former och engagerar allt fler människor.

Samtidigt är många av studieförbundens lokalkontor små, med enstaka medarbetare. Detta framgår också av utvärderingen. På små orter kan kulturprogramsverksamheten stå och falla med en enda persons intresse, kompetens och kontaktnät.

Sedan 1997 har antalet studieförbundsavdelningar minskat från sammanlagt 642 till 180. Sammantagna har studieförbunden fortfarande verksamhet i landets samtliga kommuner, men under 2000-talet har antalet kommuner med relativt få studieförbund representerade blivit större.⁴ Den lokala närvaron har tunnats ut, framför allt i de mindre kommunerna.

Den här utvecklingen behöver uppmärksammas. När studieförbunden finns på plats kan man med sina kulturprogram bidra till att upprätthålla och utveckla kultu-

⁴ Under perioden har två nya studieförbund tillkommit: Ibn Rushd (2008) och Kulturens bildningsverksamhet (2010). Studieförbundet SISU erhåller sedan 2007 statsbidrag i annan ordning och räknas från och med då inte in i studieförbundsstatistiken.

ren i både små och stora kommuner, och på så sätt bidra till att utveckla demokratin och skapa samhällsengagemang och påverkansmöjligheter. Utan lokal närvaro är det svårt att åstadkomma detta.

Stockholm 18 oktober 2013

Britten Månsson-Wallin
Generalsekreterare
Folkbildningsrådet

Sammanfattning

Denna utvärdering handlar om kulturprogrammets betydelse i det svenska samhälls- och kulturlivet. Under 2012 rapporterade studieförbunden drygt 320 000 kulturprogram med ett sammanlagt antal deltagare på nära 18 miljoner. Såväl antalet rapporterade kulturprogram som det rapporterade antalet deltagare har ökat väsentligt sedan 1990-talet.

Utvärderingen sker i tre delar där studieförbundens kulturprogramsverksamhet studeras ur tre olika perspektiv:

- Utvärdering 1 fokuserar på kulturprogrammets innehåll och betydelse för lokalsamhället i fyra svenska kommuner: Helsingborg, Jönköping, Rättvik och Storuman.
- Utvärdering 2 fokuserar på kulturprogrammets betydelse för sina deltagare, det vill säga för dem som besöker kulturprogrammet.
- Utvärdering 3 fokuserar på kulturprogrammets betydelse för dem som medverkar i dem, bland annat i förhållande till kulturområdets arbetsmarknad.

I denna rapport presenteras resultaten från utvärdering 1. Dessa grundar sig främst på intervjuer med företrädare för de fyra kommunerna och för de studieförbund som är etablerade där, men också på dokument och statistiskt material. Med ett kulturprogram menas i detta sammanhang ”en öppen verksamhet i form av föreläsning, teater, sång, musik, dans, dramatisk framställning, filmvisning, tvärkulturell verksamhet eller utställning, som framförs eller visas inför publik”. De vanligaste verksamheterna i studieförbundens kulturprogram är musikframträdanden och föreläsningar, både i landet som helhet och i de fyra kommuner som vi har undersökt. Kulturprogrammets tillväxt kan alltså hänga samman med musikverksamhetens tillväxt i studieförbunden. Våra intervjuer tyder på detta och visar också på att många framträdanden i kulturprogram arrangeras som en direkt fortsättning på studiecirkel.

Kulturprogrammen tillskrivs flera olika betydelser i våra intervjuer med lokala företrädare för studieförbunden. Programmen är ofta direkt kopplade till den övriga verksamheten, till exempel genom att ett musikband som övar i studiecirkelform framträder på scen. De bidrar till att tillgängliggöra kultur för olika grupper i

samhället och till att synliggöra studieförbundet för omvärlden. Kulturprogrammen kan också vara användas till att tillföra samhället kunskap och nya perspektiv, exempelvis i form av föreläsningar om politik, religion och vetenskap. De kan även användas för att ge plats åt nya verksamhets- och uttrycksformer i studieförbunden. Kulturprogrammen anses alltså ha stor betydelse. Detta knyter an till alla de syften som riksdagen har beslutat för folkbildningsstödet, men särskilt till syftet att ”bidra till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet”.

Många studieförbundsrepresentanter menar att det i dag är lättare att locka människor att delta i kulturprogram än i studiecirklar. Kulturprogrammets tillväxt kan kopplas till forskning som visar att vi blir mindre benägna att engagera oss långsiktigt och binda upp oss över tid. Kulturprogram som föreläsningar kan också vara lättare att kombinera med nya former av engagemang och organisering.

Den lagstadgade biblioteksverksamheten är den enda kulturverksamhet som ingår i den kommunala kulturpolitiken i samtliga svenska kommuner, men också musik- och kulturskolor finns i nästan alla svenska kommuner. Detsamma gäller studieförbundsverksamhet. I synnerhet i större kommuner finns ett varierande antal andra kulturinstitutioner, som teatrar och museer. De finansieras antingen enbart av kommunen eller av kommunen i samarbete med regionen, landstinget eller staten. I Helsingborg, och i någon mån i Jönköping, dominerar kommunens kulturutgifter därför av andra utgifter än de för bibliotek, musik- och kulturskola och studieförbund. I Rättvik och Storuman står kultur- och musikskolor, bibliotek och studieorganisationer för en större andel av de kommunala kulturutgifterna.

Studieförbundens kulturverksamhet har en bredare inriktning än den kommunala kulturverksamheten, enligt de företrädare för kommuner och studieförbund som vi har intervjuat. Studieförbunden anses nå ut till personer som kommunen, landstinget och staten inte når med sin övriga kulturpolitik. Det kan handla om underrepresenterade grupper som mer sällan tar del av kultur, till exempel funktionshindrade eller boende på vårdhem, eller små samhällen ute i glesbygden i Rättvik och Storuman. Särskilt i de båda större kommunerna, Helsingborg och Jönköping, kan man se en skarp gräns mellan studieförbundens och kommunernas verksamhet. I de båda mindre kommunerna är den kommunala kulturpolitiken mindre institutionaliserad och skillnaden därför mindre tydlig. I alla fyra kommunerna har studieförbunden minst lika mycket kontakt med andra kommunala förvaltningar som med kulturförvaltningen eller motsvarande.

Små orter skulle förlora en väsentlig del av sitt kulturutbud om studieförbundens kulturprogram försvann utan att ersättas av annan jämförbar verksamhet. Även i större städer fyller kulturprogrammen en annan funktion än de kommunala kulturinstitutionerna: de fokuserar i större utsträckning på aktivt och brett deltagande. Studieförbunden samarbetar också med föreningslivet i högre grad än vad de övriga kommunala kulturinsatserna gör. Om kulturprogrammen försvann utan att ersättas

av en annan stödform med motsvarande riktning skulle detta slå hårdast mot arbete som bedrivs med föreningslivet och med att involvera andra grupper än det övriga offentligt stödda kulturlivet.

The importance of cultural programmes to local communities

Evaluation of the cultural programmes of study associations: Evaluation 1

Summary

This evaluation deals with the importance of cultural programmes to Swedish community and cultural life. In 2012, the study associations reported over 320,000 cultural programmes and a total number of participants of almost 18 million. Both the number of reported cultural programmes and the reported number of participants have increased significantly since the 1990s.

The evaluation comprises three parts, with the cultural programme activities of study associations examined from three different perspectives:

- Evaluation 1 focuses on the content and importance of cultural programmes to the local community in four Swedish municipalities: Helsingborg, Jönköping, Rättvik and Storuman.
- Evaluation 2 focuses on the importance of cultural programmes for their participants, i.e. the people visiting the cultural programme.
- Evaluation 3 focuses on the importance of cultural programmes for those participating in them, including in relation to the labour market in the cultural professions.

This report presents the results from evaluation 1. These are based primarily on interviews with representatives of the four municipalities and the study associations established there, but also on documents and statistical data. In this context, a cultural programme refers to “an open activity in the form of a lecture, theatre performance, song, music, dance, dramatic production, film screening, intercultural activities or exhibitions performed or displayed in public.” The most common activities in study association’s cultural programmes are musical performances and

lectures, both in Sweden as a whole and in the four municipalities we investigated. The growth in cultural programmes may, therefore, be linked to the growth in musical activities in study associations. Our interviews suggest this and also show that many performances in cultural programmes are organised as a direct continuation of study circles.

Cultural programmes are attributed several different meanings in our interviews with local representatives of study associations. The programmes are often directly related to the other activities, for example when a band practising in the study circle then performs on stage. They help to make culture available to different groups in society and make the rest of the community aware of the study association. Cultural programmes can also be used to bring knowledge and new perspectives to the community, e.g. lectures about politics, religion and science. They can also be used to create scope for new activities and forms of expression within study associations. Cultural programmes are thus considered to be of great importance. This links to all the purposes for which the Swedish Parliament has decided to support folkbildning, but especially to the aim of “helping to broaden interest and increase participation in cultural life.”

Many study association representatives believe that it is now easier to attract people to participate in cultural programmes than in study circles. The growth of cultural programmes can be linked to research that shows we are becoming less inclined to engage for the long term and become committed over time. Cultural programmes such as lectures may also be easier to combine with new forms of engagement and organisation.

Statutory library activities are the only cultural activity featured in the municipal cultural policy in all Swedish municipalities, although music and arts schools can also be found in almost all Swedish municipalities. The same is true of study association activities. There is a varying range of cultural institutions, such as theatres and museums, especially in larger municipalities. They are funded either by the municipality or the municipality in cooperation with the region, county or state. In Helsingborg, and to some extent Jönköping, municipal cultural expenditure is therefore dominated by expenditure other than that for libraries, music and arts schools, and study associations. In Rättvik and Storuman, arts and music schools, libraries and study organisations account for a large share of municipal cultural expenditure.

The cultural activities of the study associations have a broader focus than municipal cultural activities, according to the representatives of the municipalities and study associations we interviewed. The study associations are considered to reach people who the municipality, county or state have not reached with their other cultural policies. This may involve underrepresented groups who rarely take part in culture, such as the disabled or nursing home residents, or small communities out in rural areas of Rättvik and Storuman. Especially in the two larger municipalities,

Helsingborg and Jönköping, a clear-cut distinction between the activities of study associations and those of the municipality can be seen. In the two smaller municipalities, the municipal cultural policy is less institutionalised and the difference is therefore less clear. In all four municipalities, the study associations have at least as much contact with other municipal administrations as with the cultural administration or equivalent.

Small towns would lose a significant portion of their cultural range if the cultural programmes of study associations disappeared without being replaced by other comparable activities. Even in larger cities, the cultural programmes perform a different function than municipal cultural institutions: they focus to a greater extent on active and broad participation. Study associations also cooperate with other associations to a greater degree than other municipal cultural activities do. If the cultural programmes disappeared without being replaced by another means of support with a similar direction, this would have the greatest impact on work undertaken in cooperation with associations and that involving other groups than the rest of the publicly supported cultural life.

Innehåll

Inledning	19
Folkbildningsrådets utvärdering av kulturprogrammen	20
Kultur och kulturprogram i studieförbunden	21
Utvärderingens utgångspunkter och genomförande	25
Rapportens disposition	28
 Bakgrunden till kulturprogrammen och studieförbundens kulturuppdrag	 29
Folkbildning som kultur, men inte som praktisk verksamhet?	30
Kulturpolitiskt stöd till folkbildningen	33
Sökandet efter en ny verksamhetsform börjar	34
Kultur och kulturprogram i en självstyrande folkbildning	36
Folkbildningsutvärderingarna och kulturen	38
Nya studieförbund på 2000-talet	40
Avslutning	41
 Folkbildning i kulturaliseringens tid	 42
Civilsamhällets och folkbildningens roller	43
Från folkrörelser till flytande civilsamhälle?	45
Från medlemskap till tillfälligt engagemang?	47
En pågående kulturalisering?	49
En framväxande deltagarkultur	50
Kulturaliseringens ekonomi	53
Leder kultursatsningar verkligen till tillväxt?	54
Deltagande och kreativitet som tillväxtstrategi	57
 De fyra kommunerna och deras kulturpolitik	 59
Kommunerna i våra fallstudier	59
Regionalt stöd till kulturen	60
Kommunernas kulturpolitik	62
Finansiering av kulturverksamhet de fyra kommunerna	64
Det offentliga stödet till studieförbund och kulturprogramsverksamhet	68

Kulturprogrammen i Helsingborgs kulturliv	71
Stark betoning på kulturinstitutioner	71
Publikutveckling är framträdande	75
Studieförbunden ”når där det offentliga inte når”	76
Ett tudelat bidrag till studieförbunden	77
Kulturprogramsverksamhetens omfattning	79
De största studieförbunden och deras samarbetspartners	80
Föreläsningar och sång/musik är dominerande kulturformer	82
Tydlig koppling till studiecirklar och övrig folkbildningsverksamhet	84
Kulturprogram i egen regi ökar	85
Olika verksamheter når olika grupper	86
Kulturprogrammets deltagare, ämnen och former	87
Inriktning på personer med utländsk bakgrund	90
Avslutning	91
 Kulturprogrammen i Jönköpings kulturliv	 92
Vill se ökad integrering av kulturfrågor	93
Allmänkulturell verksamhet och institutioner	94
Kommunalt stöd till studieförbund och föreningsliv	96
Kulturprogramsverksamhetens omfattning	98
Nationell inriktning och lokala varianter i studieförbunden	99
Samarrangemang med medlemsorganisationer vanliga	101
Stor bredd i ämnen	104
Deltagare skiljer sig mellan studieförbund	106
Vem som deltar beror också på ämne	108
Styrande samarbeten	111
Avslutning	113
 Kulturprogrammen i Rättviks kulturliv	 114
Kultur, fritid och turism smälter samman?	114
Kulturhuset är verksamhetens centrum	116
Nationella, lokala och regionala musiksatsningar	118
Inarbetat och ömsesidigt samarbete med studieförbunden	119
Mycket verksamhet men få lokalkontor	120
Folkmusik stort i kulturprogrammen	121
Samarbete med kulturförvaltningen	122
Verksamhetens inriktning	124
Kulturprogram med mest besök är inte ”musik och sång”	125
Olika verksamhet – olika kostnader	127
Avslutning	128

Kulturprogrammen i Storumans kulturliv.....	129
Många ansvarsområden kan rymmas i en nämnd	129
Nedskärningar och effektiviseringskrav sätter skolan före kulturen	130
Fokus på barn och unga.....	131
Allaktivitetshus och biblioteket i centrum	132
Stagnerande budget men formaliserade samarbeten med studieförbunden	134
Verksamheten ökar och ABF dominerar	135
Kulturprogram hos Kulturakademin framträdande – sång och musik dominerar ..	137
Även teknik och media samt djur och natur	138
Få men viktiga lokala samarbetsorganisationer	140
Långa resvägar och mindre fritid påverkar	142
Svår ekonomi, både mellan förbunden och med statsbidraget	145
Avslutning	146
 Analys av kulturprogrammets betydelse	 147
De fyra kommunernas kulturliv – de lokala förutsättningarna är viktiga.....	147
Studieförbundens utbud av kulturprogram.....	149
Studieförbunden kompletterar kommunernas kulturverksamhet	153
Relationen till den kommunala förvaltningen – närhet och avstånd	154
Stora och små kommuner	155
Varför växer kulturprogramsverksamheten?	157
Kulturprogrammets funktioner.....	159
En integrerad del av verksamheten	160
Att synliggöra studieförbundet för omvärlden	161
Föra ut kunskap och perspektiv	162
Breda delaktigheten i kulturlivet	163
Inkludera nya grupper och fritidssysselsättningar	164
Syftesuppfyllelse	165
Lokalt kulturliv utan folkbildning?	167
 Referenser	 169
Kommunala och regionala publikationer och dokument	176
 Bilaga: Utvärderingsplan – Studieförbundens kulturprogram	 180
Utvärderingens övergripande uppläggning och syften.....	180
Kulturprogram – en växande verksamhet	180
En utvärdering i tre delar.....	180
Utvärderingens generella frågor.....	181
Rapporten Folkbildning i Sveriges kommuner	181

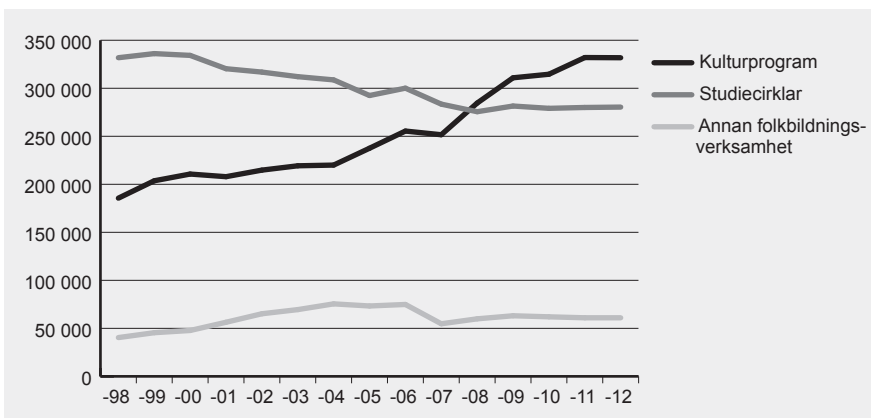
En utvärdering i tre delar.....	182
Utvärdering 1: Kulturprogrammets betydelse för kommunerna	182
Utvärdering 2: Kulturprogrammets betydelse för deltagarna.....	184
Utvärdering 3: Kulturprogrammets betydelse för (lokala) kulturutövare	185
Fyra fallkommuner.....	186
Utvärderargruppen	187
Tidsramar	188

Inledning

Kulturverksamheter av olika slag har varit en del av den organiserade folkbildningen under hela dess historia, i såväl studieförbund som på folkhögskolor. Statens bidrag till folkbildningen har i dag fyra syften, varav ett är att den ska ”bidra till att bredda intresset för och delaktigheten i kulturlivet”.⁵ Folkbildningen utgörs till stor del av aktiviteter som kan beskrivas som kulturverksamhet, och dessa aktiviteter utgör av allt att döma också en viktig del av kulturverksamheten i Sverige. En stor del av dessa aktiviteter sker i form av kulturprogram inom studieförbunden. De är alltså öppna arrangemang, som till skillnad från studiecirkelarna bara äger rum vid ett tillfälle.

Under de senaste 20 åren har antalet kulturprogram ökat väsentligt, liksom programmets andel av studieförbundens totala verksamhet. Verksamhetsåret 1992/93 rap-

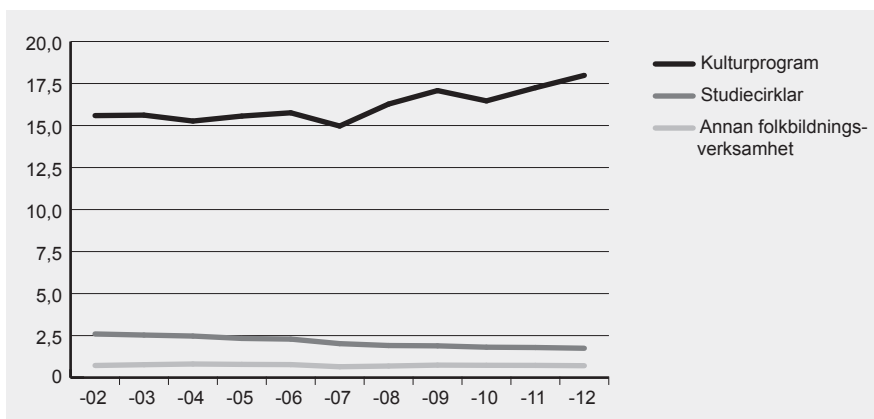
Figur 1. Antal rapporterade kulturprogram, studiecirklar och annan/övrig folkbildning i studieförbunden.⁶

5 SFS 1991:977, prop. 2005/06:192.

6 Dessa data är hämtade från studieförbundens rapportering till Statistiska centralbyrån, SCB. Detsamma gäller övrig folkbildningsstatistik i denna rapport, om inget annat anges. SISU idrottsutbildarna, som från 2006 inte erhåller statsbidrag via Folkbildningsrådet, är exkluderade. *Annan folkbildningsverksamhet* bytte namn från *övrig folkbildning* under perioden.

Figur 2. Antal rapporterade deltagare i studiecirklar, kulturprogram och annan/övrig folkbildningsverksamhet i studieförbunden (miljoner).⁷

porterades 95 000 kulturprogram i hela landet.⁸ Från och med 2009 har studieförbunden arrangerat mer än 300 000 program varje år. Under samma period minskade antalet rapporterade studiecirklar från 323 335 under 1991/92 till 280 400 under 2012. Även sett till antalet deltagare har kulturprogrammen ökat i omfattning och studiecirkarna minskat.

Folkbildningsrådets utvärdering av kulturprogrammen

Kulturprogrammen har ökat i omfattning under de senaste 20 åren. Detta är anledningen till att Folkbildningsrådet utvärderar kulturprogrammets betydelse i det svenska samhälls- och kulturlivet, (utvärderingsplanen finns bifogad som bilaga). Vi fokuserar främst på den betydelse som studieförbundens kulturprogram har i lokalsamhället och i kulturlivet i stort. Utvärderingen sker i tre delar, där studieförbundens kulturprogramsverksamhet studeras ur tre olika perspektiv: Utvärdering 1 fokuserar på kulturprogrammets innehåll och betydelse för lokalsamhället i fyra svenska kommuner. Utvärdering 2 fokuserar på kulturprogrammets betydelse för sina deltagare. Utvärdering 3 fokuserar på kulturprogrammets betydelse för dem som medverkar i dem, bland annat i förhållande till kulturområdets arbetsmarknad.

⁷ SISU idrottsutbildarna är exkluderade även här. Detsamma gäller *annan folkbildningsverksamhet* som bytte namn från *övrig folkbildning* under perioden.

⁸ SOU 2004:30, s. 49.

Utvärderingarna genomförs av oberoende utvärderare med bakgrund i både universitetsvärlden och i praktiskt arbete med folkbildning och kultur. Vi har eftersträvat en sammanhållen inriktning genom hela arbetet, men eftersom de olika utvärderingarna har olika perspektiv har också utvärderingsgruppens sammansättning varierat något. Författare till denna första rapport är Tobias Harding, som är forskare med inriktning på kulturpolitik och civilsamhälle, kultursociologen Sara Tannå och regionutvecklaren Jens Lejhall. Harding leder också utvärderingsprojektet i dess helhet.⁹

Utvärderingarna utgår från fallstudier av kulturverksamheten i fyra svenska kommuner: Helsingborg, Jönköping, Rättvik och Storuman. Det ger oss en fördjupad bild och gör det möjligt att jämföra de tre utvärderingarna, eftersom kommunerna skiljer sig åt i fråga om bland annat storlek, geografiskt läge, socioekonomisk situation och invånarnas utbildningsnivå. Tidigare utvärderingar har visat att folkbildningen står sig relativt stark i alla fyra kommunerna,¹⁰ men att kulturprogrammen som form har varit olika framgångsrika i dem. Detta kommer vi att gå närmare in på längre fram i den här rapporten.

De fyra kommunerna kan anses vara representativa för mindre kommuner och större städer i Sverige. Utvärderingarna är därför relevanta för att förstå utvecklingen i landet i stort, i synnerhet utanför de tre storstadsregionerna. Ett mål med utvärderingen är att ställa studieförbundens kulturprogram i relation till den övriga studieförbundsverksamheten, men också till det kommunala kulturutbudet. Vi tittar också på deltagarnas och de medverkandes övriga kulturvanor och samhällsengagemang, i jämförelse med andra medborgares.

Kultur och kulturprogram i studieförbunden

Studieförbundens kulturprogram innefattar inte all kulturverksamhet som bedrivs i den organiserade folkbildningen. Delar av kulturprogramsverksamheten ingår heller inte självklart i det som kan beskrivas som kulturverksamhet. Det statliga stödet till studieförbunden baserar sig på omfattningen av tre olika verksamhetskategorier: studiecirklar, kulturprogram och annan folkbildningsverksamhet. Detta gäller även studieförbundsstatistiken.

⁹ Vi vill tacka Ants Viirman, liksom civilsamhällesseminariet på Ersta Sköndals högskola, för att ha läst och kommenterat olika delar av rapporten, samt Tomas Östlund på Folkbildningsrådet, som har hjälpt oss med det statistiska underlaget. Dessutom vill vi naturligtvis tacka alla dem som har ställt upp på intervjuer under utvärderingsarbetets gång och därmed möjliggjort den här rapporten.

¹⁰ Se särskilt Andersson & Mellander 2011.

Vi ska nu gå igenom några grundläggande definitioner och förklaringar till centrala begrepp som vi använder i rapporten. Folkbildningsrådets styrelse ger följande definition av bidragsberättigade kulturprogram i sina villkor och kriterier för 2013:

Ett kulturprogram är en öppen verksamhet i form av föreläsning, teater, sång, musik, dans, dramatisk framställning, filmvisning, tvärkulturell verksamhet eller utställning som framförs eller visas inför publik. [...] För att ett kulturprogram ska vara berättigat till statsbidrag gäller att: det har annonserats i förväg t ex genom tidning, hemsida eller affisch, det pågår i minst 30 minuter, det finns en företrädare för studieförbundet närvarande som ansvarar för programmets genomförande och rapportering, det framförs inför minst fem deltagare utöver studieförbunds-företrädaren, studieförbundets roll som anordnare framgår tydligt i inbjudan och genomförande.¹¹

Det är om kulturprogram i den meningen som denna utvärdering handlar och det är i denna betydelse som vi använder begreppet *kulturprogram*. Studieförbundens kulturprogram ska alltså inte förväxlas med förbundens kulturverksamhet i stort, som ofta också sker i studiecirkelform, eller med folkhögskolornas kulturprogram. Utvärderingen har ambitionen att sätta in studieförbundens kulturprogram i ett större sammanhang som innefattar dels studieförbundsverksamheten i stort, dels den totala kulturverksamheten i samhället.

I jämförelse med den administrativa definitionen av kulturprogram framstår begreppet kultur som väsentligt mer svårdefinierat. Det används både i dagligt tal och i akademiska sammanhang, i en mängd olika betydelser. Framför allt kan två huvudanvändningar identifieras:

- det som i akademiska sammanhang brukar beskrivas som det *antropologiska* eller *partikulära* kulturbegreppet
- det som brukar beskrivas som det *estetiska* kulturbegreppet.¹²

I antropologisk eller partikulär mening gäller att "[k]ulturen rymmer de värderingar som medlemmar av en viss grupp omhuldar, de normer de följer i sitt beteende och de materiella ting de producerar."¹³ Här är kultur alltså något som utmärker en grupp människor eller en föreställd gemenskap. Begreppet syftar på vissa värden, normer, ting och praktiker som gruppen i fråga på olika sätt identifierar sig med.

11 Statsbidrag till studieförbund 2013. Villkor, kriterier och fördelning fastställda av Folkbildningsrådets styrelse 2012-12-12: s. 6–7.

12 Eagleton 2000.

13 Giddens 1994.

I estetisk mening är kultur däremot minst lika mycket ett värdeomdöme som en beskrivning av en grups värderingar, och mer en fråga om specifika praktiker och kulturprodukter än om ett helt sätt att leva.¹⁴ Kultur ses som ett universellt värde och syftar i första hand på konstarna, det vill säga på verksamheter som i någon mening kan sägas göra anspråk på att ge upphov till kulturföremål och estetiska upplevelser.

Inom folkbildningens kultursyn förekommer ibland en delvis annorlunda kultursyn. Den kan beskrivas som en så kallad hermeneutisk kultursyn, där kultur eller bildning betraktas som något som uppstår i en process. Individen konfronteras med ett verk eller ett främmande synsätt, och utvecklas som människa genom den därpå följande tolkningsprocessen.¹⁵ Detta sätt att se på kulturupplevelser och bildningsprocesser är som vi ska se mycket vanligt i det empiriska materialet i denna rapport.

I kulturpolitiska sammanhang har man ofta använt sig av en kulturdefinition som på många sätt är en pragmatisk kompromiss. Denna innebär att man uppfattar kultur som bestående av de olika konstformerna samt av arbetet med kulturarvet, man ser alltså kultur som en grupp verksamheter i samhället, och arbetar sedan med att stödja kvalitet, aktivitet och spridning i dessa verksamheter. Kulturpolitiken har ofta fokuserat på professionella kulturutövare, men man har också arbetat för att engagera amatörer i utövande av konstarter och kulturarvsarbete. Här räknas alltså kulturutövare på olika nivåer in i kulturområdet, även om man kan göra skillnad i fråga om kvalitet och professionalitet. Ibland har också medier och folkbildningsverksamheten i dess helhet räknats in i detta område.¹⁶ I den här rapporten har vi valt att enbart räkna in arbete med de olika konstformerna och med kulturarvet, oavsett om det rör sig om professionell verksamhet eller inte. Detta gör vi för att diskussionen om studieförbundens kulturverksamhet ska bli så tydlig som möjligt.

Studieförbundens kulturverksamhet är betydligt mer omfattande än den som innefattas i kulturprogramsverksamheten. En växande del av studiecirkelarna är inriktade på praktisk-estetiska verksamheter där amatörer arbetar med de olika konstformerna som uttryck. Ämnesgruppen ”Konst, musik och media” utgjorde 61 procent av det totala antalet studiecirkeltimmar som rapporterades 2012, och av dessa bestod 45,5 procent av cirkel i musik, dans och dramatik. De estetiska ämnena är också fler än de kulturarvsrelaterade ämnena; ”historia och arkeologi” utgjorde bara 2,5 procent av det totala antalet studiecirkeltimmar.

Det är alltså inte bara kulturprogramsverksamheten i studieförbunden som ökar, utan också den estetiska verksamheten generellt. Deltagarnas ökade intresse för estetiska ämnen kan därför ses som en tänkbar förklaring till den ökande mängd-

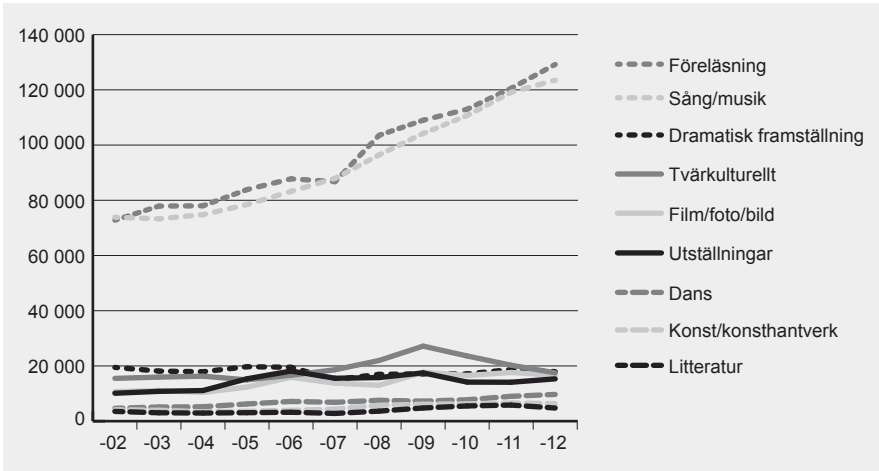
14 Jfr. t.ex. filosofen Hannah Arendts syn på kultur: ”Endast det som kan bestå genom århundradena kan till syvende och sist göra anspråk på att vara kulturföremål” (Arendt 2002, s. 26).

15 Jfr. Gustavsson 2007.

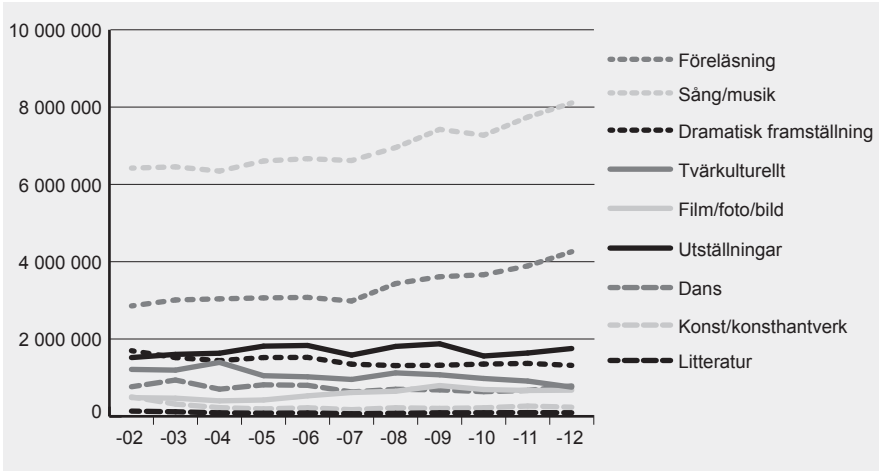
16 Harding 2007a, 2009.

den kulturprogram. Studieförbundens ökande fokus på musikverksamhet kommer också till uttryck i kulturprogramsverksamheten.

Figur 3. Antal rapporterade kulturprogram i studieförbunden per år, sorterade efter kulturform.¹⁷

Figur 4. Antal rapporterade deltagare i kulturarrangemang per år, sorterade efter kulturform.¹⁸

¹⁷ Kulturarrangemang i SISU borträknade

¹⁸ Kulturarrangemang i SISU borträknade.

Diagrammen visar kulturprogram och arrangemang sorterade efter kulturform, men kulturprogrammen som form avgränsas inte i första hand av sitt ämne utan av hur de genomförs: som framträdanden inför publik. Föreläsningar är ett inslag som har varit centralt för studieförbundens verksamhet sedan starten och som i dag rapporteras som en form av kulturprogramsverksamhet. Liksom annan kulturprogramsverksamhet står föreläsningarna för en växande del av studieförbundens totala verksamhet. Alla föreläsningar handlar dock inte om kulturella ämnen, enligt den ovan beskrivna innebörden av begreppet kultur. Kulturprogrammets växande roll i folkbildningen behöver alltså inte enbart handla om ett ökat intresse för kultur, utan kan också handla om andra egenskaper hos verksamhetsformen. Under 2012 stod föreläsningar för 37,8 procent av de rapporterade kulturprogrammen, men de hade bara 23,6 procent av kulturprogrammets deltagare. Kulturprogram med sång och musik stod samma år för 36,2 procent av kulturprogrammen och hade 45 procent av deras deltagare.

Utvärderingens utgångspunkter och genomförande

Staten har fyra syften med sitt stöd till folkbildningen. Det ska

1. stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin,
2. bidra till att göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen,
3. bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället,
4. bidra till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet.¹⁹

Även om vi i den här utvärderingen fokuserar på kultursyftet kommer vi också att diskutera hur kulturprogrammen bidrar till att uppfylla även de övriga tre syftena.

Denna rapport bygger i första hand på intervjuer med företrädare för de fyra kommunerna och för de studieförbund som har kontor i kommunerna. Vi har också kompletterat intervjumaterialet med andra typer av källor. Bland dessa finns statistiskt material, där data baserade på studieförbundens verksamhetsrapportering till SCB spelar en betydande roll. I denna rapport fokuserar vi alltså på företrädarnas bild av den egna verksamheten och av dess mål och inriktning. I de båda kommande rapporterna fokuserar vi på deltagarna och de medverkande.

I denna rapport har vi begränsat oss till att kartlägga det offentligt stödda kulturutbudet i kommunerna, och alltså utelämnat den kommersiella kulturen och den del av amatörkulturen som inte får offentligt stöd. Dessa kulturområden finns ändå

¹⁹ SFS 1991:977, prop. 2005/06:192.

med i vissa resonemang, i synnerhet när de tagits upp av intervjupersoner, men vi har inte haft möjlighet att kartlägga dem eller studera hur de organiseras i kommunerna. Vi ska dock återkomma till kulturvanor och samhällsengagemang i våra kommande rapporter.

Vi har intervjuat lokalt verksamma företrädare för samtliga studieförbund som har lokalkontor på respektive ort, samt företrädare för kulturförvaltningen och politiker med ansvar för kulturpolitik och studieförbundens verksamhet.²⁰ Detta har vi gjort för att kartlägga den verksamhet som bedrivs i respektive kommun, och för att ta del av olika aktörers syn på den. Totalt rör det sig om 33 intervjuer.²¹ Frågorna berör på olika sätt den kommunala verksamheten, studieförbundsverksamheten generellt, kulturprogramsverksamheten, deras syften och målgrupper samt relationen dem emellan.

Vi beskriver kommunernas och studieförbundens kultur- och kulturprogramsverksamhet vad gäller omfattning, former, målgrupper och ekonomi, bland annat utifrån intervjuerna. Vi har också utgått från offentliga dokument och kvantitativa uppgifter, framför allt från kommunerna och ur studieförbundens rapportering till SCB. Med detta som grund ger vi en övergripande beskrivning av det lokala kulturlivet och kulturprogrammets roll i detta. I senare utvärderingsrapporter kommer vi att kunna utveckla denna bild med hjälp av ytterligare intervjuer och enkätbaserade studier av kulturprogrammets deltagare och medverkande.

I denna rapport analyserar vi hur studieförbundens och kommunernas verksamhet uppfattas av dem som själva arbetar med dem. Detta sätter vi i relation till riksdagens mål för statens stöd till folkbildningen. Vi beskriver också verksamhetens inriktning och dominerande normativa föreställningar om vad olika aktiviteter och strategier har för syften och funktion inom organisationerna. För att beskriva dessa normer och föreställningar utgår vi från tidigare forskning om normers institutionalisering i organisationer, i första hand från det som beskrivits som normativ institutionalism.²² Många av de beskrivna normerna kan karaktäriseras som snabbt spridda koncept för organisationsutveckling och framgång, och kan till och med sägas vara en del av den rådande tidsandan. Hur normer tolkas i en organisation

20 Eftersom Kulturens Bildningsverksamhet inte har lokala eller regionala kontor genomförde vi en intervju med en nationell företrädare för detta studieförbund. De övriga nio studieförbunden har lokala i kontor i minst en av de fyra kommuner som vi har studerat.

21 Vi har genomgående låtit de lokala företrädarna själva föreslå vem eller vilka som har varit lämpligast att intervjua. I flera fall har detta inneburit att vi har genomfört gruppintervjuer där vi har besökt studieförbundens lokaler. I andra fall har mött enskilda företrädare. Vi har besökt samtliga studieförbundskontor. I några fall har även kompletterande telefonintervjuer genomförts.

22 March & Olssen 1989.

kan variera kraftigt, eftersom de kommer till uttryck och tolkas i en lokal kontext.²³ Andra normer är sedan länge etablerade i organisationerna. Inom folkbildningen finns en stark och etablerad bild av den samhällsuppgift man har, vilket vi kommer att gå närmare in på längre fram.

I vår analys av normers och organisationsstrukturers uthållighet och tröghet utgår vi från något som inom organisationsforskningen ofta beskrivs som *stigberoende*. Med detta menas att organisationen när den utvecklas är bunden på grund av tidigare beslut och utvecklingsskeden.²⁴ I detta fall handlar det om hur folkbildningens tidigare historia bidrar till att styra dagens utveckling och normbildning. Det är inte minst därför viktigt att först diskutera hur kulturens roll i folkbildningen har utvecklats historiskt, innan vi går vidare och studerar kulturprogrammets roll i dag. Rapporten fokuserar mestadels på samtiden, och i någon mån de senaste tio årens utveckling, med undantag av en historisk återblick som sträcker sig tillbaka till studieförbundens start.

Inom den forskning som vi kommer att gå djupare in på i kapitel 3 understryker man betydelsen av det man kallar *kulturellt kapital* i relation till bland annat social status.²⁵ Kulturell kompetens pekas i forskningen ut som en viktig ekonomisk tillväxtfaktor²⁶ och kulturella värderingar anses spela en stor roll för den sociala sammanhållningen.²⁷ Olika typer av kulturell kompetens har sedan folkbildningens begynnelse betraktats som en viktig del av bildningen och de kulturella aktiviteterna har ofta tillskrivits en betydande roll för personlig utveckling och självreflektion.²⁸ Redan det faktum att människor träffas och knyter kontakter har beskrivits som stärkande för det som kallas *socialt kapital* – det nät av relationer som binder samman ett samhälle – och därmed för den sociala sammanhållningen och integrationen av olika grupper i vårt samhälle.²⁹ Detta innebär att både kulturverksamheter och föreläsningsverksamhet kan vara relevanta för att utveckla demokratin, göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation, skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen, och bidra till att höja bildningsnivån i samhället.

23 Sådana organisationskoncept utmärks av att de ”förpackas” som generaliserade koncept och till synes är realiserbara i vitt skilda organisationer, även om de har sitt ursprung i praktiker i specifika organisationer. När de väl tillämpas kräver detta att de ”packas upp”, och alltså omtolkas för att kunna fungera i den organisation som de överförs till. Sådana omtolkningar kan skilja sig väsentligt från ursprunget, inte minst för att koncepten anpassas till normer som redan är rådande i organisationer (Røvik 2002, Røvik 2008, Harding 2012c).

24 Lagergren 1999.

25 Bourdieu 2000.

26 T.ex. Florida 2002.

27 Inglehart & Welzel 2005.

28 Bjurström 2013, Gustavsson 1991.

29 Putnam 2000, 2002.

I den här rapporten använder vi bland annat begreppen socialt och kulturellt kapital för att beskriva kulturprogrammets betydelse. Begreppet *socialt kapital* används för att beskriva det nät av sociala relationer som binder samman ett samhälle.³⁰ Begreppet *kulturellt kapital* används för att beskriva deltagares och medverkandes sociokulturella relation till den etablerade kvalitetskulturen.³¹ Socialt kapital kan alltså ses som en metafor för den tillgång som sociala relationer utgör i ett samhälle, medan kulturellt kapital används som en metafor för hur kulturell kompetens och kulturell status kan användas som en individuell resurs. Det är viktigt att notera att kulturellt kapital inte existerar oberoende av etablerade föreställningar om kultur utan handlar om individens relation till de kulturyttringar som i samhället tillskrivs status och till dem (kulturinstitutioner, recensenter, erkända konstnärer m.fl.) som kontrollerar dessa. Begreppet kommer framförallt att användas för att beskriva deltagare och medverkande i samband med de kommande två utvärderingarna, inte minst viktigt när det handlar att göra skillnad mellan amatörer och professionella. I dessa kommande utvärderingar kommer vi också att fokusera på individens sociala kapital, och inte enbart på uppbyggnaden av socialt kapital som samhällelig process. I denna utvärdering handlar det dock i högre grad om vad kulturprogrammen kan tillföra lokalsamhället i stort, och inte enbart de enskilda individerna.

Rapportens disposition

Inledningsvis diskuterar vi hur kulturprogramsverksamheten har vuxit fram och fått den roll som den har i dag. Vi tar också upp teoretiska perspektiv på kulturverksamhetens och civilsamhälleliga organisationers förändrade roll i samhället. Därefter presenterar vi våra fallstudier av de fyra exempelkommunerna och deras kulturutbud, studieförbundens kultur- och kulturprogramsverksamhet i dessa kommuner, samt den roll som studieförbundens kulturprogram spelar där.

Sist i rapporten presenterar vi en övergripande analys av kulturprogrammets roll och inriktning i svenska kommuner, med utgångspunkt i de fyra fallstudierna. Vi gör också en jämförelse med den roll och den inriktning som den kommunala kulturpolitiken har i dessa kommuner. Slutligen ställer vi kulturprogrammen och deras utveckling i relation till den allmänna utvecklingen i samhälls- och kulturlivet.

30 Putnam 2000, 2002.

31 Bourdieu 2000. I någon mån kan också det parallella begreppet vetenskapligt kapital användas för att på ett motsvarande sätt beskriva folkbildning med vetenskaplig och populärvetenskaplig inriktning.

Bakgrunden till kulturprogrammen och studieförbundens kulturuppdrag

Kulturverksamheten i studieförbunden och diskussionen kring den har formats under lång tid. Vi inleder därför med en beskrivning av deras utveckling.

Kulturprogram infördes som verksamhetsform i studieförbunden 1991. Liknande former hade införts i 1970-talets kulturpolitiska propositioner, i samband med att den statliga kulturpolitiken breddades. Redan dessförinnan fanns dock en omfattande kulturverksamhet i studieförbunden, och bidrag till folkbildande föreläsungsverksamhet fanns redan när studieförbunden etablerades.³² Eftersom både kulturverksamheten i studieförbunden och vissa delar av diskussionen kring den har formerats under lång tid ger vi här en beskrivning av deras utveckling.

I början av 1900-talet, då de första studieförbunden bildades, uppfattades bildning och kultur ofta som relaterade, nästan synonyma, begrepp. Folkbildning sågs som ett sätt att höja den kulturella nivån i samhället, genom att göra de breda folklagren allt mer bildade och kultiverade. Man betraktade bildning som en läroprocess, där de nya intrycken och den ökade kunskapen utvecklade personligheten.³³ Folkbildningens kulturella och demokratiska syften uppfattades som näraliggande, och ansågs ofta vara den kulturella sidan av demokratiseringsprocessen. I en rapport från 1924 definieras folkbildning av en av de första statliga folkbildningsutredningarna så här:

Beteckningen folkbildning innebär att man vänder sig till alla oavsett deras föregående utbildning och oavsett vilken samhällsklass de tillhöra. Däri ligger vidare att syftet ej är i främsta rummet att befrämja ren fackutbildning, [...] Folkbildningsarbetets uppgift är framförallt att hos så många som möjligt uppväcka medborgarsinne och känsla för de andliga värdenas betydelse.³⁴

32 Hartman 2003, Viirman 2011.

33 Bjurström 2013, Gustavsson 1992, Sundgren 2007.

34 SOU 1924:05, s. 9. Hartman 2003.

Folkbildningen handlade alltså dels om att stärka hela befolkningens ”medborgarsinne” – någonting som ligger mycket nära vad vi i dag skulle kalla för demokratiskt engagemang – dels om att utveckla en känsla för värden man uppfattade som högstående och viktiga. Till den senare kategorin tycks man ha räknat såväl moraliska som estetiska värden. Samma utredning betonade också en norm som haft stor betydelse för studieförbundens utveckling, nämligen folkbildningens karaktär av fritt och frivilligt arbete: ”Den vuxne bör givetvis själv få avgöra, om han vill studera och vad han vill studera, han bör själv bestämma såväl formerna för studierna som dessas innehåll.”³⁵

Folkbildning som kultur, men inte som praktisk verksamhet?

Under efterkrigstiden började man åter igen diskutera frågan om att bygga ut kulturpolitiken som en del av välfärdsstaten, med folkbildningen som en naturlig del i diskussionen.³⁶ Även då sattes folkbildningens kulturverksamheter främst i relation till bildning som personlighetsutvecklande läroprocess. För att citera 1947 års folkbildningsproposition: ”Det fria och frivilliga bildningsarbetets yttersta mål betecknas som personlighetsbildning.”³⁷

I början av sextioalet beskrev den kulturpolitiske debattören Bengt Nerman de estetiska verksamheternas roll i folkbildningen så här:

*Men plötsligt visar sig det estetiska vara en viktig slagruta ner mot sanningen. Kan det kanske erbjuda en ännu mer nyansrik och sammansatt sanning än de i bildningsarbetet så aktuella samhällsvetenskaperna? Eller bättre uttryckt: kan konsten ge individen verktyg och vägar till den väsentligare sanningen, den som är hans egen, den som också är sanningen om honom själv.*³⁸

Citatet är hämtat från den kulturpolitiskt inflytelserika debattboken *Demokratins kultursyn* från 1962, men är fortfarande aktuellt i folkbildningsdiskussionen. Det finns bland annat med i studieförbundet Bildas idéskrift *Deltagandets konst: En kulturpolitik för folkbildningen* från 2011.³⁹ I denna använder man citatet för att

35 SOU 1924:05, s. 163.

36 Hartman 2003, Sundgren 2008, Frenander 2005.

37 Prop. 1947:204, s. 5.

38 Nerman 1962.

39 Nordqvist 2011, s. 26, Frenander 2005, Sundgren 2008.

betona den enskilda människans kulturupplevelse, för att ge en historisk förankring till den samtida diskussionen om deltagarkulturen. Med deltagarkultur menas den kultur där många har möjlighet att delta aktivt i skapandet, till skillnad från en professionell kultur där de icke-professionella enbart blir åskådare eller lyssnare. Kulturverksamheterna har länge varit en central del av folkbildningen, men de har också ofta varit omdebatterade. Konstnärliga och historiska ämnen sågs redan från början som en integrerad del av bildningen. Trots detta har folkbildningen haft en tämligen kluven – ibland direkt negativ – inställning till praktisk övning, utövande och hantverk som delar av folkbildningsarbetet.

En del av motståndet under tidig efterkrigstid handlade om att betona att folkbildning inte handlar om yrkesutbildning, utan om bildning i en vidare mening. Detta ledde inledningsvis till en starkt skeptisk inställning till hantverkscirklar. Mer bestående blev det motstånd som betonade vikten av akademisk och konstnärlig kvalitet. Man menade att folkbildning skulle handla om att höja den kulturella nivån i samhället, inte om amatörism eller hobbyverksamhet. Detta motstånd blev tydligt när man genomförde reformer i syfte att stärka den konstnärligt inriktade delen av studieförbundens arbete.⁴⁰

Denna hållning framgår till exempel i en utredning från slutet av fyrtioalet där man lyfte fram satsningarna på praktisk estetisk verksamhet, men också tillfogade följande kommentar:

Vid de kurser för utbildning av lärare inom det estetiska folkbildningsarbetet, som utredningen i annat sammanhang rekommenderar, böra kurslärarna med eftertryck inskräpa att gränsen mellan amatörmässig och professionell konstutövning inte får suddas ut. Och slutligen beträffar den invändningen, att amatörer kunna komma att fixera allmänhetens intresse vid mindervärdiga prestationer och därmed motverka intresset för skön konst i dess fullvärdiga manifestationer, är utredningen fullt medveten om att denna fara föreligger.⁴¹

Enligt detta synsätt handlade det alltså om att deltagarna i första hand skulle lära sig att uppskatta professionella konstnärers alster, inte om amatörism som egensyfte. Per Hartman har i den historiska studien *Bilda med bild* beskrivit hur praktisk-estetiska studiecirklar betraktas i utredningar och propositioner under 1900-talet. Positiva uttalanden om verksamheten har varit frekventa under lång tid, men skepticismen har ofta haft minst lika stort inflytande i den praktiska hanteringen. När de estetiska cirkarna infördes i slutet av fyrtioalet kom också flera begränsningar,

40 Hartman 2003.

41 SOU 1948:30, s. 85. Hartman 2003.

i syfte att förhindra vad man uppfattade som lågkvalitativ eller ”hobbybetonad” verksamhet från att få utrymme i folkbildningen.⁴² Man beslutade till exempel att vissa ämnen inte skulle räknas till den bidragsberättigade folkbildningen, däribland sådana som ”sysslar med lek, spel eller hobbyverksamhet”. Det gällde också alla ämnen inom sektorerna ”idrott och friluftsliv”.⁴³ Inte heller cirklar som i allt för hög grad betonade tillverkningen av föremål accepterades som bidragsberättigade. Det är anmärkningsvärt, om än inte överraskande, att detta synsätt har funnits närvarande i debatten under en period som samtidigt präglades av en långsiktig tillväxt av just praktisk estetisk verksamhet. Den ovan beskrivna skepticismen till denna verksamhet kan alltså ses som ett motstånd mot en pågående utveckling som tar sin utgångspunkt i en tolkning av folkbildningens värdegrund.⁴⁴

Trots motståndet stärktes studieförbundens kulturverksamheter under sextio- och sjuttioalet.⁴⁵ Nermans citat om vikten av de estetiska ämnena (s. 30) är ett exempel ur den tidens debatt, där utvecklingen uppfattas som positiv. Också i de officiella dokumenten finns sådana tendenser:

En eftersläpning i utvecklingstakten inom det folkliga kulturarbetet i förhållande till de materiella framstegen kan för den enskilde medföra störningar av psykisk och social natur och ta sig uttryck i form av minskat ansvarstagande och ökad tillgänglighet för tillfällig påverkan, störningar som har menliga konsekvenser för en sund utveckling av samhällslivet.⁴⁶

Detta resonemang kan kopplas till det faktum att den ekonomiska tillväxten inte ledde till ett ökat intresse för vad som uppfattades som högre eller bildad kultur, vilket många hade väntat sig. I stället fortsatte dessa områden att intressera främst välutbildade och personer med medelklassbakgrund. Man tänkte sig också att hantverksverksamhet som fritidssyssla skulle kunna få en kompensatorisk effekt, i en tid då yrkesarbetets produkter blev mer abstrakta och oklara och arbetet därför riskerade att te sig alienerat eller meningslöst.⁴⁷

42 Hartman 2003, Rosén 1984.

43 *Aktuellt från Skolöverstyrelsen*, nr. 42 (1963), citerad i Hartman 2003, s. 78.

44 Hartman 2003.

45 Hartman 2003.

46 SOU 1961:44, s. 142. Hartman 2003.

47 Bjurström 2013, Viirman 2011, Hartman 2003.

Kulturpolitiskt stöd till folkbildningen

I början av sjuttioalet lanserade regeringen så en kulturpolitik. Detta gjorde man bland annat i syfte att bredda tillgången till professionellt producerad kultur och göra den tillgänglig för hela befolkningen, oavsett ekonomiska tillgångar, utbildning eller bostadsort. Denna målsättning låg helt i linje med folkbildningens gamla målsättning att höja bildningsnivån i samhället.

Man betonade samtidigt att ”kulturpolitiken skall ge människor möjligheter till egen skapande aktivitet och främja kontakt mellan människor”,⁴⁸ alltså vikten av aktiv deltagande i kulturell amatörverksamhet. Man tänkte sig också att sådan egen skapande aktivitet bäst skedde i grupp och pekade ut studieförbunden som de aktörer som redan hade visat sig vara bäst lämpade att ta ansvaret för de nya satsningarna. Studieförbunden var redan vid den tiden en av de stora aktörerna på amatörkulturens område. De hade också andra fördelar som låg helt i linje med utredningens målsättning att nå ut bredare i samhället:

De har en stark organisation som är väl utbyggd i olika delar av landet. De är förankrade i många olika sociala grupper som tidigare endast i begränsad omfattning kommit i kontakt med kulturella aktiviteter. De är vidare förankrade i folkrörelser med skiftande inriktning vilket ger förutsättningar för ett mångsidigt utbud av aktiviteter och ett meningsfullt samspel mellan kulturverksamheten och organisationernas idédebatt och opinionsbildning.⁴⁹

Studieförbundens kulturuppdrag hänger alltså tydligt samman med den nya kulturpolitiken som infördes i början av 1970-talet, och med dess ambition att bredda delaktighet offentligt finansierad kultur. Studieförbundens nya fokus på kulturverksamhet kan också ses i ljuset av att man byggde ut det allmänna skolväsendet, bland annat genom att införa den nya gymnasieskolan 1971. Studieförbunden behövde under den här tiden börja omvärdera sin roll som alternativ utbildningsväg, i ett samhälle där allt fler hade genomgått en längre skolutbildning. De nya satsningarna på kulturverksamhet kan ses som ett led i arbetet med att hitta nya uppgifter.

48 Prop. 1974:28: s. 295. Se t.ex. Harding 2005, Harding 2007 eller Frenander 2005 för en mer ingående analys av de kulturpolitiska målens utveckling.

49 Prop. 1974:28. Hartman 2003.

Sökandet efter en ny verksamhetsform börjar

Man ansåg under den här tiden att studiecirkeln som form inte var särskilt väl lämpad för kulturverksamhet, trots att kulturverksamhet redan bedrevs som studiecirklar. Tvärtom framgår det av kulturpropositionen att man menade att sådan verksamhet krävde större frihet för att kunna utvecklas och att studiecirkelformen var alltför reglerad.⁵⁰

Stödet till studiecirklar var heller inte anpassat för att stödja publika framträdanden. I stället införde man två nya bidragsformer: statsbidrag till experiment- och utvecklingsarbete i folkbildningen och bidrag till kulturprogram inom föreningslivet.⁵¹ I propositionen pekade man ut studieförbunden som viktigaste mottagare, men också föreningslivet i stort ingick bidragens uttalade målgrupp. Dessa bidrag var den första varianten av dagens offentligt stödda kulturprogram i studieförbunden.⁵²

Riksdagen beslutade också att det tidigare bidraget till föreläsningsverksamhet skulle uppgå i det vidare definierade bidraget till kulturprogram. Från och med detta beslut har föreläsningar – oavsett ämnesinnehåll – stötts som en form av kulturframträdanden, tillsammans med andra former av framträdanden. Ingenting i propositionen tyder på att man skulle ha velat förändra ämnesinnehållet i verksamheten – förändringen syftade till att möjliggöra offentligt stöd för fler former av offentliga framföranden, inklusive bland annat teater, musik och utställningar.⁵³ Det första uttalade statliga stödet till kulturprogram i studieförbunden infördes alltså i och med 1974 års kulturpolitiska proposition (om man inte räknar det stöd till föreläsningar som uppgick i den nya stödformen).

Redan sex år senare var stödet på nytt föremål för en proposition, nämligen 1981 års folkbildningsproposition. Man behandlade då stödet i samband med andra folkbildningsfrågor, i stället för som en del av det kulturpolitiska området. Den nya propositionen innebar en del förändringar, som att de båda stödformerna slogs ihop till en enda, men den innebar i första hand att stödet blev permanent.

Syftet med det nya bidraget är att det skall utgöra ett stöd dels för anordnandet av kulturprogram i folkbildningen och det övriga föreningslivet, dels för förberedelse – i vid mening – för sådana arrangemang. Det förstnämnda syftet överensstämmer i stort med syftet med det nuvarande bidraget till kulturprogram inom föreningslivet. Det

⁵⁰ Prop. 1974:28.

⁵¹ Prop. 1974:28, prop. 1980/81:127, Hartman 2003, Viirman 2011.

⁵² Prop. 1974:28.

⁵³ Prop. 1974:28, prop. 1980/81:127, Hartman 2003, Viirman 2011.

andra syftet, dvs. att utgöra ett stöd också för förberedelser till arrangemang, innebär bl.a. att stödet också skall kunna utgå till ensembler – t.ex. körer och teatergrupper – som är verksamma i avsikt att förbereda ett framträdande.⁵⁴

Det nya bidraget till kulturverksamhet i folkbildningen skulle alltså både stödja olika typer av framträdanden och arbetet med att förbereda dem. Förberedelsearbetet hade tidigare stötts som experiment- och utvecklingsverksamhet, alltså som en alternativ form av gruppverksamhet som inte ansågs passa in i studiecirkelformen. Det kunde enligt propositionen handla om sådant som övning och repetitioner i körer eller teatergrupper.

Ansvarig myndighet för att betala ut bidraget blev Statens kulturråd, som bildats som ett resultat av 1974 års kulturproposition. Detta innebar att bidraget till kulturverksamhet i folkbildningen skildes från bidraget till den övriga studieförbundsverksamheten, som fortfarande betalades ut av Skolöverstyrelsen. Bidraget till kulturprogram hade enligt Hartman en något friare utformning, men var mindre än cirkelbidraget. Detta ledde till att studieförbunden prioriterade studiecirkelarna trots de stramare reglerna.⁵⁵ Denna prioritering fortlever än i dag, vilket vi kommer in på längre fram i den här rapporten.

I 1974 års kulturproposition och 1981 års folkbildningsproposition beskrevs utövandet av amatörkultur genomgående som någonting positivt i sig. Ändå fortsatte kulturpolitiken att fokusera på den professionella kulturproduktionen. Delvis som ett sätt att hantera denna målkonflikt befästes en gräns mellan högt och lågt i kulturpolitiken. Den professionella kulturen kopplades till kulturlivets och konstens utveckling, medan amatörkulturen kopplades till kulturens spridning och förankring i de breda folklagren.⁵⁶ Både i 1974 års kulturproposition och i den föregående utredningen *Ny kulturpolitik* kopplade man kvalitetskultur till närvaron av professionella kulturarbetare som kunde leda verksamheten. Samma synsätt fanns också i 1981 års folkbildningsproposition och kan ses som ett exempel på hur ambivalensen kring amatörkulturen fick återverkningar också när det gällde mer verksamhetsnära regleringar, som hur studiecirkel skulle utformas:

Målsättningen för statsbidragsberättigad studiecirkel inom de nämnda ämnesområdena skall vara att föra deltagarna i kontakt med konst och kultur, att väcka och utveckla intresset för och förmågan till egen skapande

54 Prop. 1980/81:127, s. 35. Hartman 2003.

55 Hartman 2003.

56 Se vidare Harding 2009 angående relationen mellan högt och lågt i kulturpolitiken och kulturpolitikens administrativa strukturer.

aktivitet och konstnärlig gestaltning, att ge insikt i konstnärliga problem och väcka intresse för yrkesverksamma konstnärers arbete och att i detta syfte genom integrerade praktiska och teoretiska studier ge deltagarna i utövande cirklar tillfälle att efter egen förmåga öva färdigheter och teknik.⁵⁷

Kultur och kulturprogram i en självstyrande folkbildning

Bidragen till folkbildning fick sin nuvarande utformning först 1991. Dåvarande skolminister Göran Persson tog det året initiativ till att lägga ner Skolöverstyrelsen, vilket tycks ha varit den direkta orsaken till att systemet omorganiserades just då. Skolöverstyrelsen hade tidigare varit den myndighet som fördelat merparten av bidragen till studieförbunden och folkhögskolorna. Persson föreslog emellertid inte att den nya myndigheten Skolverket skulle ta över Skolöverstyrelsens ansvar. I stället föreslog han en decentralisering genom att makten överfördes till den nya organisationen Folkbildningsrådet, som skulle representera folkbildningsorganisationerna själva.⁵⁸

Folkbildningsrådet är en ideell förening med tre medlemmar som representerar olika delar av folkbildningen:

- Studieförbunden representeras av Folkbildningsförbundet,
- de folkhögskolor som ägs av ideella organisationer representeras av Rölsefolkhögskolornas intresseorganisation (RIO), och
- de landstingsägda folkhögskolorna representerades ursprungligen av Landstingsförbundet, men nu av Sveriges Kommuner och Landsting (SKL).

Reformen innebar också att flera olika statliga anslag för stöd till folkhögskolor och studieförbund slogs ihop till ett nytt anslag för stöd till folkbildningen. Detta stöd skulle fördelas av Folkbildningsrådet. Sammanslagningen ledde bland annat till att man avskaffade det tidigare bidraget till kulturprogram. Folkbildningsrådet införde i stället ett generellt bidrag till studieförbund, som fördelades baserat på omfattningen av verksamhet i tre olika verksamhetsformer: studiecirklar, kulturprogram och övrig folkbildningsverksamhet.⁵⁹

Den verksamhet som tidigare stötts genom bidrag till kulturverksamhet i folkbildningen skulle alltså istället stödjas med pengar från detta allmänna bidrag, för-

⁵⁷ Prop. 1980/81:127, s. 14.

⁵⁸ Haldén 1997, prop. 1990/91:82, Viirman 2011.

⁵⁹ Prop. 1990/91:82, Viirman 2011.

utsatt att studieförbunden kunde rapportera verksamheten som antingen studiecirk-
lar eller kulturprogram.⁶⁰

Studieförbundsverksamheten bedrevs nu i tre verksamhetsformer. Trots detta underströk Persson i propositionen att studiecirkeln ”skall utgöra basen i den verk-
samhet som studieförbunden bedriver med stöd av statsbidrag”.⁶¹ Liksom de övriga
huvuddragen i denna reform är detta en grundregel som fortfarande gäller: studie-
förbundsverksamhet bedrivs i dessa tre verksamhetsformer, men minst hälften av de
verksamhetstimmar som rapporteras in från ett studieförbund och som finansieras
via Folkbildningsrådet måste vara studiecirklar.⁶²

Förändringarna i början av nittioalet innebar också att studieförbundsverksam-
heten i högre grad skildes från kulturpolitiken. Kulturrådets direkta relation till
studieförbunden upphörde när Folkbildningsrådet inrättades. Senare samma år
inrättade man för första gången ett särskilt kulturdepartement, i samband med att
regeringen Bildt tillträdde. Folkbildningsfrågorna stannade dock vid utbildningsde-
partementet. Därmed drog man en gräns mellan folkbildningen och de sammanhang
där kulturpolitiken utformades. Avståndet mellan folkbildningen och kulturpoliti-
ken har fortsatt att öka.⁶³

I 1974 års kulturpolitiska proposition gav man studieförbundens kulturverk-
samhet en viktig roll i den nya kulturpolitiken. Också i 1996 års kulturproposition
räknades det så kallade bildningsarbetet som en del av kulturpolitikens område.
Man beskrev studieförbundens kulturverksamhet, men den omfattades ändå inte
direkt av förslagen. Även i utredningar om folkbildningen hänvisade man till de
kulturpolitiska målen, till exempel i SUFO 2. I den senaste kulturpropositionen,
från 2009, nämns studieförbunden och deras kulturverksamhet bara i förbigående.

Man kan alltså tala om ett växande avstånd mellan kulturpolitiken och studie-
förbunden, samtidigt som studieförbundens kulturverksamhet vuxit och dessutom
fått en större andel statligt stöd.⁶⁴

60 Prop. 1990/91:82.

61 Prop. 1990/91:82, s. 18.

62 Det nuvarande fördelningssystemet för bidraget finns beskrivet i dokumentet *Statsbidrag till studieförbund 2013. Villkor, kriterier och fördelning* (Folkbildningsrådet 2013), som finns tillgängligt på internet.

63 Jfr. Viirman 2011, Wijkander 2011.

64 Harding 2009, Viirman 2011, Wijkander 2011, t.ex. i prop. 1996/97:3, prop. 2009/10:3, SOU 2004:30, SOU 2009:16.

Folkbildningsutvärderingarna och kulturen

Folkbildningsrådets grundande innebar en ökning av studieförbundens självständighet. Skolöverstyrelsen och Kulturrådets tidigare detaljstyrning ersattes dels med regler som beslutades av Folkbildningsrådet, dels med riksdagens mål för folkbildningsverksamheten. Dessa mål gäller än i dag. Målen skulle över tid följas upp av Folkbildningsrådet och av återkommande utredningar tillsatta av regeringen.

Under de följande åren genomförde man två sådana utredningar: SUFO 1, som presenterades 1996, och SUFO 2, som presenterades 2004. I SUFO 2 framhölls studieförbundens roll i kulturarbetet i synnerhet på lokal nivå, både ur kulturpolitiskt perspektiv och i relation till riksdagens mål för folkbildningen. Man tog även upp ekonomiska aspekter:

*Studieförbund och folkhögskolor spelar en mycket viktig roll för ett brett och varierat lokalt kulturliv. Verksamheten bidrar tveklöst till att de kulturpolitiska målen nås. [...] I diskussionen om vård, skola och omsorg lyfts sällan kulturens värden fram. Därför är det angeläget att betona samhällsnyttan också när det gäller studieförbundens kulturcirklar och kulturprogram. Dessa värden är svåra att uttrycka i ekonomiska termer men för lokalsamhället menar vi att verksamheten i ett längre perspektiv är nyttig. Den kunskap som erövrats, den upplevelse som den sociala gemenskapen och tillfredsställelsen av eget utövande ger och de mötesplatser, särskilt för kvinnor och för unga män, som cirkarna utgör kan ur demokratiskt perspektiv i hög grad ses som samhällsnyttiga. Kulturprogrammen kan spela en liknande roll genom att tillföra publiken både avkoppling, engagemang och eftertanke.*⁶⁵

Utvärderarna noterade också början till den tillväxt i kulturprogramsverksamheten som sedan har fortsatt. Antalet kulturprogram som arrangerades hade mer än fördubblats under de närmast föregående tio åren. En anledning till detta skulle enligt utvärderarna kunna vara att verksamhetsformen med åren hade blivit etablerad. I så fall skulle man dock ha kunnat vänta sig en avtrappning, vilket inte hade skett, och det har heller inte skett senare. En annan anledning kunde vara att föreläsningen som förmedlingsform hade ökat i popularitet, och att studieförbunden därmed skulle ha dragit nytta av en mer allmän trend. Föreläsningarna hade nämligen ökat sin andel av programmen från en fjärdedel till en tredjedel. Man tänkte sig också att

65 SOU 2004:30, s. 16.

ökningen av rapporterade kulturprogram skulle kunna ses mot bakgrund av bidragsmodellens effekter och studieförbundens ekonomi.⁶⁶

Alla dessa förklaringar har varit vanliga i diskussionen även senare, och vi kommer att återkomma till dem i vår egen analys. Diskussionen antyder också att kulturprogrammets tillväxt inte var resultatet av några centralt fastställda policyer. I stället kopplar man tillväxten till förändringar i efterfrågan och lokala verksamhetsförskjutningar runt om i landet. Det är alltså lokalt och i generella samhällstrender som förklaringarna bör sökas, inte i centrala beslut. SUFO 2 underströk betydelsen av studieförbundens kulturverksamhet, och betonade samtidigt problemet att vissa kommuner drog ned på stödet till förbunden. Statsbidraget hade inte heller ökat, i alla fall inte när man tog hänsyn till inflationen. Man kunde inte se några andra aktörer som kunde ta över om verksamheten skulle försvinna. Samverkan med föreningslivet utgjorde en viktig del av studieförbundens verksamhet, men utredningen lyfter också fram vad som framstår som en konflikt om krympande resurser:

Amatörkulturens föreningsliv är mycket omfattande, vilket gör att det inte är rimligt att förvänta sig att studieförbunden i en krympande ekonomi ska kunna öka sina insatser på detta område. Amatörkulturens organisationer behöver för sin utveckling ett eget organisationsstöd på central nivå, som gör det möjligt att med kraft främja utvecklingen av det lokala föreningslivet. På lokal nivå är det naturligen kommunerna som tar ansvar för att stödja föreningslivet.⁶⁷

Amatörkulturen uppfattades alltså inte som en del av studieförbundens huvuduppgifter. Även om den har diskuterats mer ingående i den kulturpolitiska debatten på senare år har de förhållanden som SUFO 2 kritiserade inte förändrats. Att behandla kulturen som en extrauppgift snarare än en huvuduppgift är, som vi har kunnat se, ett synsätt som har varit etablerat åtminstone sedan den tidiga efterkrigstiden.

Den senaste Folkbildningsutredningen konstaterade i sitt betänkande att ”Något hårdtaget gör Folkbildningsutredningen bedömningen att de tidigare utvärderingarna koncentrerat sig mer på formerna för, än på resultaten av, folkbildningens verksamhet”. Därför föreslog man att utvärderingsansvaret skulle knytas tydligare till riksdagens fyra syften för statsbidraget till folkbildningen. Utredningen föreslog också att kommande utvärderingar ska genomföras ur utbildningsperspektiv, av Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering, IFAU, samt ur kulturperspektiv av Myndigheten för kulturanalys. Detta kan ses som en ansvarsuppdelning mellan kultur och övrig folkbildningsverksamhet, liknande den som

66 SOU 2004:30.

67 SOU 2004:30, s. 16.

tidigare rådde mellan de bidragsgivande myndigheterna Skolöverstyrelsen och Kulturrådet. Om detta förslag kommer att genomföras återstår dock att se.

Nya studieförbund på 2000-talet

Två nya studieförbund har bildats under de senaste åren. Det är en viktig utveckling. Tiden efter omorganisationen 1991 kännetecknades till stor del av att mindre studieförbund uppgick i större, och att inga nya tillkom. 2007 avskildes SISU Idrottsutbildarna från den organiserade folkbildningen för att i stället få statliga bidrag i särskild ordning.

De senaste fem åren har vi emellertid sett en förändring, när först studieförbundet Ibn Rushd och sedan Kulturens Bildningsverksamhet accepterats som nya fullvärdiga studieförbund. Båda kan sägas vara särskilt relevanta ur kulturperspektiv.⁶⁸ Ibn Rushd representerar en ny grupps etablering i studieförbundssfären, både genom sina medlemsorganisationer och genom sin inriktning.⁶⁹

Kulturens Bildningsverksamhet startades av ett antal nationella ideella kulturorganisationer. Studieförbundet har en tydlig målsättning att hålla den egna administrationen liten och lägga fokus på verksamhet i samarbete med medlemsorganisationerna. Man saknar helt lokalkontor, och distrikten sköts i stor utsträckning av ideellt arbetande styrelser medan merparten av administrationen sköts centralt. En stor del av det praktiska administrativa arbetet har lagts ut på entreprenad. De rapporterar inte heller någon, jämfört med andra studieförbund, stor mängd kulturprogram. I stället dominerar estetiska cirklar i samarbete med medlemsorganisationerna, medan förbundet centralt fokuserar på stödverksamhet och kompetensutveckling för cirkelledare och föreningsaktiva.

Både studieförbundet Ibn Rushd och Kulturens Bildningsverksamhet kan sägas bidra till bilden av ett samhälle där kultur i olika mening spelar en allt större roll. Ibn Rushds verksamhet utgör också ett exempel på hur föreläsningar spelar en allt större roll i folkbildningen. När vi intervjuade en av förbundets företrädare i Helsingborg beskrev han hur förbundet arbetar aktivt med att öka antalet kulturprogram som använder sig av andra former för att förmedla kunskap och bildning. Ett exempel på det var deras då pågående utställning av islamisk kalligrafi.

⁶⁸ Se vidare Harding 2012c och Harding 2012d.

⁶⁹ Harding 2012c, Harding 2013.

Avslutning

Vi närmar oss slutet av denna redogörelse för kulturprogrammets historiska bakgrund och kan konstatera att såväl kulturverksamhet som publika framträdanden har haft en roll att spela inom folkbildningen ända sedan 1800-talet. Men vi har också sett att studieförbundens och folkbildningspolitikens förhållande till dessa verksamheter under lång tid har varit ambivalent. Anledningen till detta tycks vara dels en syn på bildning som i första hand teoretisk, dels den starka identifikationen med studiecirkeln som folkbildningsarbetets främsta kännemärke.

Det statliga kulturuppdraget har funnits åtminstone sedan 1974, men har uppfattats som delvis separat från de övriga uppdragen. Både kulturverksamheter i vid mening och kulturprogrammen som form tar allt större utrymme i studieförbundens verksamhet. Detta kommer med all sannolikhet att påverka såväl studieförbundens identitet som folkbildningspolitiken framöver.

Folkbildning i kulturaliseringens tid

Både kulturverksamhet och öppna verksamheter, som föreläsningar, har alltså varit viktiga delar i studieförbundens arbete ända sedan början. Ändå är det någonting som har hänt under de senaste decennierna. Kulturprogrammen har vuxit betydligt i antal sedan de infördes 1991, både vad gäller antal deltagare och som andel av den totala folkbildningen. Det finns flera allmänna trender i den pågående samhällsutvecklingen som skulle kunna bidra både till att förklara kulturprogrammets utveckling och belysa deras betydelse i ett vidare sammanhang.

Många forskare menar att estetiska aspekter och kulturell identitet har spelat en allt större roll inom flera samhällsområden under de senaste decennierna. Denna trend beskrivs ofta som en pågående *kulturalisering* av samhället. Det kan handla om den mediala estetikens och olika identitetsfrågors allt större betydelse i politiken eller om kreativitetens och estetikens ökande betydelse för den ekonomiska tillväxten, inte minst på det lokala planet. Det kan också handla om ett förändrat sätt att se på kultur i akademiska sammanhang. Detta hänger delvis samman med att en ny typ av individualism växer fram. Den här individualismen sätter den egna identiteten som berättelse i centrum, och ger såväl politik som kulturvanor nya betydelser. Ny teknik och nya medier har samtidigt bidragit till utvecklingen av nya kulturformer och fritidsaktiviteter. Flera andra viktiga utvecklingstrender kan sammanfattas som att vi har gått från ett samhälle dominerat av hierarkiska organisationer till ett som domineras av organisationer som bättre kan beskrivas som nätverksartade. Vi kommer i det följande att gå in på flera aspekter av denna förändring. Detta gäller inte minst engagemanget i ideella organisationer. Där har livslång identifikation och medlemskap i folkrörelser ersatts med mer tillfälligt engagemang i olika frågor och aktiviteter. Istället för att befinna sig som medlemmar i basen för en hierarkisk organisation kan man alltså säga att människorna knyter an till flera olika aktörer, och därmed kan liknas vid noderna i ett nätverk.⁷⁰

Alla dessa trender skulle kunna bidra till att förklara och belysa kulturprogrammets ökning och betydelse. Det kan handla om kulturella verksamheters ökande betydelse, men också om att de bättre än studiecirkelarna förmår konkurrera med nya aktiviteter utanför folkbildningen. En annan anledning kan vara att kul-

70 Jfr. Castells 1998.

turprogrammen fungerar bättre som form för nya eller åter igen populära aktiviteter när de arrangeras inom folkbildningen. Kulturprogrammen som arrangeras vid enskilda tillfällen passar kanske bättre i tiden än studiecirkelnas uppbindande av engagemang över tid. Detta kan ha att göra med att medlemsorganisationerna har fått en ny relation till sina medlemmar, för att de har förlorat medlemmar eller för att deltagarna själva föredrar att inte binda upp sig över tid.

Civilsamhällets och folkbildningens roller

Medborgarnas engagemang i ideella organisationer är enligt många forskare på väg att förändras, och detsamma gäller organisationerna själva. Detta är en av vår tids, i detta sammanhang, kanske viktigaste samhällsförändringar. Sverige har under en stor del av 1900-talet dominerats av en typ av organisationer som brukar beskrivas som folkrörelseorganisationer. Till dessa räknas i allmänhet organisationer med bakgrund i historiska folkrörelser som arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen och frikyrkorörelsen, men också senare utvecklade organisationer såsom de inom idrottsrörelsen, miljörörelsen, scoutrörelsen, handikapprörelsen och organisationer på etnisk grund.

Organisatoriskt utmärks folkrörelserna i dag av sin struktur. De baserar sig på öppet medlemskap och på intern representativ medlemsdemokrati. De har också en nationell organisation som via regionala distriktsorganisationer bygger på lokala ideella föreningar. De lokala föreningarna drivs i relativt hög grad av ideellt arbetande medlemmar. De är också i allmänhet medlemmar i studieförbund. Flera av studieförbunden har själva sitt ursprung i någon av de äldre folkrörelserna.⁷¹ De ideella organisationerna och det ideella arbetet anses spela flera viktiga roller i samhället, både i Sverige och internationellt. De ger röst åt olika grupper, intressen och åsiktsriktningar. De skapar gemenskap mellan människor och ger dem erfarenhet av att arbeta i grupp under demokratiska former. De utgör dessutom ett viktigt komplement – eller alternativ – till den offentliga sektorn och den vinstdrivande marknaden, när det gäller produktion av olika tjänster som behövs i samhället. Tack vare sin förankring i gemenskaper och i lokalsamhällen kan de ofta bidra med nya innovativa lösningar på sociala och politiska problem, både som påtryckarorganisationer och genom att själva producera nya tjänster. Just funktionen att producera tjänster har de senaste åren betonats allt mer i svensk politik.⁷²

Likt andra delar av civilsamhället förväntas studieförbunden fylla flera av dessa funktioner, det vill säga samtidigt ge röst åt olika grupper, skapa gemenskap, ge

71 Wijkström & Lundström 2002, von Essen & Åberg 2009, Harding 2012b.

72 Harding 2012b, Trägårdh 2012.

demokratiska erfarenheter och producera tjänster. Detta framgår inte minst av riksdagens mål för den offentligt finansierade folkbildningen. Genom att ge människor erfarenhet av folkbildningens arbetsformer – där studiecirkeln ofta har betonats mer än kulturprogram och annan folkbildningsverksamhet – anses folkbildningen kunna ”bidra till att göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen”.

Samarbetet med medlems- och samarbetsorganisationer innebär också att studieförbunden på olika sätt kan bidra till att stärka dessa. De kan till exempel bidra genom att ge ökad kunskap på olika områden, och genom att möjliggöra evenemang som kan organiseras som kulturprogram i samarbete med studieförbunden.

Folkbildningen ska också ”bidra till att minska utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället”. Detta kan ses som en tjänst eller service liknande de som statlig och kommunal utbildning och andra offentliga institutioner bidrar med, men också vid de uppdragsutbildningar och friskolor som vissa studieförbund själva driver. Samtidigt sker denna verksamhet i studieförbunden i ett sammanhang som präglas av organisationernas folkrörelsebakgrund. Precis som i andra fall då ideella organisationer, snarare än offentligägda, tar hand om helt eller delvis offentligfinansierade tjänster är den organisatoriska kontexten och organisationens värderingar ett viktigt argument.⁷³ Tillsammans med arbetet med kultursyftet innebär dessa aspekter att studieförbunden kan anses ”bidra till att stärka och utveckla demokratin”. I våra fallstudier ger vi exempel på hur studieförbunden har tagit över delar av ansvaret för kommunala kulturverksamheter.

Funktionen att skapa gemenskap i samhället har tillmätts stor betydelse i de senaste tjugo årens diskussioner, både i Sverige och internationellt. Ett viktigt begrepp i detta sammanhang är *socialt kapital*, som den amerikanske statsvetaren Robert D. Putnam lanserade. Det syftar till att beskriva den väv av förtroenderelationer som knyter samman samhället. Putnam införde också en distinktion mellan *överbryggande (bridging)* och *sammanbindande (bonding)* socialt kapital. Sammanbindande socialt kapital betecknar de starka band av lojalitet, förtroende och samhörighetskänsla som bildas mellan medlemmar i mindre men tätt sammanknutna gemenskaper. Överbryggande socialt kapital förknippas i stället med sammanhang som överskrider sådana gränser, där människor skapar band utanför sin egen närmaste krets. Sådana band kan ofta vara yttigare än de som återfinns i miljöer präglade av sammanbindande socialt kapital, men är inte mindre viktiga för att binda samman hela samhället. Dessa band bidrar till att förhindra att samhället delas upp i små grupper av människor som i första hand hyser inbördes lojaliteter i den egna gruppen.⁷⁴ Betoningen av de yttliga kontakternas betydelse hör till Putnams vikti-

73 Harding 2012b.

74 Putnam 2000.

gaste bidrag till forskningen om det civila samhället. Här anses fritidsaktiviteter och föreningsliv spela stor roll, i synnerhet då de överskrider sociala och etniska gränser som annars riskerar att fragmentera samhället.

Tillgången till socialt kapital i samhället kan ha stor betydelse för det politiska klimatet i ett land, och för människors förmåga att lita på institutioner och personer utanför den egna närmaste kretsen. Socialt kapital har också satts i samband med en mängd andra områden, till exempel ekonomisk tillväxt och folkhälsa, eftersom människor kan antas må bättre i ett samhällsklimat präglad av förtroende och trygghet. Förtroendenivåerna i samhället och i vilken utsträckning olika grupper – t.ex. invandrare eller andra minoriteter – riskerar att exkluderas från samhällets dominerande informella kontaktnätverk kan också påverka enskilda människors möjlighet att finna arbete och på andra sätt agera som fullvärdiga medlemmar i samhället.⁷⁵ Putnam har ofta själv använt Sverige som exempel och betonat studiecirkelnas betydelse för det sociala kapitalets styrka och för den svenska demokratis stabilitet. Han har också lyft fram de höga nivåerna av förtroende i det svenska samhället.⁷⁶

Från folkrörelser till flytande civilsamhälle?

Sverige är ett land som präglats av folkrörelsetanken och där engagemangets positiva effekter bör vara ovanligt synbara. I dag är 78,8 procent av Sveriges befolkning i åldrarna 16–84 år medlemmar i minst en ideell förening⁷⁷, och år 2009 arbetade 48 procent aktivt med ideella insatser.⁷⁸ Till denna bild hör att nära två miljoner personer deltog i studiecirkel under 2012 och att det totala antalet deltagare i studieförbundens kulturprogram uppgick till nära 18 miljoner. Ändå har de senaste tjugo årens diskussioner om folkrörelsens utveckling präglats av en oro för folkrörelsernas framtid.

År 2000 var 90,2 procent av befolkningen i åldrarna 16–84 år medlemmar i minst en förening.⁷⁹ Redan då pågick emellertid diskussionen om det minskande antalet föreningsmedlemmar. I flera officiella rapporter fann man det särskilt oroande att i synnerhet unga människor valde att inte aktivera sig som medlemmar i olika organisationer, något som tolkades som ett hot mot återväxten i föreningslivet. Med inspiration från Putnams amerikanska studier pekade man på tillväxten av nya fritidssysselsättningar, till exempel datorspel, som en möjlig förklaring. Dessa

75 Putnam 1996, Putnam 2000. Se Lundåsen 2005 för en översikt över forskning om det sociala kapitalets betydelse för hälsan.

76 T.ex. Putnam 2002.

77 SCB 2012.

78 Svedberg m.fl. 2010.

79 Vogel m.fl. 2003.

sågs som ett hot mot det sociala kapitalet, eftersom det rörde sig om verksamheter som i högre grad utövades individuellt.⁸⁰ Den svenska kulturpolitiken hade, som vi redan konstaterat, lagt tonvikten på skapande aktiviteter i grupp. På ett liknande sätt stödde man också fritidsaktiviteter i synnerhet då de utövades i föreningslivet.

Det har också vuxit fram en medvetenhet om att inte minst unga människor i dag väljer att engagera sig på nya sätt och agera politiskt och socialt utanför föreningslivet. Nya sociala rörelser och kulturformer organiseras ofta inom lösa nätverk i stället för i folkrörelseorganisationer. Inte minst internet har gett nya möjligheter till informell organisering, genom gemenskaper och forum på nätet och genom evenemang organiserade via Facebook, Twitter eller andra sociala medier. Det har blivit möjligt att arrangera relativt stora evenemang utan att ha en formell organisation, och även när den ekonomiska omsättningen kräver en sådan är det inte givet att den kommer att ta folkrörelseorganisationens långsiktigt stabila form.⁸¹ Både föreningsliv och studieförbund har ofta varit viktiga även för nya rörelser som tydligt har denna nätverksartade karaktär. Inte minst studieförbundens kulturprogramsverksamhet har många gånger utgjort den formella ramen för nya typer av evenemang, från musikfestivaler och lajv till sociala forum, oavsett om de sker i samarbete med en formellt organiserad förening eller inte.

De sociala forumen är ett typiskt exempel på en verksamhet som spritt sig internationellt till Sverige. De har i andra länder ofta tagit sig informella uttryck i uttalad motsättning till det politiska etablissemangen, men har i Sverige organiserats inom ramarna för ett statsunderstött studieförbund, i detta fall ABF. De nya nätverken behöver resurser medan etablerade organisationer strävar efter att nå nya grupper. Detta ingår ofta i bakgrunden när relationer mellan nya former och gamla organisationer byggs upp.⁸²

Det har ifrågasatts huruvida sådana nya organisationsformer fyller samma samhällsfunktioner som de gamla. Svaret varierar ofta beroende på vilken funktion det handlar om, och ofta kan andra faktorer vara viktigare än vilken formell organisationsform det gäller. Sett till förmågan att skapa socialt kapital är det avgörande vilka som förs samman i verksamheten, under vilka former och med vilken grad av aktiv medverkan, alltså inte i första hand den formella organisationsformen. För civilsamhället som tjänsteproducent torde kompetens och förankring i olika delar av samhället vara det viktigaste. Vad gäller att människor får erfarenhet av att arbeta under demokratiska former är dessa former en nödvändig förutsättning. Också genom att arbeta tillsammans under informellt organiserade former kan man dock få erfarenheter som är viktiga för demokratin. Civilsamhällets funktion som språkrör

80 T.ex. Vogel m.fl. 2003, SOU 2007:66.

81 Harding 2012b.

82 Nordvall 2008, Harding 2012c, Harding 2013.

för medborgarnas åsikter fungerar på liknande sätt; organisationernas demokrati ger dem mandat att företräda sina medlemmar, men även annat än formell organisering kan skapa möjligheter till att utkristallisera åsikter genom diskussion.⁸³ Vi kan konstatera att folkrörelseorganisationen inte är det enda ändamålsenliga sättet för civilsamhället att organisera sig. Dock uppfyller den fler av de förväntningar som ställs på civilsamhället än de flesta andra organisationsformer. Det är inte särskilt troligt att de svenska folkrörelseorganisationerna kommer att försvinna. Däremot kommer de med största sannolikhet att förändras och både inspireras av och konkurrera med nya organisationsformer.⁸⁴

Av de etablerade folkrörelseorganisationerna står sig idrottsrörelsen fortfarande stark, medan bland annat fackföreningsrörelsen tycks vara på tillbakagång. Engagemanget i politiska organisationer förefaller vara ohotat trots att partierna fått allt färre medlemmar.⁸⁵ Det kan till och med hävdas att folkrörelseorganisationen som form sprider sig i det svenska civilsamhället – nya fritidsaktiviteter organiseras i organisationer som Sverok, och nya organisationer blir medlemmar i såväl gamla som nya studieförbund.⁸⁶ Däremot finns det flera tecken på att de i dag dominerande organisationerna är på väg att förändras till sin organisatoriska struktur, inte minst när det gäller relationen till medlemmarna.

Från medlemskap till tillfälligt engagemang?

Företagsekonomen Johan Hvenmark studerade nio etablerade svenska nationella organisationer i sin avhandling *Reconsidering Membership*. Han beskrev hur medlemskapet håller på att omvandlas till ett slags kundförhållande, i stället för en relation baserad på demokratiskt deltagande. Medlemmarna ställer å ena sidan tydligare krav på att få ut något av sitt medlemskap. Å andra sidan blir de mer benägna att lämna organisationen om de blir missnöjda, eller helt enkelt tröttnar. Samtidigt börjar organisationerna betrakta sina medlemmar som kunder, som man når genom att ge dem erbjudanden. Man använder också medlemmarna som underlag för att beskriva organisationens storlek och för att stärka dess ekonomi.

Kopplingen – lojaliteten – mellan medlem och organisation blir med andra ord svagare, både från medlemmarnas och från organisationernas sida. Detsamma gäller medlemmarnas delaktighet i organisationernas beslutsprocesser.⁸⁷ Parallellt med

83 Harding 2012b.

84 Förändringarna i samtidens svenska civilsamhälle diskuteras mer ingående i Harding 2012b, Harding 2013.

85 Svedberg m.fl. 2010.

86 Harding 2012b, Harding 2013.

87 Hvenmark 2008.

detta kan man se en tendens till att människor i allt större utsträckning arbetar ideellt som volontärer i organisationer där de inte är medlemmar.⁸⁸

I Sverige har staten hittills ofta gett stöd till organisationer grundat på deras medlemsantal. Det innebär att man stöder organisationer som har ett brett stöd bland medborgarna, men det bidrar inte nödvändigtvis till att främja medlemmarnas engagemang i organisationen. Stödet kan också gynna organisationer som värvat passiva medlemmar eller stödmedlemmar på ett marknadsföringsbaserat sätt, utan att involvera dem i organisationen. På senare år märks en tendens att i stället stödja ideella organisationer genom projektstöd och som serviceproducenter. Detta leder enligt många forskare till en professionalisering där anställda får inflytande på medlemmarnas bekostnad. När ekonomiska medel i första hand finns tillgängliga genom projektstöd gynnas organisationer som besitter kompetensen att dels veta var och hur man söker pengar, dels skriva ansökningar och göra det trovärdigt att projektet kommer att genomföras som planerat.⁸⁹ Detta innebär att man inte i första hand tar hänsyn till medlemsantal. I våra fallstudier visar vi att det finns paralleller till denna utveckling också i det kommunala stödet till studieförbunden.

När ideella organisationer tar på sig att utföra uppgifter inom områden som utbildning, vård eller omsorg ställer detta naturligtvis krav på välutbildad personal. Det kan också innebära att organisationerna fokuserar på att uppfylla finansiärernas krav, i stället för medlemmarnas eller brukarnas. Slutligen kan också utvärderings-systemen, i offentligt finansierad verksamhet leda till likriktning och gynna professionellt drivna organisationer, utan att hänsyn till medlemsdemokrati och lokal förankring. Det gäller till exempel de utvärderingar som följer på de ovan diskuterade allt vanligare projektstöden.⁹⁰

Sammantaget kan man urskilja en bild där relationen mellan folkrörelser och medlemmar blir allt mer flytande. Medlemmen som demokratisk grund för en folkrörelse ersätts med tillfälliga relationer mellan enskilda människor och organisationer. Dessa organisationer drivs huvudsakligen av anställda och personer som är förtroendevalda på heltid.⁹¹ Denna bild är dock mer en spekulatioon om vad som kan vänta än en beskrivning av dagens Sverige, där fyra femtedelar av den vuxna befolkningen är medlemmar i ideella organisationer.

Beskrivningen av dessa tendenser kan göra det lättare att förstå utvecklingen i studieförbunden. Johan von Essen och Pelle Åberg genomförde en utvärdering för Folkbildningsrådets räkning, som också delvis överlappade med ett forskningsprojekt. Där beskrev de hur studieförbunden fjärras från sina medlemsorganisatio-

88 Svedberg m.fl. 2010.

89 Harding 2012b, Papakostas 2003, Papakostas 2012,

90 Harding 2012b, Wijkström & Lundström 2002, Trägårdh 2012.

91 Jfr. Wijkström & Lundström 2002, Papakostas 2003, Papakostas 2011, Papakostas 2012, Trägårdh 2012, Harding 2012b.

ner och därmed från sin förankring i civilsamhället. Detta har skett även tidigare i förbundens historia. Denna gång påverkas förbundens arbetssätt av tankar som härstammar från antingen marknaden eller den statliga sfären, eller från marknaden via den statliga sfären. Man inrättar krävande uppföljnings- och utvärderingssystem inom folkbildningens organisationer, både på eget initiativ och som svar på utvecklingen inom staten.⁹²

Förskjutningen från studiecirklar till kulturprogram skulle kunna ses som en förskjutning från relativt långsiktigt engagemang bland deltagarna till närvaro vid enskilda tillfällen. Det finns en skillnad i hur mycket deltagarna är villiga att binda upp sig på förhand, även om de ibland deltar vid flera tillfällen. Det skulle alltså röra sig om en förändring liknande den som äger rum i många andra ideella organisationer.

Kulturprogrammets tillväxt kan ses som ett resultat av att studieförbunden börjar betrakta sina deltagare allt mer som kunder. Det kan också handla om att de uppfattar det som nödvändigt att arrangera kulturprogram för att nå ut till nya befolkningsgrupper. Medlems- och samarbetsorganisationerna är medarrangörer till en stor del av både studiecirkelarna och kulturprogrammen. Förändringar i medlemsorganisationernas situation skulle kunna påverka kulturprogrammen antingen som en förändring i efterfrågan från dessa organisationer, eller genom att studieförbunden fokuserat mer på ny verksamhet utanför dessa samarbeten. Den andel av studieförbundens kulturprogram som arrangeras i samarbete med medlemsorganisationer har i alla händelser minskat under de senaste tio åren.

En pågående kulturalisering?

Med *kulturalisering* avser vi en allmän tendens till att estetiska eller på annat sätt kulturella aspekter spelar en allt större roll i samhället – i människors vardag, i politiken, och inte minst i näringslivet. Kulturlivet förlorar samtidigt en del av sin självständighet och blir allt mer integrerat i det övriga samhället.⁹³

Identiteter grundade i det kulturella arvet får nya betydelser i politiken.⁹⁴ Ett levande kulturliv pekas i många svenska kommuner ut som en central framgångsfaktor för kommunens ekonomiska utveckling.⁹⁵ Nya medier har gett oss en uppsjö av nya sätt att lyssna på musik, läsa text och se på film, och även nya metoder för att sprida egenproducerade kulturalster. Kulturupplevelser tar allt större utrymme i vardagen och kombineras allt oftare med andra aktiviteter, till exempel när vi

92 von Essen & Åberg 2009, von Essen och Sundgren 2012.

93 Jfr. Fornäs m.fl. 2007, Bjurström 2012.

94 Castells 1998.

95 Kvarnäck 2013, Lindeborg & Lindkvist 2013.

lyssnar på musik samtidigt som vi arbetar eller lyssnar på en ljudbok samtidigt som vi motionerar.

Samtidigt ökar trycket på kulturinstitutionerna att vara ekonomiskt effektiva och hitta nya finansieringsmodeller. Det handlar alltså inte bara om att kulturupplevelser spelar en större roll i samhället utan också om att andra aspekter, inte minst ekonomiska, lyfts fram i den tidigare avskilda kultursektorn. Man kan tala om en ekonomisering av kulturlivet, som pågår samtidigt som ekonomin kulturaliseras.⁹⁶ Också studieförbundens utveckling kan ses som en del av en mer allmän kulturalisering, där estetiska verksamheter får allt större utrymme i deras verksamhet.

När man talar om förändring är det viktigt att vara tydlig med vad man jämför med. I det här fallet kontrasterar vi kulturaliseringens samhälle mot den konstsyn som etablerades under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Kännetecknande för denna var föreställningen om kvalitetskonstarten som ett professionellt och oberoende fält. Man såg en skarp gräns mellan den kvalitetskultur som framställdes där och den amatörkultur och den kommersiella kultur som producerades på andra håll i samhället. När en modern kulturpolitik växte fram under 1900-talet kom den i hög grad att handla om ett offentligt stöd till den av fältet erkända kulturen, och om att göra dess produkter tillgängliga för en bredare allmänhet.⁹⁷

Den ovan beskrivna synen på kulturaliseringsprocessen skulle innebära att konstens fält håller på att försvagas och att dess gränser upplöses. Detta märks inte minst i att den kommersiella populärkulturen blivit allt mer accepterad också bland människor med stort kulturellt kapital. Högt och lågt blandas på nya sätt⁹⁸ och nya deltagarkulturella former framträder, där skillnaden mellan amatörer och professionella inte konstitueras på samma sätt.⁹⁹ Samtidigt fortlever kulturens fält, inte minst inom den kulturpolitiskt finansierade kulturen, trots att den eventuellt försvagats.¹⁰⁰

En framväxande deltagarkultur

Om vi går mot en deltagarkultur innebär det en utveckling där kultur upphör att vara något som produceras av några få för att konsumeras av de övriga, i varierande grad. Detta skulle i sin tur innebära en situation där allt fler producerar kultur. Svenska folket har ägnat sig åt kulturaktiviteter under lång tid, vilket vi skrev om i föregående kapitel. Såväl studieförbunden som regeringen har länge varit engagerade i att

96 Bjurström 2012.

97 Bourdieu 2000, Harding 2009, Gustavsson 2002.

98 Bjurström 2012.

99 Jenkins 2006.

100 Harding 2009.

öka den aktiviteten. Man har dock samtidigt strävat efter att upprätthålla gränsen mellan professionella kulturutövare och amatörer. De senares alster har ofta inte ansetts ha något värde i sig själva, enbart som process, medan de professionellas prestationer har betraktats som självklart värdefulla. I en utredning från 1940-talet befarade man att ”amatöralster kunna komma att fixera allmänhetens intresse vid mindervärdiga prestationer och därmed motverka intresset för skön konst i dess fullvärdiga manifestationer”.¹⁰¹ Även dagens statliga kulturpolitik baserar sig på en gränsdragning mellan professionella och amatörer, trots att man i dag sällan ser formuleringar som den vi citerar ovan. Professionella och amatörer stöds genom olika stödssystem, och en stor del av kulturpolitiken går ut på att tillgängliggöra professionellt producerad, högkvalitativ konst till allmänheten.¹⁰² Denna hållning har av allt att döma ett brett stöd.

En tilltagande deltagarkultur handlar inte i första hand om att etablerade kulturformer eventuellt skulle ha fått fler utövare. Det handlar om att inställningen till de etablerade kulturformerna håller på att förändras och att nya former har tillkommit, former där grundinställningen är annorlunda.

De vanligaste exemplen på en deltagarkulturell inställning finner man i kulturyttringar på nätet. Nya publiceringsformer har gjort det möjligt för en väsentligt större grupp människor att göra sina egenproducerade alster tillgängliga. Publikation av texter och musik var tidigare förunnat några få, men elektronisk publicering gör det möjligt för betydligt fler att nå ut. Bland de första som utnyttjade dessa nya möjligheter att publicera fiktion var fans av populära tv-serier som Star Trek och av författare som J.R.R. Tolkien. Genom att skriva egna berättelser kunde de bidra till att bygga ut den fiktiva värld och berättelse som de som åskådare och läsare bara hade kunnat leva sig in i som mottagare.

Deltagarkultur handlar om att relationen mellan producenter och konsumenter förändras, och ytterst upphör.¹⁰³ I det elektroniska uppslagsverket Wikipedia finns inga professionella huvudförfattare; över 100 000 ideellt aktiva agerar i stället både redaktörer och författare.

Också utanför den virtuella världen kan man se nya deltagarkulturella former växa fram, inte minst i den växande evenemangskulturen. En sådan form är levande rollspel, eller lajv, som ibland beskrivs som en interaktiv teater där alla deltagarna är med och spelar olika roller i en berättelse som skapas på plats genom deras agerande.¹⁰⁴ Det är ingen slump att offentlig finansiering av lajv i Sverige har gått dels via ungdomsorganisationen Sverok, dels via studieförbunden. Vissa studieförbund

101 SOU 1948:30, s. 85.

102 Harding 2009.

103 Jenkins 2006.

104 Harding 2007b, Stenroos & Montola 2010.

har själva kommit att lyfta fram deltagarkulturbegreppet som ett sätt att förstå stora delar av den egna verksamheten.

Estetiskt inriktade studiecirklar har ofta formen av en grupp som skapar och lär sig att skapa, tillsammans. Detta står i kontrast till mer undervisningsorienterade lärformer där man i större utsträckning lär sig av, eller får ledning av, en lärare eller ledare. Det kanske mest omfattande exemplet på detta är den sedan många år växande cirkelverksamheten i improviserad musik. Studieförbundet Bilda bygger vidare på detta i debattskriften *Deltagandets konst*, där man försöker göra det deltagarkulturella synsättet till grundsyn för folkbildningens kulturarbete. På sin webbplats presenterar studieförbundet boken så här:

De kulturella verksamheter vi möter runtomkring oss idag har få beröringspunkter med den institutionaliserade kulturen. Etablerade roller och gränsdragningar blir allt mer inaktuella. Uppdelningen producent – konsument, professionell – amatör är exempel på begreppspar som får allt mindre betydelse och allt tveksammare innebörd.

[...] Boken är en argumentsamling för ett nytt sätt att se på kultur som inbegriper människan som medskapare och deltagare. Genom flera exempel försöker boken beskriva det skapande och den kreativitet som rymmer en annan sorts kultursyn än den vedertagna.¹⁰⁵

Här fokuserar man inte på professionellt definierad kvalitet, utan i stället på bildningsprocessen där deltagare utvecklas som människor under det konstnärliga arbetets gång. Det deltagarkulturella perspektivet sätts alltså in i vad vi tidigare har beskrivit som en hermeneutisk syn på kultur och bildning, både i relation till deltagande i den konstnärliga processen och till studiecirkeln som demokratisk form.¹⁰⁶ Detta innebär att maktrelationen mellan studieförbundsverksamhet och professionell konstverksamhet förändras – den förstnämnda upphör att vara en spridningsverksamhet till den senare, även om den senare förblir medarbetare och en källa till inspiration för den förstnämnda.

Som ett led i kulturaliseringen kan detta ses som ett exempel på hur kulturen ökar i betydelse i ett delvis annat samhällsområde – inom studieförbunden – samtidigt som dess avskildhet som samhällssfär försvagas och dess verksamheter öppnas för en bredare allmänhet som tillåts delta på mer lika villkor. Det återstår dock att se hur kulturprogrammets ökning hänger samman med detta, vilket är någonting som vi ska återkomma till.

105 Bilda 2013. Detta var en av de publikationer som våra intervjupersoner har rekommenderat oss.

106 Jfr. Gustavsson 2013, Harding 2013.

Kulturaliseringens ekonomi

En annan aspekt av kulturaliseringen är relationen mellan kultursektorn och näringslivet. Här kan man tala inte bara om en ekonomisering av kultursektorn, utan också om en kulturalisering av ekonomin. En stor del av den allmänna diskussionen kretsar kring begrepp som upplevelseekonomi, upplevelsesamhälle och kreativa näringar. Den grundläggande tanken är att en stor del av framtidens tillväxt i den ekonomiskt utvecklade delen av världen står att finna i näringsverksamhet präglad av kreativitet och entreprenörskap. Det kan handla om näringsgrenar som står nära konstsfären, till exempel film, datorspel, media och kulturturism, eller om estetiska och upplevelsebetonade aspekter, som design och nydanande marknadsföring. Dessa näringsgrenar spelar en allt större roll i ekonomin som helhet.¹⁰⁷

Den amerikanske kulturekonomen Richard Florida står för en av de senaste tio årens mest uppmärksammade idéer på detta område. Hans bild av utvecklingen kretsar kring vad han beskriver som den kreativa klassen. Denna klass anses bestå av yrkesgrupper där förmågan till kreativt tänkande är en viktig del av kompetensen: konstnärer, akademiker, entreprenörer med flera. Detta är enligt Florida den drivande klassen i dagens västerländska ekonomier. Den karaktäriseras av faktorer som hög utbildning, stor tolerans för det främmande, stor efterfrågan på kultur i vid mening och stor kreativitet. Florida tar stöd av statistiskt material och argumenterar för att det finns ett samband mellan geografisk koncentration av den kreativa klassens medlemmar, ekonomisk tillväxt och en mängd faktorer som kan anses indikera ett kreativt klimat. Detta kreativa klimat präglas av tolerans, öppenhet och ett levande kulturliv. Den kreativa klassen bidrar enligt Florida till att skapa ett kreativt klimat, men dras också till platser där detta redan finns. Den individuella kreativiteten gynnas av den kreativa miljön.

När den kreativa klassen och dess arbetsmarknad väl har koncentrerats på en plats blir även detta en självpådrivande process; den kännetecknas dels av att personerna inom den föredrar att vistas i kreativa miljöer, dels av att de byter arbete oftare än andra. De behöver därför en arbetsmarknad som uppnår en kritisk massa, men när denna väl uppnås innebär det att platsen drar till sig allt fler av den kreativa klassens medlemmar därför att fler kreativa miljöer uppstår och arbetsmarknaden anpassas efter dess behov. Enligt Floridas uppfattning är dessa processer några av de bästa förklaringsfaktorerna till tillväxt i vår tid.¹⁰⁸ Det finns emellertid ingen möjlighet att utifrån Floridas statistik avgöra vad som orsakar vad, vilket ofta har påpekats.¹⁰⁹

107 Bjurström, Fredriksson & Möller 2013, Bille & Lorenzen 2008.

108 Florida 2002.

109 T.ex. Bille 2013.

Det har blivit en vanlig uppfattning att ekonomisk framgång för en region i hög grad handlar om ett kreativt klimat och om att skapa en miljö som lockar den kreativa klassen. Den här tolkningen utgår bland annat från Floridas texter. Både med och utan direkt inspiration från honom har det blivit en allt mer utbredd uppfattning att kultursatsningar bidrar till ekonomisk tillväxt, genom att städer och platser blir mer attraktiva.¹¹⁰

Minst hälften av Sveriges kommuner uppger att de vill erbjuda ”sjönära boende” och många satsar på förtätade, levande stadskärnor. Man satsar ofta på kultur – och inte minst på kulturinstitutioner – för att främja tillväxt och inflyttning.¹¹¹ Det är tydligt att ekonomiska och tillväxtrelaterade motiv har fått en betydligt starkare ställning i kommunal kulturpolitik än i regional, och framför allt statlig sådan.¹¹²

Samtidigt betonar ekonomiska forskare ofta att det krävs både ekonomiskt tänkande och konstnärlig kreativitet för att lyckas med kultursatsningar. Konserteranläggningen Dalhalla i Rättvik har använts som ett exempel på hur ett sådant samspel har skapat en ny attraktion genom kreativ användning av en tidigare övergiven plats, i detta fall ett stenbrott. Dalhalla är också¹¹³ ett exempel på hur ideella organisationer och ideellt engagemang kan spela viktiga roller för att skapa attraktiva evenemang och platser.

Ett annat exempel är Hultsfredsfestivalen, för vilken inte minst studieförbunden spelade en betydande roll.¹¹⁴ I Dalhalla har de inte haft samma betydelse, vilket vi ska återkomma till i samband med fallstudien av Rättvik. Relationen till det civila samhället är emellertid en aspekt som är betydligt mindre utforskad än de som kan knytas till individuellt entreprenörskap.

Leder kultursatsningar verkligen till tillväxt?

På senare år har flera aspekter av användningen av kultursatsningar som tillväxtstrategi allt mer ifrågasatts och analysen tycks nu vara i behov av nyansering. Som ett exempel på sådan kritik kan nämnas den norska undersökning där ett samband mellan inflyttning, utflyttning och kulturutbud undersöktes i ett antal norska kommuner och regioner för att på så vis pröva tesen att stöd till kulturverksamhet gör kommunen attraktiv för inflyttning:

110 Fornäs m.fl. 2007, Harding 2012a, Bjurström, Fredriksson & Möller 2013.

111 Kvarnäck 2013, Lindeborg & Lindkvist 2010, Lindeborg & Lindkvist 2013.

112 Johannisson 2006, Johannisson 2010, Bjurström, Fredriksson & Möller 2013.

113 Frankelius 2013.

114 Bjelesjö 2010.

Vi har studerat olika tidsperioder, vi har genomfört analyser både på kommunal och regionnivå, och vi har sett på nettoinflyttning med och utan invandring. Ingen av analyserna visar att kultur har någon statistiskt signifikant påverkan på nettoinflyttningen. [...] Kanske är det inte kulturmängden vid en given tidpunkt som är av betydelse utan kulturutbudets ökning över tid? [...] Kan det vara så att kommuner med utflyttningsproblem i större utsträckning än andra satsar på kultur för att kompensera för låg bostättningsattraktivitet? [...]

Vi tror att det finns många goda skäl att satsa på kultur, men de flesta handlar i grunden om att skapa mer kultur! Instrumentella bevekelsegrunder som att kultur skapar indirekta effekter, attraktivitet, inflyttning osv. visar sig bygga på förutsättningar som har svag eller ingen vetenskaplig hållbarhet.¹¹⁵

Kulturutbudets storlek skulle alltså inte ha något direkt statistiskt samband med inflyttning, inte ens då andra variabler räknats bort. Man kan dock tolka detta som att ett ökat kulturutbud är en del av förklaringen till större städers attraktivitet, vilket är vad Florida undersökte, men att kulturutbudet i en mindre ort inte är tillräckligt stort för att göra den till ett alternativ.¹¹⁶

En annan tolkning är den som rapportförfattarna själva påpekar, nämligen att det kan vara satsningar på kultur som är den relevanta faktorn, inte nivån på dem. Detta skulle i så fall kunna bero på att lokalsamhällets tro på sig självt stärks av upplevelsen av den positiva uppmärksamheten, eller av att involveras i en ny positiv verksamhet. Rapporten undersöker heller inte flyttmönstren för en specifikt kreativ klass. Därtill fokuserar de i första hand på professionell kultur och inte på ideell eller amatöriell, vilket utelämnar viktiga delar av den medierade och omedierade deltagarkulturen.

Folkbildningsrådet publicerade en kartläggning 2011, där forskare analyserade sambanden mellan folkbildning och ett antal socioekonomiska faktorer på kommunal nivå. Det visade sig efter en statistisk analys att kommuner med högt deltagande i studiecirkel och kulturprogram också utmärkte sig med följande egenskaper:

- Högt nyföretagande
- Höga ohälsotal
- Låg sysselsättningsgrad
- Lågt valdeltagande

115 Vareide & Korbros 2012, citatet översatt av föreliggande rapports författare.

116 Bille 2013.

- Hög brottsfrekvens
- Låg utbildningsnivå
- Låga medianinkomster¹¹⁷

Inte heller folkbildningsverksamhet tycks alltså ha några tydliga positiva samband med de egenskaper som Florida förknippar med höga koncentrationer av människor tillhörande den kreativa klassen. Detta ska emellertid inte förväxlas med ett kausalt samband, vilket författarna påpekar.¹¹⁸ I likhet med de norska forskarna Vareide och Korbros kan man till exempel misstänka att kommuner med olika typer av problem kan satsa på kultur eller folkbildning i syfte att lösa dem. Detta skulle i så fall förklara sambandet mellan kultursatsningar och olika faktorer som kan uppfattas som problematiska. Det är visserligen tydligt att satsningarna på folkbildning i så fall inte har löst kommunens problem, men det är ändå fullt möjligt att den har bidragit till att hantera dem, eller vissa av deras konsekvenser, för kommunen som helhet eller för dem som deltar i folkbildningen.

I den av Folkbildningsrådet beställda kartläggningen framhålls också att sambandet innebär att folkbildningens insatser för kultur och bildningsnivå sätts in i de kommuner där de behövs som bäst. I våra intervjuer med kommunala företrädare har vi också stött på uppfattningen att folkbildningen har en viktig roll att fylla när det gäller att ge kommuninnevanorna tillgång till ett utbud av fritidsaktiviteter och bildningsverksamheter som annars inte skulle vara möjligt. Man menar också att en frånvaro av dessa aktiviteter skulle kunna öka utflyttningen, i synnerhet bland unga. Detta har framför allt kommit upp i intervjuer i de båda mindre kommunerna Rättvik och Storuman.

Stödet till studieförbunden erbjuder en relativt billig väg för kommunerna till ett större kulturutbud, åtminstone om man jämför med satsningar på nya kulturinstitutioner eller byggnader. Sådana satsningar är vanligt förekommande i större städer när man försöker attrahera inflyttning och nyinvesteringar.

Deltagande och kreativitet som tillväxtstrategi

Ett något annorlunda angreppssätt finner vi hos den italienske kulturekonomen Pier Luigi Sacco. Han betonar inte bara kulturutbudet utan lägger i stället tonvikten på kulturaktivitet i en mening som ligger mycket nära den ovan beskrivna synen på deltagarkultur. I likhet med Florida ser han ett samband mellan kultur och innova-

117 Andersson & Mellander 2011.

118 Andersson & Mellander 2011.

tionskraft. För Sacco är detta emellertid en fråga om lärande. Kulturaktiviteter stärker hjärnans förmåga till kreativitet och lärande också på andra områden. De kan också bidra till att stärka den sociala sammanhållningen både lokalt och nationellt, och till att stärka nationens eller regionens position på den internationella arenan.

Med ledning av egen och annan forskning föreslår Sacco att framtidens kulturpolitik ska vara inriktad på att skapa en kultur som kännetecknas av deltagande. Detta kallar han Culture 3.0. Culture 3.0 ställs i kontrast till Culture 2.0, som var inriktad på passivt iakttagande och som har dominerat kulturpolitiken ända sedan den av furstliga mecenater dominerade "Culture 1.0".¹¹⁹ Här handlar det alltså om att stärka kreativitet snarare än om att försöka dra uppmärksamhet till platsen. Om Saccos betraktelsesätt är korrekt och delaktighet därmed viktigare än synlighet, så borde studieförbundens verksamhet vara mer relevant att stödja i tillväxtskyfte än de flesta kulturinstitutioner, helt enkelt eftersom de i de allra flesta fall innebär en högre grad av medverkan och delaktighet för andra än de professionella som framträder.

Också Florida har på senare år ändrat fokus från att betona kulturutövarnas roll till att i stället fokusera på den kreativa ekonomin som tillstånd. Det innebär att det blir en fråga om kreativa miljöer, snarare än om kreativa individer, även om de kreativa personerna fortfarande står i fokus. Han menar också att det vi har sett de senaste åren inte bara är en tillfällig ekonomisk nedgång, utan en process som närmast är att likna vid det sena 1800-talets utdragna ekonomiska kris.

Vad det handlar om är i så fall inte att försöka rädda ekonomin undan krisen. I stället handlar det om ett gammalt ekonomiskt system som håller på att dö bort. Det handlar också om att den nya tillväxten måste komma ur ett nytt ekonomiskt system, som redan har varit på väg att växa fram under ett drygt decennium. 1800-talets kris handlade om att jordbrukssamhället fick ge plats åt en urbaniserad och storföretagsbaserad industriell ekonomi. Den nuvarande krisen handlar om att denna industriella ekonomi får ge plats för en framväxande, mer flexibel och kreativitetsbaserad ekonomi.

Floridas nuvarande rekommendationer fokuserar dock inte främst på kulturinstitutionerna utan på utbildning, stadsbild och fysiska transportmöjligheter för att möjliggöra en mer flexibel ekonomi. Han menar nämligen att själva staden, eller snarare storstadsregionen, är den kreativa miljö där framtidens ekonomi byggs. Samtidigt riktar han kritik mot politiska punktsatsningar som ensidigt fokuserar på enskilda byggnader eller projekt, utan att angripa de grundläggande problemen i omvandlingen av själva livsmiljön.¹²⁰

119 Sacco 2011, Sacco 2013.

120 Florida 2008.

Oavsett hur det förhåller sig med detta står det klart att det i dag är långt ifrån självklart att betrakta kulturen som en sektor avskild från det övriga samhället. För folkbildningen är dessa forskningsperspektiv viktiga eftersom de beskriver nya förväntningar både hos deltagarna och bland uppdragsgivare och samarbetspartner, som medlemsorganisationer och offentliga aktörer.

De fyra kommunerna och deras kulturpolitik

Det räcker inte att bara studera kulturprogrammen för att få en tydlig bild av den betydelse som studieförbundens kulturprogram har för det lokala kulturlivet; man måste också sätta dem i relation till lokala förutsättningar och till det övriga kulturutbudet. I detta kapitel ger vi en jämförande översikt över de fyra kommunerna och deras finansiering av kultur- och studieförbundsverksamhet. Därefter går vi närmare in på var och en av de fyra kommunerna i separata kapitel. Där beskriver vi det kommunala kulturutbudet, studieförbunden och deras kulturprogramsverksamhet.

Kommunerna i våra fallstudier

Helsingborgs kommun i nordvästra Skåne är Sveriges till folkmängden nionde största kommun. I kommunen finns ett antal tätorter och småorter, men den övervägande majoriteten av kommunens drygt 130 000¹²¹ invånare är bosatta i centralorten Helsingborg. Jönköpings kommun är Sveriges tionde största kommun, med en befolkning på strax under 130 000 personer. Staden Jönköping är huvudort i Jönköpings län. Liksom i Helsingborg bor en stor majoritet av invånarna på huvudorten, inklusive den med denna sammanvuxna staden Huskvarna. Både Jönköping och Helsingborg klassas som ”större städer”, i Sveriges Kommuner och Landstings (SKL) kommungruppering. De är två av 31 kommuner som under 2011 hade en folkmängd på mellan 50 000 och 200 000 invånare, och en tätortsgrad på över 70 procent.¹²²

Studien inkluderar också två mindre kommuner: Rättvik i Dalarna och Storuman i Västerbottens läns inland. Liksom Jönköping och Helsingborg kan de sägas vara relativt representativa för svenska kommuner med liknande storlek och förhållanden, dvs. för större städer respektive små och medelstora kommuner.

121 Folkmängd, topp 50, 31 december 2012, http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_228197.aspx

122 När ingenting annat sägs är denna presentation baserad på information från Kommun- och landstingsdatabasen, Kolada, för år 2011.

Rättviks kommun består av tre församlingar: Boda, Ore (med tätorten Furudal) och Rättvik. Tillsammans har de en befolkning på cirka 10 800 personer. Utvärderingens nordligaste kommun är Storuman. Geografiskt är Storuman en av de tio största kommunerna i Sverige, men till folkmängden den minsta av de fyra som är med i utvärderingen. 2012 uppgick folkmängden till 6 006 individer.¹²³ Endast ca 30 procent av den totala befolkningen bor i centralorten Storuman. Övriga bor i andra tätorter och småorter samt på landsbygden, ibland på långt avstånd från kommunens centrala förvaltning. I SKL:s indelning räknas såväl Rättvik som Storuman till gruppen Turism- och besöksnäringsskommuner. Denna grupp har det gemensamt att gästnätter på hotell, vandrarhem och camping överstiger 21 per invånare, och antalet fritidshus överstiger 0,20 per invånare.¹²⁴

Helsingborg och Jönköping är relativt lika varandra när det gäller demografi och ekonomisk situation. Båda har en stadig befolkningstillväxt, men upplevde också en inflyttningsvåg under 2008. Antalet invånare i åldrarna 21–64 år är högre än riksgenomsnittet, medan andelen äldre invånare är lägre. Skattekraften mätt i kronor per invånare är kring 170 000 i båda kommunerna, även om deras skattesatser skiljer sig något åt. Samtidigt finns det skillnader i fråga om arbetsmarknad. Den totala arbetslösheten är märkbart högre i Helsingborg, ca 8,5 procent, jämfört med Jönköpings dryga 5 procent.

Befolkningsutvecklingen i Rättvik och Storuman kan beskrivas som stagnerande respektive negativ. Åldersfördelningen hos befolkningen visar också högre andel äldre än riksgenomsnittet, men medel för turism- och besökskommuner. Arbetslösheten är omkring 7 procent. Skattesatsen är högre i Storuman och därför får kommunen in mer pengar, medan skattekraften är något högre i Rättvik på dryga 150 000 kronor per invånare.

Regionalt stöd till kulturen

De politiska motiven för stöd till folkbildning och kultur formuleras på regional nivå, inom ramen för regionala kulturplaner. I den historiskt framvuxna ansvarsuppdelningen stöder regioner och landsting folkhögskolorna och studieförbundens regionala verksamheter, medan kommunerna stöder studieförbundens lokala verksamhet. Det regionala ansvaret för kulturpolitiken är i dag organiserat på olika sätt i olika län. I samtliga län utom Stockholms län är det emellertid organiserat inom ramarna för kultursamverkansmodellen, vilket innebär att det i varje län finns en

123 Folkmängd i riket, län och kommuner 31 december 2012 och befolkningsförändringar 2012, http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_350652.aspx

124 http://www.skl.se/kommuner_och_landsting/fakta_om_kommuner/kommungruppsindelning

utpekad ansvarig regional part. Ansvarig part förbereder en kulturplan som sedan godkänns av Statens Kulturråd.¹²⁵ I de flesta sådana kulturplaner nämns folkbildningen, men oftast på ett allmänt och generaliserande sätt.¹²⁶ På regional nivå ligger ansvaret för kulturpolitiken i de fyra exempelkommunerna på Region Skåne, Landstinget i Jönköpings län, Landstinget Dalarna respektive Västerbottens läns landsting.

I region Skånes kulturplan lyfts kulturupplevelserna, de starka kulturinstitutionerna, kulturen som utvecklingsfaktor och konstens frihet fram som viktiga områden. Det finns också ett relativt stort fokus på den professionella kulturen. De kulturpolitiska målen är ”ett rikt konst- och kulturliv av hög kvalitet med både bredd och spets”, och allas möjlighet till kultur.¹²⁷ Folkbildningsverksamheten beskrivs i Skånes kulturplan främst i termer av kultur i snäv bemärkelse, alltså på samma sätt som inom den övriga kulturpolitiken. Det handlar om studieförbundens musik- och kulturverksamhet för ungdomar i åldrarna 13–26 år, och om samverkan i syfte att utveckla biblioteken som kulturhus. Regionala insatser inom ramen för kulturplanen är samverkan mellan kommuner för att hantera bidragen till studieförbunden samt initiativ till att skapa digital delaktighet. Jönköpings läns landsting har en kulturplan¹²⁸ som ger begrepp som barn och ungdomar, bildning, demokrati, mångfald och samverkan en framskjuten position. På många punkter är det lätt att läsa in en roll som folkbildningen och studieförbunden skulle kunna ha. Det är dock bara frågan om tillgänglighet till kulturen som ligger nära studieförbundens kärnverksamhet – i de gemensamma prioriteringarna är det inte lika tydligt.

Jönköpings läns landsting lyfter liksom Region Skåne fram samverkan med kulturaktörer och kulturinstitutioner. Frågan om att utveckla nya former för bidragshandling är en annan gemensam fråga för Region Skåne och Jönköpings läns landsting. Tonvikten läggs på studieförbundens roll som tillgängliggörare av kultur till en bredare publik, vilket återkommer i våra intervjuer med kommunala företrädare.

Landstinget Dalarnas kulturpolitiska mål handlar om tillgänglighet, kvalitet och bredd: ”I Dalarna finns kulturen tillgänglig och möjlig för alla och här blomstrar kreativitet och kulturell mångfald utan gränser.”¹²⁹ Både amatörkulturen och den professionella kulturen betonas, men också kulturens roll i besöksnäringen.

I praktiken ligger tonvikten i hög grad på tillgänglighet och på besöksnäringarna. Man nämner kulturinstitutioner som Folkmusikens hus och Dalhalla, båda belägna i Rättvik. Den förstnämnda institutionen är också ett exempel på hur folk-

125 Se t.ex. Harding & Nathansson 2012 för en vidare diskussion om kultursamverkansmodellens införande.

126 Åström 2013.

127 Regional kulturplan för Skåne 2013–2015, s. 7.

128 Regional kulturplan Jönköpings län.

129 Kulturen i Dalarna – En enhet av mångfald – Dalarnas regionala kulturplan 2013–2015.

musiken och den traditionella folkkulturen lyfts fram, samtidigt som man betonar att denna ska utvecklas i en anda av mångfald och förnyelse. I kulturplanen anges dessutom folkbildningens betydelse ur ett hälsoperspektiv, och för att ge ökad delaktighet och engagemang i samhället.¹³⁰ Folkbildningen finns även med som utvecklingsområden och utvecklingsinsatser, inte minst nämns ”[s]amverkan med det fria kulturlivet, med folkbildningen, mellan statlig, regional och kommunal nivå, mellan professionella och amatörer och mellan konstgenrer” som ett särskilt angeläget utvecklingsområde.¹³¹ Folkbildningen beskrivs också som en viktig aktör för demokrati-, bildnings- och kulturverksamhet.

I kulturplanen för Västerbottens län betonas länets ”kulturinstitutioner, många fria och engagerade kulturskapare och föreningar samt en levande folkbildningstradition”. Folkbildningen ges en ovanligt framträdande plats i denna kulturplan, särskilt när man diskuterar på lokal nivå.

Studieförbunden beskrivs som betydelsefulla delar av den kulturella infrastrukturen: ”Musikskolor, kulturskolor, bibliotek, studieförbund och föreningsliv bygger tillsammans det lokala kulturlivet, utifrån respektive kommuns särskilda förutsättningar”.¹³² Man framhäver också att Västerbottens län har mycket högt deltagande i studiecirklar och idrott. Studieförbunden framställs i tämligen hög grad som en väsentlig del av kulturlivet, men deras betydelse framhålls särskilt då det gäller att tillgängliggöra kulturen – i synnerhet utanför de större städerna.

Kommunernas kulturpolitik

Kommunerna saknar ofta motsvarande policydokument, kulturplaner eller handlingsprogram, i synnerhet vad gäller folkbildningens roll i kulturpolitiken. I de fall folkbildningen nämns i kommunala dokumenten är det oftast i handlingsprogram som handlar om det civila samhället och frågor som tangerar arbetet med att ta fram regionala överenskommelser mellan det offentliga och det civila samhället. Det gäller alltså den process som startade 2008 i och med överenskommelsen mellan staten, Sveriges Kommuner och Landsting samt företrädare för det civila samhället.¹³³

Kommunerna stöder endast i begränsad utsträckning folkhögskolor, men är på många orter en viktig finansiär av studieförbundens lokala verksamheter. Detta trots att kommunernas andel av den totala finansieringen av folkbildningen minskar. De politiska företrädare vi intervjuat anger inga speciella eller tydligt artikulerade syf-

130 Kulturen i Dalarna – En enhet av mångfalder – Dalarnas regionala kulturplan 2013–2015, s. 8.

131 Kulturen i Dalarna – En enhet av mångfalder – Dalarnas regionala kulturplan 2013–2015, s. 5.

132 Västerbottens läns kulturplan 2012–2015.

133 Se vidare Regeringskansliet 2008, Johansson 2011, Harding 2012b.

ten med stödet till folkbildningen. Kanske tas studieförbundens roll för demokrati, bildning och kultur för given. På frågan om studieförbundens betydelse för det lokala kulturlivet är det emellertid andra saker som framhålls: ”de har bra nätverk och förmåga att nå ut i hela kommunen”, ”de är kostnadseffektiva och har en kort startsträcka”. Åter igen är det alltså förmågan att nå ut som betonas.

Kommunens kulturverksamhet innebär att man stöder eller driver stora kulturinstitutioner, särskilt i större kommuner. Detta speglar också de kommunala politikernas uppfattning om kommunens kulturliv; det är bibliotek, kultur-, konsert- och teaterhus som lyfts fram när de i våra intervjuer ska beskriva kommunens kulturverksamhet. När det gäller målgrupper är det särskilt ”alla invånare” och ”barn och unga” som lyfts fram i kommunernas policydokument och bland kommunföreträdarna. Detta ligger i linje med nationell kulturpolitik och idén att vuxna har större tillgång till kommersiell kultur. Den idén har resulterat i att kommunen tillhandahåller subventionerade alternativ till mindre köpstarka grupper, exempelvis unga. Prioriteringen är dock synnerligen påtaglig i de mindre kommunerna, särskilt i Storuman. Prioriteringen av barn står också i skarp kontrast till studieförbundens fokus på vuxna. I vissa verksamheter framhålls även andra grupper, exempelvis inom biblioteksverksamheten i Rättvik och Helsingborg, där man tydliggör att man vill nå gruppen invandrare.

I samtliga fyra kommunerna kopplar våra intervjupersoner på kulturförvaltningens kommunens kulturutbud till platsens attraktivitet. Kulturen ses också i relation till andra områden, som besöksnäring, fritidsverksamhet, hälsa och näringslivspolitik. Detta stämmer helt överens med forskningens beskrivning av kommunala kulturpolitiska prioriteringar, som vi beskrivit i föregående kapitel. Den tydligaste kopplingen till näringsliv syns i Helsingborg, där staden ska vara attraktiv för människor och företag. Den tydligaste kopplingen till fritid och skola syns i Storuman.

De intervjuade kommunalpolitikerna har till stor del samma uppfattning när det gäller frågan om målgrupper. En del menar att studieförbundens idébakgrund gör att de når andra grupper än kommunen. Man kan spåra en viss ambivalens till den egna kommunala verksamheten, när en kommunföreträdare beskriver ”sina” deltagare som ”kulturtanter”. Andra kommunföreträdare menar att kommunen var ansvarig för ”alla människor” och därmed tar ett större ansvar för exempelvis integration: ”Ta ABF till exempel, de vill ju nå sina medlemmar och sina grupper, de jobbar inte med integration på samma sätt” som kommunen.

Frågan om målgrupper och studieförbundens nätverk tangerar varandra, eftersom det är nätverken och medlemsföreningarna som delvis gör att förbunden når andra målgrupper. Studieförbunden utmärks också av att en del av verksamheten sker på ideell basis. Detta gör att kostnaderna för arrangemangen borde kunna hållas lägre än om en genomprofionaliserad organisation skulle driva verksamheten. I våra intervjuer med kommunföreträdare uppkom sådant som att ”för lite pengar

får man mycket verksamhet” och ”eftersom de klarar att hålla ner kostnaderna så blir det mycket verksamhet”.

När det gäller frågan om kommunens *styrning* av studieförbunden kan man se två tendenser i våra exempelkommuner. För det första finns det en norm att inte vilja styra för mycket och att respektera studieförbundens kompetens att bedriva sin verksamhet inom givna ramar. För det andra finns det i vissa kommuner en tendens att vilja öka styrningen.

Kommunföreträdarnas bild av studieförbundens verksamhet baseras i stor utsträckning på föreställningen att politiker inte bör lägga sig i vad studieförbunden gör: ”vi vet att de är viktiga men försöker inte att styra dem”. Därmed blir studieförbunden mer en fråga om en utgiftspost än en aktör i förverkligandet av kommunens kulturpolitik. Det tydligaste exemplet på den motsatta linjen är Helsingborgs nya bidragssystem. Systemet går ut på att man med mer projektmedel och mindre generella bidrag ska se till att studieförbundsverksamheten bidrar till att uppnå kommunens kulturpolitiska målsättningar: ”... vi ställer krav på ett annat sätt. Man måste tillgämpliggöra det man gör.”¹³⁴

I vissa fall kan man notera att kommunala politiker av allt att döma saknar ingående kunskap om studieförbundens verksamhet. Ett exempel på det är när ordförande för en kommunal kulturnämnd fick en fråga om skillnaden mellan olika studieförbunds kulturverksamhet. Han svarade då att han inte visste så mycket om deras kulturutbud, och att hans enda erfarenhet var att han en gång gått på en kurs hos Folkuniversitetet för att få ett certifikat.

Om man jämför med andra politikerområden som kommunen ansvarar för så krävs ingen personlig erfarenhet (exempelvis av vägbygge) för att kunna uttala sig på en strategisk nivå. Detta hindrar dock inte att tydliga kommunala prioriteringar framgår när man analyserar kulturutbudet och dess finansiering i kommunerna mer ingående. Mer om detta när vi går närmare in på kommunerna var och en för sig.

Finansiering av kulturverksamhet de fyra kommunerna

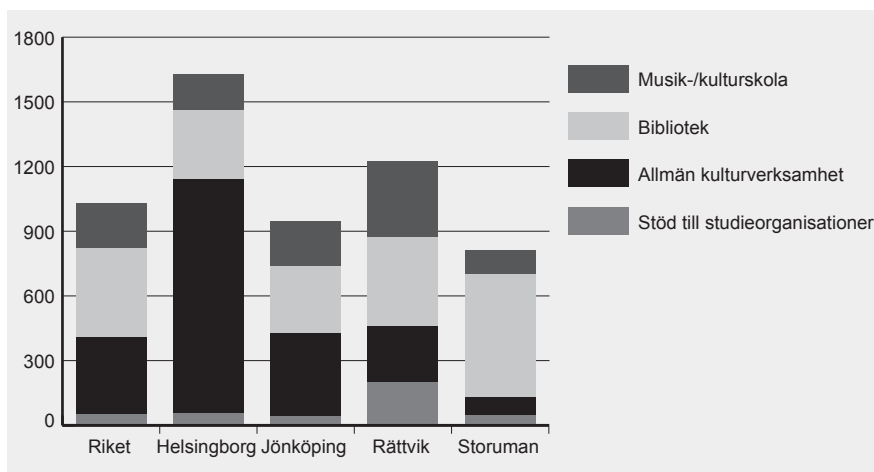
Genom att undersöka kommunernas stöd till kulturverksamhet kan man få en grov uppfattning om kulturutbudets omfång och inriktning. I det följande kommer vi att begränsa oss till de offentliga finansörerna och framför allt till kommunen som kulturfinansör. Detta eftersom det är svårt att avgöra hur stor del av det statliga och regionala stödet till kulturinstitutioner som ska ses som ett stöd till den lokala respektive regionala nivån – hur mycket är till exempel det statliga och regionala

134 Intervju med Mats Sander 2012-03-27.

stödet till Göteborgsoperan ett stöd till invånarna i Göteborg och hur mycket är det ett stöd till invånarna i Västra Götaland?

Man kan till exempel tänka sig att invånarna i en kommun med betydande stöd från stat och region eller landsting har tillgång till ett gott kulturutbud oaktat kommunens stöd. Vi kommer dock inte att gå in på stöd till regional verksamhet i den ekonomiska delen av denna sammanställning av kulturverksamheten. Detta innebär att kulturutbudet i större städer med institutioner som får stöd av staten har ett större kulturutbud än vad de kommunala bidragen indikerar. Man ska också notera att det finns en viss skillnad i vilken typ av kultur som staten stöder och vad regioner, landsting och kommuner stöder. Endast fem procent av kommunernas utgifter för kultur fördelas till studieorganisationer. I stället dominerar oftast den lagstadgade biblioteksverksamheten samt musik- och kulturskolan.

Figur 5. Kulturutgifter per invånare år 2011.¹³⁵

I de fyra kommuner vi har studerat finns inga tydliga samband mellan kommunens stöd till studieorganisationer och storleken på stödet till övrig kulturverksamhet.

Helsingborgs kommun ger ett förhållandevis högt bidrag till studieorganisationer och allmän kulturverksamhet, men ligger under riksgenomsnittet för bibliotek och musik- och kulturskola. Jönköpings kommun ligger under riksgenomsnittet i bidrag till studieorganisationer och stöd till bibliotek, men lite över riksgenomsnittet när det gäller allmän kulturverksamhet och musik- och kulturskola. Rättviks

¹³⁵ Samhällets utgifter för kultur 2010–2011 (Myndigheten för kulturanalys 2012), s. 35, 37–46. Notera att kategorin ”studieorganisationer” i kommunernas rapportering inte bara innefattar studieförbunden utan också andra typer av bildnings- och föreningsverksamhet. I Storuman, Jönköping och Rättvik får studieförbunden emellertid merparten av detta bidrag.

kommun ger ett förhållandevis stort stöd till bibliotek och musik- och kulturskola och ett lägre stöd till studieorganisationer och allmän kulturverksamhet. Storumans kommun ger nästan inget stöd till allmän kulturverksamhet och ett jämförelsevis lågt stöd till studieorganisationer och musik- och kulturskola. Däremot ger kommunen ett förhållandevis högt stöd till bibliotek. Alla fyra kommunerna ger ett förhållandevis högt bidrag till studieförbunden. Det har skett en ökning av de offentliga utgifterna till hela det kulturpolitiska fältet på regionnivå under den senaste tioårsperioden. Detta gäller dock främst inom kärnområdena konst, museer, bibliotek och kulturarv, och i mindre utsträckning för folkbildning och media. Ökningen har främst skett i form av ett ökat stöd från regioner och landsting. Statens utgifter för folkbildning ligger runt 350 kronor per invånare och för kultur, exklusive folkbildning och media, på 685 kronor.¹³⁶

Utgifterna för folkbildning står för cirka 31 procent av statens utgifter för kultur och för 27 procent av regionernas och landstingens utgifter. Regioners och landstings utgifter för kultur exklusive folkbildning och media varierar dock väsentligt: från Östergötlands 202 kronor per invånare till Västra Götalandsregionens 569 kronor per invånare.

I våra exempelkommuners regioner var utgifterna per invånare 529 kronor i Region Skåne, 284 kronor i Jönköpings läns landsting, 494 kronor i Dalarna och 387 kronor i Västerbottens läns landsting. Genomsnittet i hela riket var 376 kronor per invånare. Det finns alltså en stor variation i hur mycket den offentligt finansierade kulturverksamheten ”kostar” per invånare i de fyra kommunerna.¹³⁷

Tabell 1. Offentliga kulturutgifter per invånare i de fyra kommunerna, räknat i kronor per invånare.

	Regioner/landstings stöd till kultur, kr/inv.	Kommuners stöd till kultur, kr/inv.	Summa
Helsingborg	529	1 611	2 140
Jönköping	284	941	1 225
Rättvik	494	1 212	1 706
Storuman	387	802	1 189

Skillnaderna i utgifter var som störst under 2007. Helsingborg spenderade då som mest på kultur, 1 948 kronor per invånare, och Storuman som minst, 686 kronor per invånare. De båda mindre kommunerna, Rättvik och Storuman, låg 2002 mycket

¹³⁶ Myndigheten för kulturanalys 2012, s. 14.

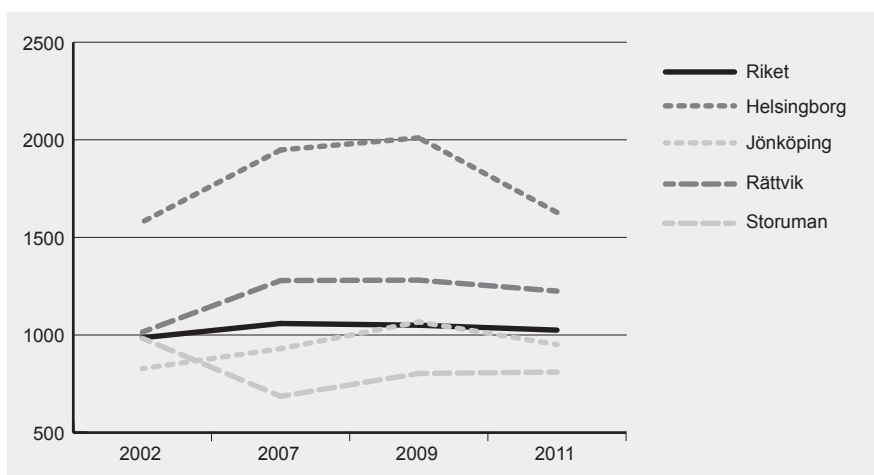
¹³⁷ Myndigheten för kulturanalys 2012, sid. 27, 37–47.

nära riksgenomsnitt, men hade därefter motsatt utveckling. 2011 motsvarade Rättviks kommuns utgifter 151 procent av Storumans.

Helsingborgs kommun har under den senaste tioårsperioden varit den kommun som spenderat mest på kultur, trots att trenden nu är nedåtgående. Även Rättviks kommun tycks prioritera kultur högt då kommunen lägger fler kronor per invånare på kultur än vad Jönköpings kommun gör, trots att Rättvik har lägre skattekraft.¹³⁸

Det är tydligt att det finns stora skillnader mellan kommunerna, bakom den genomsnittliga fördelningen i riket. Den kommun som ligger närmast detta riksgenomsnitt är Jönköpings kommun. Helsingborg använder avsevärt mer av budget till allmän kulturverksamhet och Storuman avsevärt mer till biblioteksverksamheten. Rättvik avviker från riksgenomsnitt i det att de har större utgifter för både musik- och kulturskola (Rättviks musikskola) och för folkbildning.

Figur 6. Kommunala utgifter för kultur räknade i kronor per invånare (alla utgifter omräknade i prisvärde för mars 2013).¹³⁹

138 Kommunens kulturutbud finansieras inte enbart med kommunal budget. Andra källor är regionala och statliga medel liksom hushållens egna utgifter för kultur samt kommersiella aktörers sponsring. En lägre budget på den kommunala sidan kan därmed kompenseras med stöd från annat håll, vilket vi inte studerat ingående i denna rapport.

139 Då siffrorna omräknas till årets prisvärde framgår att de kommunala kulturutgifterna i de flesta kommuner är stabila eller sjunkande. Samhällets utgifter för kultur 2010–2011 (Myndigheten för kulturanalys 2012), s. 35, 37–46.

Det offentliga stödet till studieförbund och kulturprogramsverksamhet

Av de offentliga aktörernas stöd till studieförbunden står staten för 1 644 miljoner kronor, regionerna och landstingen för 275 miljoner kronor och kommunerna för 331 miljoner kronor.¹⁴⁰ Stödet från staten och kommunerna är i huvudsak generellt och baseras på verksamhet som redovisas till SCB. Regionerna och landstingen ger i högre utsträckning medel till länsbildningsförbund (som inte är en kommunal eller statlig bidragsmottagare), projektmedel och regional verksamhet. Den senaste tioårsperioden finns en tydlig tendens att staten tar ett allt större ansvar för finansieringen av studieförbundens verksamhet, medan kommunernas stöd minskar.

Folkbildningsrådet fördelar det statliga bidraget till studieförbunden enligt en bidragsmodell som baseras på mängden rapporterad verksamhet, men med en betydande tröghet minskar snabba förändringars påverkan på bidragets storlek. Trögheten innebär också att nya studieförbund måste få sitt bidrag i särskild ordning. Så är fallet med Kulturens Bildningsverksamhet, medan bidraget till Ibn Rushd nu är integrerat i det generella fördelningssystemet.

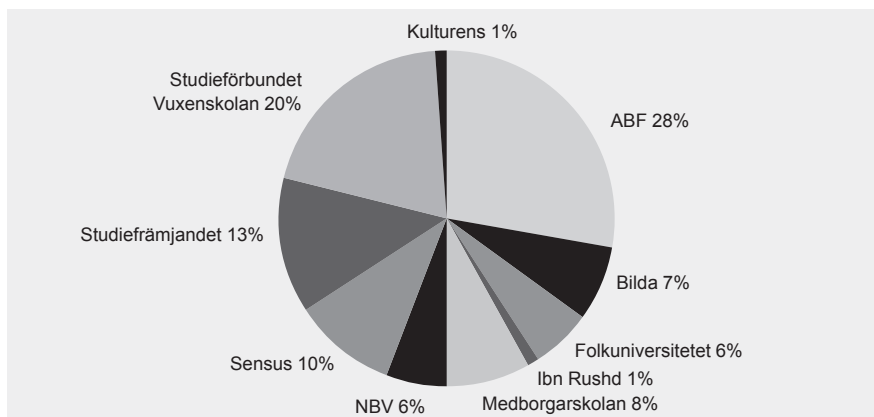
I dessa beräkningar av verksamhetsvolym är basen antalet rapporterade studietimmar i studiecirklar. Ett kulturprogram anses motsvara 9 sådana studietimmar. Mindre delar av statsbidraget (5 procent) fördelas i relation till antalet unika deltagare, antal deltagare med funktionsnedsättning (4 procent), antal deltagare som är utrikesfödda och som har behov av språkligt stöd i svenska (1 procent) samt antal studietimmar i verksamhet med personer i den senare kategorin (1 procent). Eftersom endast deltagarantal och antal kvinnor rapporteras från kulturprogrammen kan dessa emellertid inte ligga till grund för bidrag i någon av dessa senare kategorier. Vad gäller kulturprogrammen är det antalet arrangemang som räknas vid bidragsfördelningen, inte vilka resurser som läggs på dem, hur många som medverkar eller deltar, eller vilka dessa är.

I kommunerna är studieorganisationerna, som framgått ovan, den minsta av de utgiftskategorier som används i den nationella statistiken är genomgående stöd till studieorganisationerna. Riksgenomsnittet på 6 procent ligger förhållandevis nära som läget är i åtminstone tre av studiens fyra kommuner.

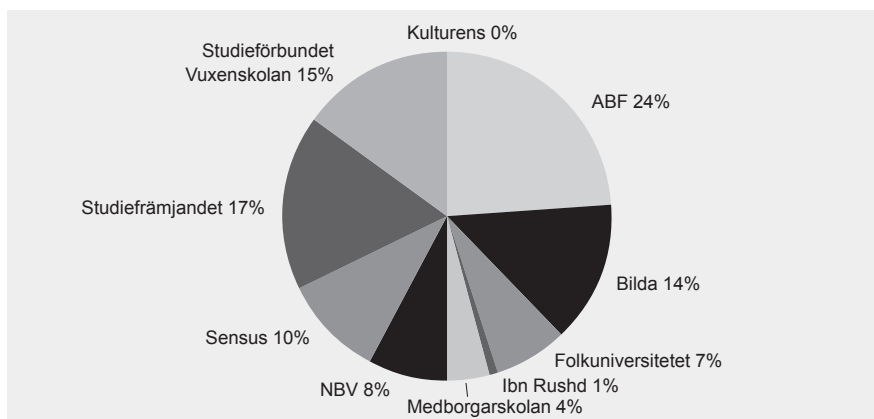
Stödet till studieorganisationerna är frivilligt och kommunerna motiverar sitt stöd på liknande sätt i alla de fyra kommunerna. Det handlar i första hand om att studieförbunden når andra målgrupper. Detta både genom kulturaktiviteter som liknar kommunens, men även med ett utbud som avviker från kommunens. Studie-

140 Kommunernas och landsting/regionernas stöd till studieförbund och folkhögskolor 2011, Folkbildningsrådet 2012, sid. 6–9.

Figur 7. Fördelningen av statsbidrag till studieförbunden 2013.

Figur 8. Studieförbundens andel av det totala antalet kulturprogram 2011.

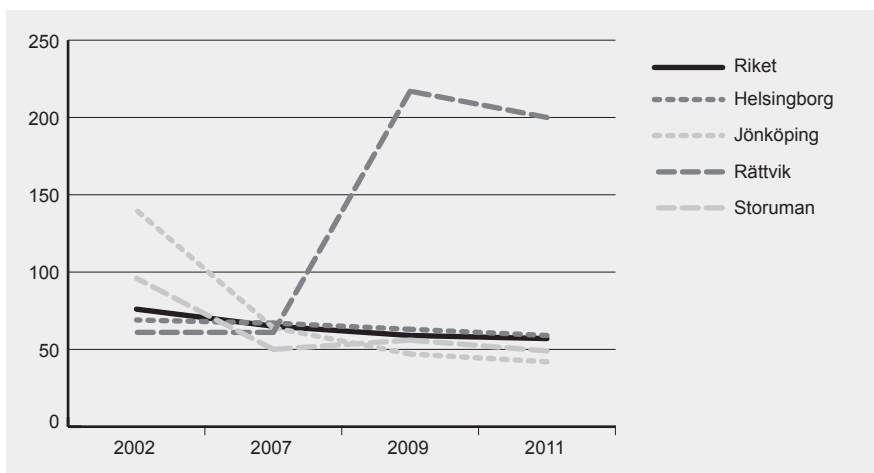
organisationerna har alltså ett utbud som saknar motsvarighet hos kommunens egna verksamheter.

I de mindre kommunerna ser förvaltningen också att kulturutbudet generellt skulle vara mycket mindre utan studieförbunden, på så sätt är studieförbunden en viktig aktör oavsett om deras målgrupp är specifika grupper eller allmänheten i stort.

Det ekonomiska stödet till studieorganisationerna är mindre i dag än det var år 2002. I linjediagrammet nedan visas det kommunala stödets variation över tid i de

fyra kommunerna och för riket i genomsnitt.¹⁴¹ Den mest markanta minskningen under de tio senaste åren syns i Jönköping och Storuman. Den markanta uppgången av stödet till studieorganisationer i Rättvik beror delvis på att också stöd till vissa andra organisationer än studieförbund hänförs till denna grupp. Det kommunala stödet till studieförbunden i Rättvik framstår dock som fördelaktigt, särskilt med hänsyn till kommunens storlek.

Figur 9. Kommunalt stöd till studieorganisationer räknat i kronor per invånare (alla utgifter omräknade i prisvärde för mars 2013).¹⁴²

Det kommunala stödet till studieförbunden fördelas i de flesta fall enligt modeller som påminner om Folkbildningsrådets, och som har liknande konsekvenser. Undantag finns dock, och som vi ska se är Helsingborg ett av dem (se s. 77ff). Privata aktörerna i form av hushåll och sponsorer står också för en mindre del av studieförbundens finansiering. I vissa fall tar studieförbunden ut en mindre avgift för kulturprogrammen. I ett fåtal fall är avgiften mer betydande, men i huvudsak tycks det som om kulturprogrammen i hög grad finansieras med offentliga medel från stat, landsting, region och kommun.

141 På grund av felsummering uppgår stödet i Rättvik till 217 kronor respektive 200 kronor per invånare under 2009 och 2011. Dessa siffror inkluderas inte eftersom de är felaktiga.

142 Samhällets utgifter för kultur 2010–2011 (Myndigheten för kulturanalys 2012), s. 35, 37–46. Notera att kategorin ”studieorganisationer” i kommunernas rapportering inte bara innefattar studieförbunden utan också andra typer av bildnings- och föreningsverksamhet. I Storuman, Jönköping och Rättvik får studieförbunden emellertid merparten av detta bidrag.

Kulturprogrammen i Helsingborgs kulturliv

Helsingborg är den till folkmängden största av kommunerna, och den första vi ska gå närmare in på. Först går vi igenom den kommunala kulturverksamheten och sedan studieförbundens kultur- och kulturprogramsverksamhet. På så vis blir det möjligt att sätta in den senare i sitt sammanhang och därigenom beskriva vilken roll den spelar. Vad skulle bli kvar om den försvann?

Stark betoning på kulturinstitutioner

I Helsingborg är det kulturnämnden som har ”övergripande ansvar för stadens verksamheter inom området kultur”. Det praktiska utförandet kan emellertid ske både i kommunal och i enskild regi.¹⁴³ Något övergripande program för hela kulturområdet finns inte, men kommunen uttrycker återkommande målsättningar i årsredovisningar, budget och målprogram.

Kulturen legitimeras regelbundet, genom sin funktion som drivkraft för att göra Helsingborg till en så attraktiv stad som möjligt:¹⁴⁴ ”Ett levande kulturliv och ett brett utbud av fritidsaktiviteter för såväl barn som vuxna är en viktig faktor när det gäller människors livskvalitet och val av bostadsort”¹⁴⁵.

I de senare årsredovisningarna liksom i kommunens reglemente saknas beskrivningar av styrande principer för kulturen, men ett antal punkter återkommer i olika varianter i den kommunala budgeten: kulturen ska vara tillgänglig, bestå av många olika aktörer och kulturinstitutioner ska kompletteras med det icke-institutionella. Vidare ska kommunala verksamheter arbeta utifrån ett kundperspektiv och vara aktiverande för besökaren – de ska alltså vara interaktiva – Helsingborgare ska vara

143 Helsingborgs stad, Reglemente för kulturnämnden, antaget av kommunfullmäktige den 14 december 2010, s. 1

144 Budget med styrkort 2008, Helsingborgs stad, s. 49, Målprogram för Helsingborgs stad 2011–14, s.2

145 Budget med styrkort 2010, Helsingborgs stad, s. 92

dess primära målgrupp och stadens besökare den sekundära. Därtill ska barn och ungdomar ska prioriteras.¹⁴⁶

Kulturverksamheten i Helsingborg bedrivs huvudsakligen vid ”starka och välkända kulturinstitutioner”.¹⁴⁷ Detta framgår av samtliga kommundokument, liksom av vår intervju med en utvecklingsstrateg vid kommunens kulturförvaltning. Kommunstrategen tydliggjorde att Kulturförvaltningen huvudsakligen är inriktad på att styra, samordna och genomföra verksamheten som sker inom det egna huvudmannaskapet.¹⁴⁸

Tabell 2. Översikt: Helsingborgs kulturinstitutioner

Institution	Verksamhet
Dunkers kulturhus	Består av "Helsingborgs kulturskola" och "Dunkers utställningar och scenkonst". Under 2011 hade exempelvis åtta utställningar premiär. ¹⁴⁹
Kulturmagasinet	Verkar för att tillgängliggöra kulturarvet genom särskilt ansvar för arkiv, bibliotek, föremålssamling, kulturvård och kulturmiljövård. Ansvaret inbegriper även den publika attraktionen Kärnan som är en medeltidsborg belägen i Slottshagsparken.
Fredriksdals museer och trädgård samt Sofiero slott och trädgård	Arrangerar guidade turer i sina parker, men också olika evenemang som teater, musikkonserter, utställningar och marknader. Några av de större arrangemangen är Sofiero Classic med veteranbilar, Den stora trädgårdsfesten och de två marknaderna Jul på Fredriksdal och Mikaeli marknad. ¹⁵⁰ Verksamheterna har regionala uppdrag och regional finansiering. ¹⁵¹
Stadsteatern	Stadsteatern i Helsingborg har ungefär 50 fast anställda i personalen, med en fast ensemble bestående av 11 skådespelare. Stadsteatern har liksom Konserthuset (se nedan) regionala uppdrag och ska driva verksamhet på hög konstnärlig nivå samt främja konstnärlig förnyelse genom att framföra nya verk. ¹⁵²
Konsert-huset	Helsingborgs symfoniorkester är en mindre symfoniorkester som ägs av Helsingborgs stad. Orkesterns ordinarie konsertserie ges i Helsingborgs Konserthus. Konserthuset används även av externa aktörer inom olika genrer och samverkan sker med övriga institutioner i regionen, kammarmusikföreningar, Kulturarvet i Helsingör med flera.

Birgitta Killander, som är Kulturförvaltningens utvecklingsstrateg, menar att samordningsuppdrag kring kulturförvaltning, stadsteater och konserthus är relativt

146 Från 2008 och framåt, se exempelvis Budget med styrkort 2008, Helsingborgs stad, s. 49, Budget med styrkort 2010, s. 89f, Budget med styrkort 2012, s. 71f.

147 Budget och styrkort 2012, s. 73.

148 Årsredovisning, Helsingborgs stad år 2011, s. 59.

149 Årsredovisning, Helsingborgs stad år 2011.

150 Årsredovisning Helsingborgs stads 2011, s. 59.

151 Regional kulturplan för Skåne 2011–2012 (reviderad 2011-10-27), Region Skåne, s. 38.

152 Regional kulturplan för Skåne 2013–2015, s. 30–31.

krävande, då det handlar om olika sätt att bedriva verksamhet: förvaltning och bodelagsform. Vid dessa verksamheter tillhandahålls tjänster och utbud inom de etablerade kulturområdena konst, utställningar, musikkonserter, teater, kulturarv och kulturmiljö.¹⁵³ Detta tycks huvudsakligen ske i institutionernas egen regi. Därtill erbjuds kultur och pedagogisk verksamhet riktad till barn och unga – bland annat musikskola – enskilda arrangemang av varierande slag samt biblioteksverksamhet. Inom dessa tre senare verksamhetsområden finns inslag som utförs i samarbete med andra, exempelvis studieförbunden.

Museiverksamhet finns vid flera av institutionerna i tabellen ovan, men i kommunen finns också en medicinhistorisk museisamling i gamla barnsjukhuset och Skånes Näringslivsarkiv. Utanför staden ligger dessutom Beredskapsmuseet, som är Sveriges enda museum i en underjordisk försvarsanläggning från andra världskriget.

I tabellen nedan ges en bild av antalet besök vid dessa verksamheter. Statistiken kommer från flera källor, varför den är tillförlitlig och jämförbar i olika utsträckning. Biblioteket är den mest välbesökta institutionen med cirka en miljon besök varje år. Fredriksdal och Sofiero har årligen ca 150 000 besök vardera och resterande institutioner har besökssiffror mellan 10 000 och 50 000 årligen.

Tabell 3. Besöksstatistik för kulturverksamheter i Helsingborg

Verksamhet	2005	2007	2009	2011
Bibliotek	1 081 000	1 082 000*	1 149 000	1 068 000*
Dunkers kulturhus	599 977	518 797	91 000*	78 000*
– utställningar		32 000*	25 000*	19 000*
– arr. vuxna		17 000*	17 000*	25 000*
– arr. barn/ unga		6 000*	5 000*	23 000*
Kulturmagasinet	244 738	20 000		
Fredriksdal	284 468	218 657	217 160	159 000*
– varav teater		53 000*	61 000*	54 000*
Sofiero		149 000*	178 000*	155 000*
– varav konserter		18 000*	21 000*	31 000*
Kärnan		41 000	50 000	8 000
Beredskapsmuseet			21 568	
Stadsteatern				33 090**
Symfoniorkester	37 417			

Besökssiffror från Kulturrådets publikationer för museer och bibliotek.

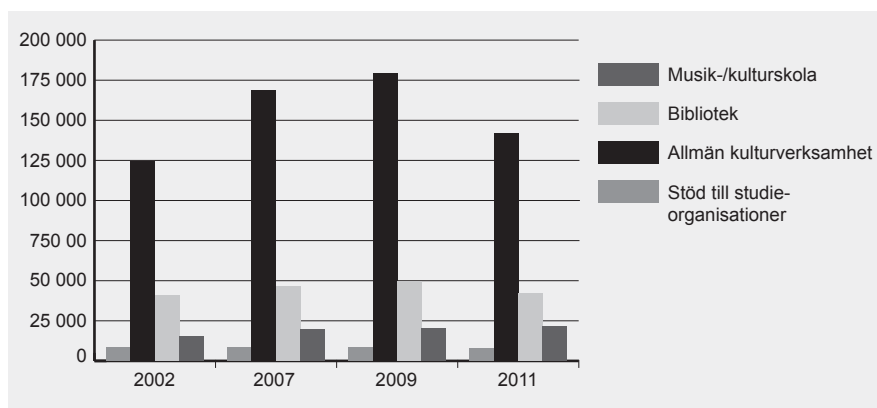
* Siffror från årsredovisning 2009 och 2011.

** Siffror från Årsredovisning HSFAB 2011. När Helsingborgs museum/Fredriksdal nämns i regionala dokument inbegrips även Sofiero, vilket innebär en dubbelredovisning av besökare.

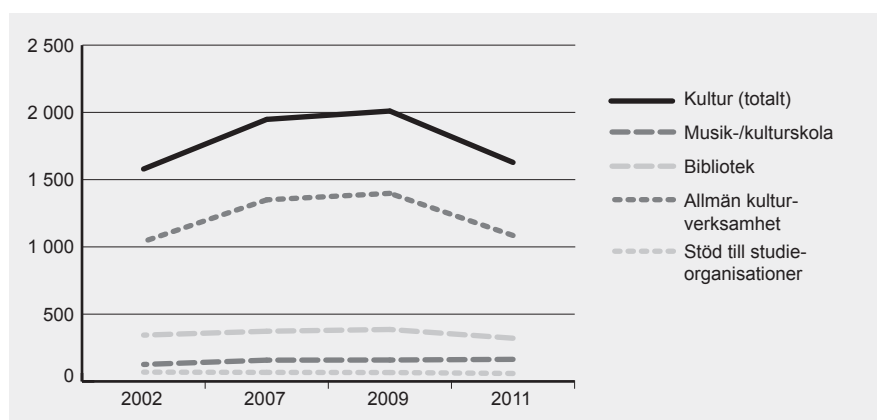
153 Helsingborgs stad, Reglemente för kulturnämnden, s. 1.

Helsingborg har många kulturinstitutioner, vilket innebär att en stor del av kulturutgifterna går till det allmänskulturella området. Det rör sig om mellan 65 och 70 procent av utgifterna, eller motsvarande dryga 140 miljoner under 2011, enligt statistik från Kulturrådet. I kontrast kan konstateras att cirka 42 miljoner då gick till biblioteksverksamheten, dryga 21 miljoner till musikskolan vid Dunkers kulturhus och ungefär 7,5 miljoner till studieorganisationerna. Från 2009 har fördelningen mellan de olika områdena ändrats något till förmån för bibliotek, studieorganisationer och framför allt kulturskolan.

Figur 10. Helsingborgs kommunala kulturutgifter efter område (i tusentals kronor, penningvärde mars 2013).¹⁵⁴

Figur 11. Helsingborgs kommunala kulturutgifter efter område i kronor per invånare (utgifter omräknade i penningvärde för mars 2013).

¹⁵⁴ Myndigheten för kulturanalys 2012.

Den interna fördelningen mellan poster ska förstås i relation till ändringar i den övergripande kulturbudgeten. Förändringen skedde nämligen samtidigt som den totala kulturbudgeten minskade, varför fördelningen trots allt motsvarade minskade medel för både bibliotek och studieorganisationer.

Publikutveckling är framträdande

Det pågår en omdaning av den regionala kulturfinansieringen, i Helsingborgs kommun liksom på andra håll i Sverige. Inom ramarna för kultursamverkansmodellen fördelas stöd till verksamheter och institutioner som anses viktiga för regionen. För Helsingborgs del handlar det förutom finansiering av institutioner med regionala uppdrag bland annat om det treåriga projektet Kultur på recept. Projektet genomförs i landstingets regi, men i Helsingborg kommun. Kultur på recept syftar till att undersöka om kulturaktiviteter, eget skapande och kulturupplevelser kan fungera som en del i en rehabiliteringsprocess, som ett komplement till medicinsk vård. De medverkande får ett kulturkort som ekonomiskt incitament att utveckla och upprätthålla sina kulturvanor. Kommunen tjänar enligt Kulturförvaltningen på detta, genom att verksamheter i högre grad når nya besökargrupper. Det innebär också en möjlighet för kulturinstitutionerna att utveckla sin pedagogik gentemot nya grupper.

”Kultur på recept” är inte det enda projektet där kommunen arbetar med publikutveckling. Ett annat exempel är Stadsteaterns projekt Outreach, som ska nå teaterovana publikgrupper. I linje med detta har teatern frigjort sin foajésen för det fria teater- och kulturlivet, som spelplats för projekt utanför det etablerade teaterprogrammet.¹⁵⁵ I det arbetet är teaterns ambition att också stimulera till eget skapande.¹⁵⁶ Dessa är bara två exempel på ett arbetsområde hos institutionerna som stötts av kommunen under lång tid. Kommunen konstaterar under 2011 att det krävs åtgärder kring besökssiffror inför 2012 och att kommunen då ska ”vårda våra fantastiska kulturinstitutioner och vår trogna publik”.¹⁵⁷ Underförstått i denna målsättning för 2012 och uttalat från kommunens kulturstrateg finns uppfattningen att det rör sig om olika publikgrupper. Detta är också det område där de krav som riktas mot institutionerna påminner mest om de som riktas mot studieförbunden.

Prioriteringen av särskilda program och aktiviteter för barn och unga syns i utbudet hos institutionerna, till exempel hos Dunkers kulturhus. Det framträder också tydligt hos stadsbiblioteket med dess nio filialer. Under 2009 genomfördes 650 arrangemang för barn och unga utöver deras dagliga barnverksamhet. I motsats

155 Regional kulturplan för Skåne 2011–2012 s. 33.

156 Regional kulturplan 2013–2015, s. 30.

157 Helsingborgs stads årsredovisning 2011, s. 61.

till detta kan konstateras att antalet vuxenarrangemang var långt färre: dryga 200 arrangemang plus ett antal läsecirklar. Biblioteket hade då rekordhöga 1 149 000 antal besök, vilket motsvarar 9 besök per invånare. Trenden är, enligt Helsingborgs stad, att programverksamheten arrangeras mer och mer i samarbete med andra.¹⁵⁸

Studieförbunden ”när där det offentliga inte når”

Det är Kulturförvaltningens ansvar att fördela kulturstöd till icke-kommunala aktörer. Vår intervjuperson på kulturförvaltningen tycker att studieförbundens verksamhet ”ligger naturligt inom kulturen”, även om studieförbunden kan ha mer eller mindre kulturverksamhet. Kommunal kulturverksamhet utgår enligt henne från en snävare definition, men samtidigt vill kulturnämnden genom förbunden arbeta med begrepp som demokrati, folkbildning och jämställdhet. Studieförbunden är, enligt henne, de enda organisationerna inom kulturområdet som har verksamhetsstöd. Övriga icke-kommunala aktörer kan söka andra projekt- eller föreningsstöd för verksamhet. Vår intervjuperson uppger att Helsingborgs stad ger årliga arrangemangsstöd motsvarande cirka 1 miljon kronor. Det kommer in ungefär 60–70 ansökningar per år, och typisk verksamhet för dessa bidrag uppges vara amatörteater, körer och små orkestrar. Därtill finns pengar till ”ungas egna kulturinitiativ”, med vilka kommunen ”när andra grupper” – ”människor som organiserar sig själva” i stället för genom andra strukturer såsom organisationer och föreningar. Kommunen tycks alltså se denna stödform som ett alternativ till stödet till studieförbunden, just för att nå ut till vad som omväxlande beskrivs som ”nya grupper” och ”andra grupper”.

Den ideella sektorn har enligt kommunen unika möjligheter att skapa delaktighet och möjligheter för människor att styra sin personliga utveckling. Kulturnämnden anser att det bästa sättet de kan bidra till goda förutsättningar är genom dialog med de civila aktörerna. Sedan ett antal år har kulturnämnden och Kulturförvaltningen därför årliga samråd med bland annat studieförbunden.¹⁵⁹ Några av de övergripande målen med stödet till studieförbunden är för Helsingborgs stad att kulturen ska bestå av många aktörer, att kulturen ska vara tillgänglig och att kulturen ska finnas där människor bor. Dessa mål nämns även i ”Bidragsregler för bidrag till studieförbund verksamma i Helsingborg”¹⁶⁰, där kommunen tydliggör riktlinjer för sina studieförbundsbidrag. Helsingborgs kommun ser sitt bidrag som ett sätt att stödja de fyra målsättningar för folkbildningen som formulerats på na-

158 Helsingborgs stads årsredovisning 2009, s. 59.

159 Handlingsplan för den ideella sektorn, Helsingborg Kulturnämnden, antagen 19 maj 2011 (från Birgitta Killander), s. 1f.

160 Regler för bidrag till studieförbund verksamma i Helsingborg, antagen av Kulturnämnden 22 november 2012 Per mejl från Birgitta Killander.

tionell nivå. Detta framgår tydligt i kommunala dokument.¹⁶¹ I intervjuer framhålls att ”styrkan med förbunden är att mobilisera där det offentliga inte når”. Vidare anläggs ett komplementperspektiv, där kommunen vill att studieförbunden gör det som de kommunala kulturverksamheterna inte gör, med ”personer den offentliga kulturen inte når”. Vissa grupper är svåra att nå, bland annat de som sällan lämnar sina bostadsområden. Ett exempel som beskrivs i en av våra intervjuer är en studieförbundsverksamhet som lär somaliska kvinnor att cykla. Sedan menar hon att ”vissa är skeptiska mot offentlig verksamhet”, ”vill inte vistas i stora grupper”, ”kräver personlig kontakt”, ”tröskeln måste vara lägre” och ”de har kanske inte svenska som språk”. Det är alltså bland annat dessa personer som studieförbunden enligt kommunen har lättare att nå.

Ett tudelat bidrag till studieförbunden

I Helsingborg är bidraget till studieförbunden tudelat. Pengarna består dels av ett grundbidrag, dels ett särskilt bidrag till projekt med syftet att utveckla verksamhetsformer. Det senare kan sökas löpande, men är villkorat mot en egeninsats motsvarande 20 procent. Projekten är därmed delvis egenfinansierade genom exempelvis bidrag eller entréavgifter. Prioriterade kriterier är öppen verksamhet – exempelvis kulturprogram – samverkan, verksamhet riktad till ungdomar 15–25 år och funktionshindrade. Man prioriterar även insatser som syftar till att jämna ut bildningsklyftor och stärka demokratin.¹⁶²

Den rörliga delen, projektbidrag, gör det möjligt för kommunen att ha mer fokus på verksamhetens innehåll, menar vår intervjuperson på kulturförvaltningen. Kommunen ville komma bort från att räkna studietimmar och i stället framhålla mål och inriktning. Kommunen har sina mål och vill att dessa ska hänga samman med verksamheten hos förbunden såväl som andra sökande.

Det särskilda bidraget är till för innovation av verksamhetsformer. ABF genomförde 2011 ett musikprojekt med funktionsnedsatta, vilket var krävande inom områden som kompetens, kontakt, pedagogik. Dessa former kan utgöra grund för statsbidrag, men inte nödvändigtvis. Också på regional nivå kan vi se en liknande utveckling. Region Skåne arbetar med ett system för kvalitativa utvärderingar och undersöker möjligheterna att skapa gemensamma riktlinjer och liknande system

161 Se Regler för bidrag till studieförbund verksamma i Helsingborg s.1; ”möjliggöra för invånarna i Helsingborg att påverka sin livssituation och skapa engagemang för att delta i samhällsutvecklingen och kulturlivet” samt ”utifrån de principer som kännetecknar folkbildningen, har viktiga uppgifter att utföra för Helsingborgs utveckling. Detta gäller såväl inom sin allmänna bildningsroll, i demokratifrågor som inom kulturområdet”.

162 Regler för bidrag till studieförbund verksamma i Helsingborg, s. 3.

som gäller fördelningen av studieförbundsbidrag kommunerna emellan.¹⁶³ Dessutom läggs fokus på målgruppen unga och på att möjliggöra utökad samverkan mellan folkbildningen och offentliga kulturaktörer.¹⁶⁴

De kommunala bidragsreglerna är skrivna så att bemannat lokalkontor prioriteras och deltagande vid årligt samråd förutsätts. Stödet till studieorganisationerna i Helsingborg har legat mycket nära riksgenomsnitt (i dag cirka 60 kronor per invånare) fram till 2011, då bidraget i Helsingborg låg på 58 kronor per invånare och rikssnitt på 53 kronor per invånare. Samtidigt kan konstateras att de flesta kommuner är relativt stabila över tid, medan utgifter för allmän kulturverksamhet tydligare samvarierar med förändringar i kulturbudgeten över lag.

Vi kan alltså konstatera att Helsingborgs kulturförvaltning huvudsakligen är inriktad på styrningen och verksamheten vid kommunens kulturinstitutioner, samtidigt som kommunen infört ett tudelat system för stödet till studieförbunden. Detta system avviker från den grundkonstruktion som tillämpas i de andra kommunerna. Denna lokala kontext har, som vi kommer att se, inverkan på verksamheten i studieförbunden.

Det spelar också in att det är kulturnämnden och kulturförvaltningen som ansvarar för studieförbundsfrågorna, vilket är fallet i de flesta kommuner, regioner och landsting. Det är något som flera studieförbundsföreträdare återkommer till i våra intervjuer i Helsingborg. Enligt dem leder detta till att det kan bli ett allt för stort fokus på studieförbundens kulturverksamhet i snäv betydelse: ”det kan vara ett problem eftersom de [kulturnämnden] fokuserar på kulturverksamheten”, och att man därmed riskerar att missa den stora del av studieförbundens verksamhet som handlar om andra saker.¹⁶⁵

Flera av de studieförbundsfröreträdare vi har intervjuat menar att projektverksamheten styrs av kulturnämndens målsättningar, eftersom det är de som handlägger frågorna. Andra anser att ”kulturförvaltningen och den professionella kulturen har en smal syn på kultur”, och någon framhåller att en bildvisning i en lokal förening kan vara en nog så stor kulturupplevelse som ett besök på en teater. Denna typ av styrning leder, enligt dem, också till att studieförbunden riskerar att få en mer instrumentell roll och att tolkningsföreträdare flyttas från folkbildningens aktörer till politiska nämnder vars ansvarsområden inte täcker folkbildningens verksamhetsfält i dess helhet.

163 Regional kulturplan för Skåne 2011–2012, s. 21, Regional kulturplan 2013–2015, s. 18.

164 Regional kulturplan 2013–2015, s. 18.

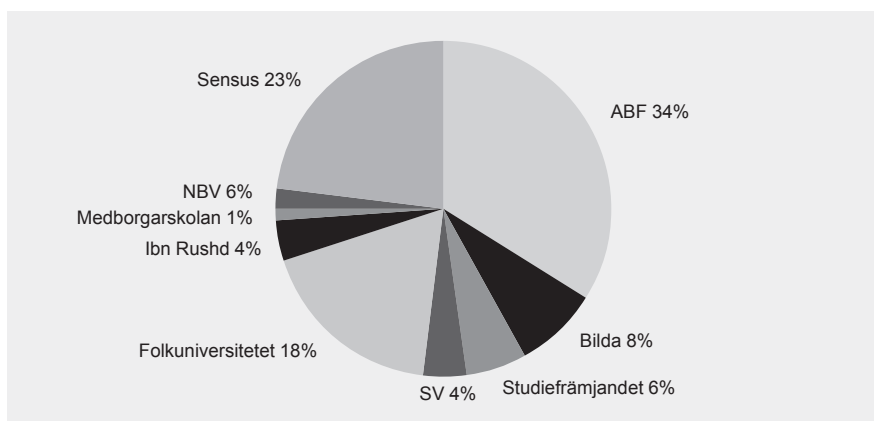
165 Liknande problem kan uppstå på regional nivå. I de regionala kulturplanerna finns ofta folkbildningen med, men när verksamheten skall beskrivas mer konkret är det ofta studieförbundens kulturverksamhet (i snäv bemärkelse) som anges.

Kulturprogramsverksamhetens omfattning

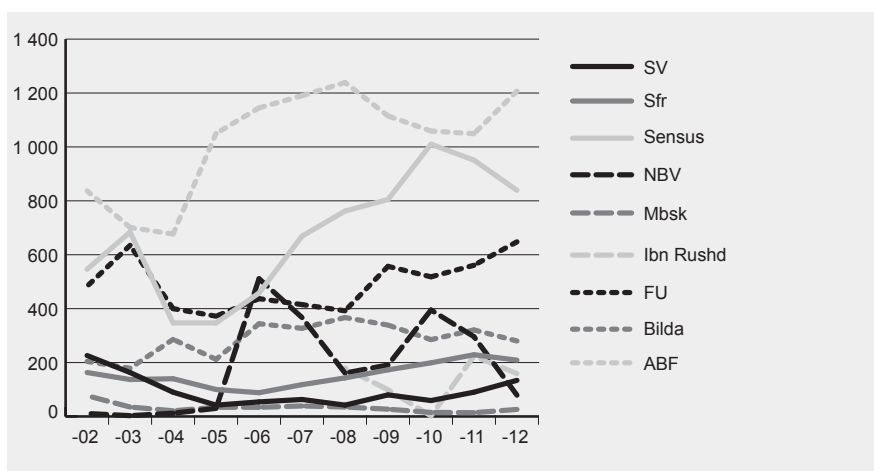
I Helsingborg kommun har åtta av tio studieförbund haft kulturprogramsverksamhet under 2012. Totalt genomfördes 3 581 kulturprogram det året, vilket motsvarar nästan tio program per dag. Detta är en omfattande verksamhet som också ökar: ”Vi [studieförbunden] är landets största kulturarrangör”, säger en studieförbundsrepresentant i kommunen.

Figur 12 visar hur kulturprogrammen fördelar sig mellan olika studieförbund och figur 13 hur antalet program har varierat över tid hos de olika studieförbunden. Det är tämligen betydande storleksskillnader och förändringar.

Figur 12. Andel kulturprogram per studieförbund i Helsingborg 2012.

Figur 13. Antal kulturprogram per studieförbund i Helsingborg. Utveckling över tid.

Arbetarnas bildningsförbund är med 34 procent det studieförbund som gör flest program i kommunen. Sensus (23 procent) och Folkuniversitetet (18 procent) är också förhållandevis stora. Därefter följer Bilda (8 procent) och Studieförbundet (6 procent). De med mindre verksamhet är Ibn Rushd, Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet och Medborgarskolan.

Utvecklingen över tid visar att det bakom en trend av stadigt ökande antal kulturprogram finns en realitet med stora förändringar från år till år för flera studieförbund. Detta är särskilt fallet för mindre studieförbund som Ibn Rushd och NBV.

Regelförändringar tenderar att påverka antalet kulturprogram avsevärt och det är vanligt att studieförbunds företrädare hänvisar till dem för att förklara förändringarna. Det handlar delvis om ändringar i det nationella bidragssystemet, men även om lokala och studieförbundsspecifika regler. NBV har exempelvis egna regler om utställningar, vilka bland annat innebär att en konstutställning måste invigas av en konstnär för att det ska räknas som ett kulturprogram.

Det har tidigare varit problem med studieförbund som registrerat kulturprogram för att ”sätta upp tre tavlor ... – det är ju inte folkbildning utan bara ett sätt att mjölka pengar ur statskassan”, berättar NBV:s företrädare. Detta är enligt studieförbundet en viktig anledning till att NBV:s program minskade med 68 procent mellan 2006 och 2008, för att sedan öka med 145 procent under de följande två åren. Efter 2010 har kulturprogrammen åter igen minskat, denna gång med 80 procent. Det rör sig om en pendling mellan drygt 500 program som mest och 79 program (år 2012) som minst under perioden. Variationerna är alltså kraftiga.

De största studieförbunden och deras samarbetspartners

ABF har kommunens mest omfattande kulturprogramsverksamhet. De ser själva sitt studieförbund som ”ett bra ställe eller en bra arena” om det ”kommer människor som skulle vilja göra någonting”.

Vad är det då människor vill göra? Musikecirklar är en stor del av verksamheten, jämte de arrangemang som ABF har tillsammans med sina medlemsorganisationer. Båda dessa verksamheter har tydlig koppling till kulturprogramsverksamheten, huvudsakligen som musikframträdanden och föreläsningar. Inslagen i medlemsföreningarna är återkommande, liksom föreläsningsserier på Dunkers kulturhus i samarbete med Föreningen Norden. Helsingborgs kommun, Studieförbundet och ABF samarbetar också kring Jutan, ett aktivitetshus som bland annat har en scen för musikframträdanden. Det finns alltså ett visst samarbete också mellan studieförbunden i Helsingborg.

Det finns ofta en nära relation mellan studiecirklar och kulturprogram i den meningen att deltagare i den första formen blir medverkande i den senare. ABF

gör också kulturprogram med andra samarbetspartner, och utifrån initiativ som inte kommer ur studiecirklar eller medlemsföreningar. Ett aktuellt exempel är ”Inter-religiös dialog”, ett diskussionsforum med tre religiösa rörelser, som samarrangeras med Ibn Rushd. Andra exempel är föreläsningar på biblioteken och teaterföreställningar. Samarbetspartnern kring kulturprogram kan vara offentlig, ideell eller kommersiell – det viktiga för ABF är att man ”vill åt samma håll” och ”delar en demokratisk värdegrund.” Studieförbundet syns också i större sammanhang, såsom på Helsingborgsfestivalen och Siestafestivalen. Sensus hade det näst största kulturprogramsutbudet under 2012, med 839 program (24 procent av total verksamhet i kommunen). Mellan 2006 och 2010 hade studieförbundet en kraftig uppgång i antalet program, men de senaste två åren har utvecklingen pekat nedåt, vilket varit fallet för de flesta studieförbund i Helsingborg mellan 2011 och 2012 (se figur 13).

Liksom ABF beskriver Sensus kulturprogramsverksamheten som sammanlänkad med aktiviteter i andra verksamhetsformer. Ett exempel är teatergrupper som träffas i en studiecirkel och sedan framträder i ett kulturprogram.

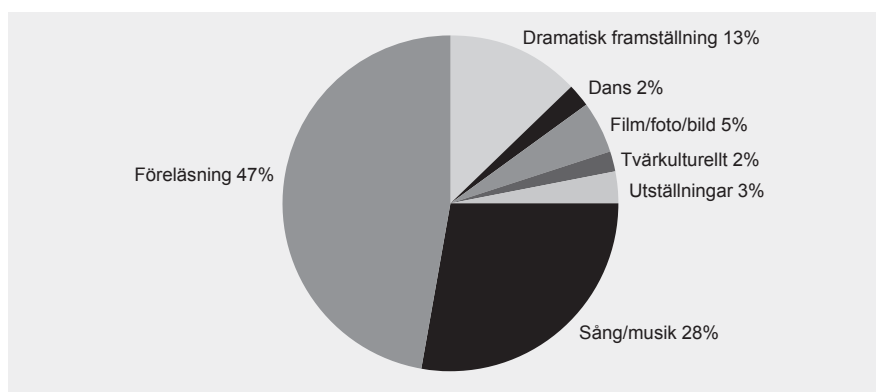
En stor del av Sensus verksamhet består av musik. Studieförbundet driver Helsingborgs största musikskola och har en studio i Musikhuset. Både musikgrupper och kyrkokörer övar inom studieförbundet. Vid sidan av musik är föreläsningar en viktig kulturprogramsform. I många fall är föreläsarna privatpersoner som berättar om sitt liv, vilket är en viktig del av folkbildningen, eller som en företrädare för Sensus uttrycker det: ”Jag kan dela med mig till er av mina erfarenheter!”. Liknande framträdanden har också beskrivits av företrädare för andra studieförbund, till exempel för Studieförbundet i Helsingborg, men kontrasterar också mot flera beskrivningar där föreläsare snarare är experter eller kulturpersonligheter som bjuds in utifrån.

Åtskilliga av Sensus kulturprogram genomförs i Svenska kyrkans församlingar. Svenska kyrkan är den största medlemsorganisationen i Sensus. Studieförbundet har också andra viktiga samarbeten med medlems- och samarbetsorganisationer, bland annat med Sundsgårdens folkhögskola, Dyslexiförbundet, kommunens bibliotek, Musik i Syd och TCO-förbunden. Samarbeten med kulturinstitutionerna, såsom Dunkers Kulturhus, ökar. Andra kulturprogram som kan nämnas är de i samarbete med hiv-organisationen ”Noaks Ark”, Sensus seminarieturné för musikbranschen, ”Manifest On Tour”, samt medverkan vid Musik i Syds återkommande orgelfestival Skånes orgelveckor. Vilka som finns i publiken varierar. Adventskonserterna i församlingskyrkan är till exempel ”någonting som alla kommer på”, medan det annars ofta är antingen unga eller äldre personer som deltar i kulturprogram.

Föreläsningar och sång/musik är dominerande kulturformer

Musik och sång är en av de största kulturkategorierna i Helsingborgs studieförbunds- verksamheter även generellt; nästan 1 000 kulturprogram antog denna form under 2012. Samtidigt är 28 procent den minsta andelen musik/sång bland de här studerade kommunernas kulturprogramsutbud. Detta kommer vi att se i relation till övriga kommuners statistik. I stället dominerar föreläsningsformen bland kulturprogrammen i Helsingborg, något som också märks i fördelningen mellan olika ämnen.

Figur 14. Fördelning av kulturprogramsverksamhet efter kulturform i Helsingborg 2012.

Även Folkuniversitetet beskriver att musikverksamheten är stor. Hos dem, liksom hos de flesta andra studieförbund, består denna verksamhet över lag av öppna kurser och kamratcirklar som initieras av deltagarna. När det gäller just kamratcirklar är det huvudsakligen personer som kommer till studieförbundet och vill musicera. Men Folkuniversitetet har också mycket verksamhet i form av dramatisk framställning och film, foto och bild.

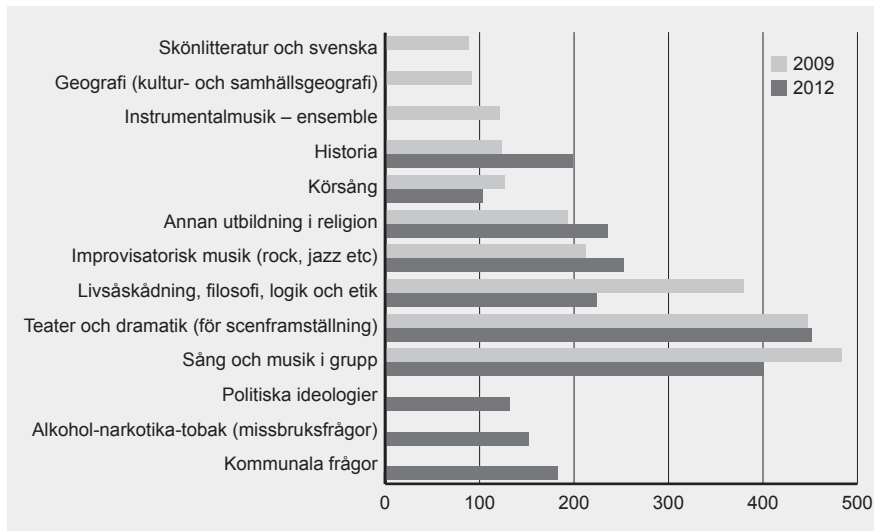
Studieförbundet samarbetar med Clownronden i deras arbete med sjuka och funktionsnedsatta barn på barnkliniker i området. Clownronden får verksamhetsbidrag bland annat från Kultur Skåne, och de flesta arrangemangen görs i samarbete med Folkuniversitetet. FU arrangerar också en skräckfilmsfestival tillsammans med andra studieförbund. Denna festival sker i samverkan med de lokala områdesbiblioteken i syfte att engagera unga att skapa skräckfilm. Vinnaren får i samverkan med "RumEtt" på Dunkers kulturhus möjlighet att skapa mer professionellt. Förutom utlöparna från cirkelverksamheten, vilka är de mer regelbundet återkommande kulturprogrammen, och samverkan med andra studieförbund i projekt, genomförs vanligen mindre evenemang i samarbete med kommunala verksamheter. Studie-

främjandet är inget undantag när det kommer till det stora musikinslaget i programverksamheten. En stor del av deras musik- och ungdomsverksamhet är förlagd i det redan nämnda allaktivitetshuset Jutan, som bland annat har studior för band. De medverkande i programmen är företrädesvis grupper som övar i studiecirkelsform inom Studieförbundet.

Det finns inte många musikföreningar i Helsingborg, men de egna grupperna får öva på att samarrangera med förbundet och rekrytera publik som en del i sin bildningsprocess. Studieförbundet anordnar även, tillsammans med nöjesarenan The Tivoli, nordvästra Skånes största musiktävling för oetablerade band. Många samarbeten handlar om att ordna en scen till banden, exempelvis Helsingborgsfestivalen som arrangeras tillsammans med ABF.

Musikens popularitet framträder också i statistiken över Helsingborgs tio populäraste kulturprogramsämnena (figur 15). Det största ämnet år 2012, räknat i antal kulturprogram, är ”Teater och dramatik för scenframställning”. Anledningen till att detta ämne – och inte musikämnet – har störst antal kulturprogram, beror på att musik är uppdelat på flera olika ämneskategorier beroende på uttryck. ”Sång och musik i grupp”, ”Körsång” och ”Improvisatorisk musik” samt ”Instrumentmusik – ensemble” låg i topp tio under både 2009 och 2012.

Figur 15. Kulturprogrammets tio vanligaste ämnen i Helsingborg.

Studieförbundet arrangerar förutom musikverksamhet också föredrag och bildvisningar. Som vi kan se från ämneskategorierna är flera av dessa sådana som troligen främst uttrycks i föreläsningsformat: ”Livsåskådning, filosofi, logik och etik”,

”Historia”, ”Geografi” och ”Annan utbildning i religion” är några exempel. Hos Studieförbundet arrangeras dessa kulturprogram med bibliotek eller bygdegårdar samt på Dunkers kulturhus. För att nå äldre samarbetar de särskilt med vårdförvaltningen för verksamhet på äldreboenden och på Träffpunkter (aktivitetsplatser för äldre) i staden. Detta gör även de flesta andra studieförbund i de fyra kommunerna. Studieförbundet uppfattar att deras kulturverksamhet når en grupp som är ”icke-attraktiva för övrig kultur”.

Tydlig koppling till studiecirklar och övrig folkbildningsverksamhet

Medborgarskolan är det minsta studieförbundet som har kontor i kommunen, sett till kulturprogramsverksamheten. Ämnesmässigt är dans och musik störst bland Medborgarskolans kulturprogram, men även ”kropp och själ” samt språk är vanliga ämnen. Kulturprogramsverksamheten har inte ökat, trots den allmänna trenden i hela landet. Kulturprogrammen utgör en mycket liten del av Medborgarskolans verksamhet i stort, eftersom ”kulturprogrammen inte varit prioriterade”. Under 2010 och 2011 genomförde förbundet 15 respektive 14 kulturprogram; 2012 såg en ökning till 26 arrangemang, vilket motsvarande en procent av arrangemangen i Helsingborgs kommun.

Att programverksamheten inte prioriterats har lett till att de arrangemang som väl görs har tydlig koppling till övrig verksamhet, huvudsakligen till cirklar och kurser. Det kan handla om en cirkel i hiphop som resulterar i en slutuppvisning, eller om en julvernissage som resultat av konstcirklar. Ett fåtal arrangemang utgör dock egna initiativ och tar avstamp i de ämnesområden som förbundet fokuserar på, till exempel en inbjudan till hiphopartister och konstnärer, eller en koppling till språkområdet såsom en matprofil som lagar italienskt. En företrädare berättar också att de ”bjuder in tv-profiler eller andra kändisar med koppling till regionen”.

De olika verksamhetsformerna kan alltså vara sammanlänkade, men kan också fylla helt olika funktioner för studieförbundet. En företrädare för ABF menar att kulturprogrammet kan fungera som ”en vitamininjektion till det som är mer löpande verksamhet”, ett verktyg jämte studiecirkeln som ”kan rusta människor till att ta för sig av livet”. Cirklar ger exempelvis större möjlighet att tänka och fördjupa sig, medan kulturprogrammen är en möjlighet att nå fler vid enskilda insatser.

Tabell 4. Kulturprogrammets medarrangörer i Helsingborg

Typ av medarrangör	Antal samarbeten		Andel samarbeten (%)	
	2011	2012	2011	2012
Kommuner/landsting	96	176	2,6	4,9
Utbildningsinstitutioner	2	31	0,1	0,9
Andra studieförbund	9	0	0,2	0
Bibliotek	32	23	0,9	0,6
Museer	1	3	0	0,1
Musik	3	0	0	0
Teater	287	259	7,7	7,2
Dans	0	0	0	0
Övriga kulturinstitutioner	55	49	1,5	1,4
Medlemsorganisationer	745	837	19,9	23,4
Andra organisationer	305	200	8,2	5,6
Övriga medarrangörer	775	548	20,7	15,3
Ingen medarrangör	1425	1455	38,2	40,6

Kulturprogram i egen regi ökar

Vissa studieförbund arrangerar mycket verksamhet med sina medlemsorganisationer, till exempel ABF och Sensus, medan andra, till exempel Folkuniversitet och Medborgarskolan, helt saknar sådana eller har färre ”aktiva” medlemsorganisationer. I tabellen nedan presenteras, i övergripande kategorier, de aktörer som studieförbunden samarrangerar sina kulturprogram med.

De flesta kulturprogrammen i Helsingborg, 59 procent, görs i samarbete med minst en annan aktör. Man samarbetar främst med medlemsorganisationer och så kallade övriga medarrangörer.

Som vi kan se i tabellen har inga samarbeten genomförts med institutioner inom områdena musik och dans. I mindre kommuner som väsentligen saknar denna form av kulturaktörer kan man förvänta sig en avsaknad av samarbeten. Helsingborg å andra sidan har, som vi sett tidigare, flera större institutioner inom kulturområdet. Vid de årliga studieförbundsmötena har önskemål om ökat samarbete med bland annat kulturinstitutionerna tagits upp från studieförbundens sida. Detta enligt kommunens strategiska utvecklare, som vi intervjuat. Kommunen vill samtidigt också se ökade samarbeten kring exempelvis film, som kan vara ett sätt att närma sig området kulturella och kreativa näringar.

Tabellen ovan visar tydligt att det främst är inom teater som samarbete finns (259 samarbeten under år 2012). Dunkers kulturhus tycks av intervjuerna att döma

vara en viktig samarbetspart kring teater, med årligen återkommande samarrangemang. De återkommande mötena med Helsingborgs förvaltning ger alltså möjlighet till en dialog om att utveckla samarbetet mellan kommunalt ägda verksamheter och studieförbunden. Samtidigt är dessa möten också ett krav för bidragsbeviljning inom ett tudelat finansieringssystem, vilket det finns en kluven inställning till från Studieförbundens sida.

Kommersiella aktörer är inte särskilt framträdande som samarrangörer. Däremot lyfter studieförbunden i samtliga kommuner fram det faktum att många av deras medverkande är egenföretagare och att kulturprogram i vissa fall kommer till som ett samarbete mellan de medverkande och studieförbundet. Medborgarskolan, till exempel, har få samarbetspartner, men nämner vikten av sina samarbeten med egenföretagare inom kulturområdet, huvudsakligen som medverkande i kulturprogram eller kursledare.

Offentliga aktörer är vanligare – i Helsingborg ombeds studieförbunden exempelvis anordna någon aktivitet på Dunkers kulturhus varje år. För exempelvis Medborgarskolan är det också allt samarbete som finns med kommunen och på det stora hela är kommunen och landstinget fortfarande en liten, om än växande, samarrangör.

Olika verksamheter når olika grupper

I Studieförbundet Vuxenskolan (SV) arbetar man mer och mer i olika projekt med kommunal delfinansiering. Arbetstidsmässigt kan det ”röra sig om 15 till 20 procent i projekt”, uppskattar en studieförbunds företrädare. I projekten uppkommer cirklar och kulturprogram, men det sker också verksamhet som inte är statsbidragsgrundande. Verksamhet av detta slag, med projektfinsiering, sker bland annat i socialt belastade områden – så kallade miljonprogramområden – med invandrare som målgrupp. Där bidrar studieförbundet med social information, kulturfester, men även datakunskap och matlagning. I dessa områden beskriver bland annat SV hur de samarbetar med olika ”invandrarföreningar”, såsom romska föreningen och afrikanska föreningen. SV ser att projekten är positiva, eftersom den extra finansieringen innebär att förbundet kan ägna sig åt uppgifter som ”inte är direkt möjliga annars”, sådant som exempelvis stärker möjligheterna att göra folkbildningsverksamhet som ger statsbidrag. Samtidigt är studieförbundet mot ”dubbla till projektbidrag”, eftersom det innebär en styrning av folkbildningen där ”kommunens tjänstemäns uppfattning är avgörande”.

Hos SV har kulturprogrammen ökat sedan 2010, vilket gör studieförbundet till av de få som inte haft en nedåtgående utveckling från 2011 till 2012. Detta är, enligt studieförbundet, möjligt främst för att programmen i stor utsträckning sker i

samarbeten, vilket är nyttomaximerande. Samtidigt är det enligt utsago svårt att ge en tydlig överblick över kulturprogramsverksamheten: ”Det är yvigt”, sammanfattar studieförbundets företrädare. Merparten är föreläsningar, både i samarbete med andra och på eget initiativ. En stor del av den återkommande verksamheten sker i samarbete med medlemsorganisationer, främst med en pensionärsförening.

Studieförbundet Vuxenskolan har en del arrangemang tillsammans med kulturföreningar på mindre orter. De samarbetar både med Helsingborgs kulturförvaltning och med kommunala verksamheter såsom äldreomsorgen, stickcafé på biblioteken och barnteater på Dunkers Kulturhus. Kommunala verksamheter och studieförbunden ordnar evenemang som överlappar varandra, till exempel anordnar studieförbunden föreläsningar på biblioteken vilket är en arrangemangstyp biblioteken även genomför i egen regi. Annars, uppfattar SV, ”kompletterar” studieförbunden kommunen vad gäller utbud och målgrupp, och ”det är positivt”.

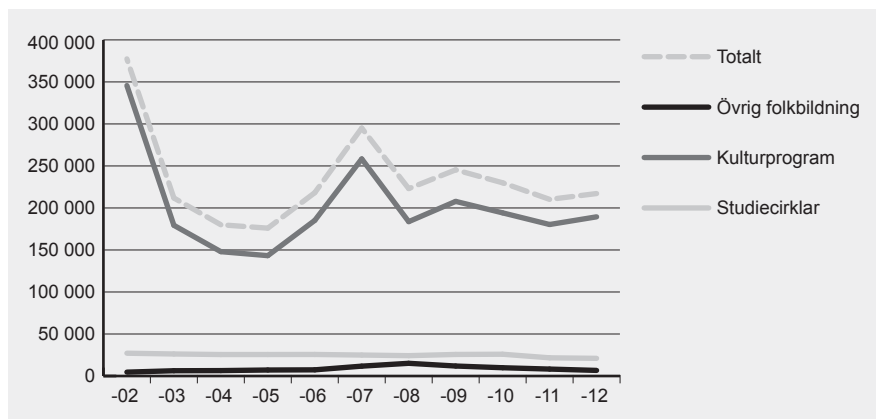
Kulturprogrammets ämnen skiljer sig alltså hos SV en del från den generella bildningsverksamheten, som mycket bygger på kurser i hantverk (huvudsakligen vävning), humaniora och språk samt en del matlagning och datorkunskap. Ämnet kropp och själ är vanligt även om det sjunkit något i popularitet på senare tid. Konsekvensen av skillnaden i ämnen är enligt vår intervjupersons uppfattning att studieförbundet når olika grupper med verksamheterna. Den traditionella målgruppen för verksamheten i stort är äldre hantverksintresserade kvinnor, men detta är inte nödvändigtvis fallet med kulturprogrammen. Där finns i de flesta fall en tilltänkt målgrupp, exempelvis pensionärer och invandrare. Grupper som förbundet i högre utsträckning skulle vilja arbeta med är åldersgrupperna unga respektive medelålders.

Kulturprogrammets deltagare, ämnen och former

Antalet deltagare i studiecirkel och övrig folkbildning har i Helsingborg legat förhållandevis stabilt, även om övrig folkbildning ökade under 2008. Antalet kulturprogramsdeltagare har som vi ser varierat markant genom årens lopp. Från 2011 till 2012 ser vi en ökning i samband med en minskning i antalet kulturprogram över lag, vilket innebär något högre genomsnittligt antal deltagare per program.

Det finns ofta en nära relation mellan studiecirkel och kulturprogram i den meningen att deltagare i den första formen blir medverkande i den senare. En konsekvens av detta är också publikens sammansättning. ABF i Helsingborg uppfattar exempelvis att det är vanligt att åhörarna är föreningsmedlemmar eller andra ur föreningens generella målgrupp, samt släkt och vänner i fallet med rockcirkel – alltså personer som på olika sätt ingår i arrangörernas och de medverkandes nätverk. Detta resonemang återkommer i flertalet andra studieförbund, samtidigt som de

Figur 16. Antal deltagare efter verksamhetsform i Helsingborg.

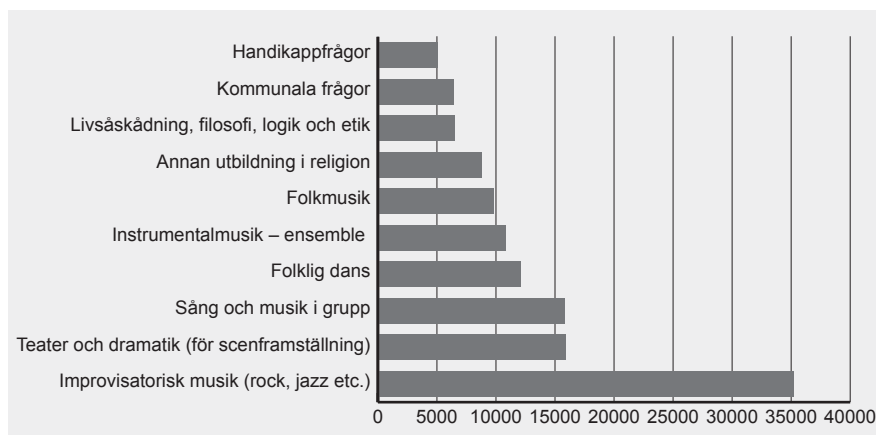

flesta beskriver de flesta en blandad kulturprogramsverksamhet med olika program som sammantaget attraherar varierad publik.

Studieförbunden når också i viss mån olika publikgrupper. Ibn Rushd, till exempel, uppfattar att de för närvarande når främst den krets som redan finns i föreningarna de samarbetar med. Därför är ”bredare publik” med nya grupper som ”medelsvensson” eller ”icke-utländska” en viktig målsättning. Uttalandet antyder att bilden av vad ”bredare publik” innebär i detta studieförbund är raka motsatsen till den i de flesta andra studieförbund.

I vilka ämnen deltar då kulturprogramsbesökare i Helsingborg? De tre ämnen med det totalt sett största antalet besökare i kommunen är ”Improvisatorisk mu-

Figur 17. Ämnen med störst antal deltagare i Helsingborg år 2012.

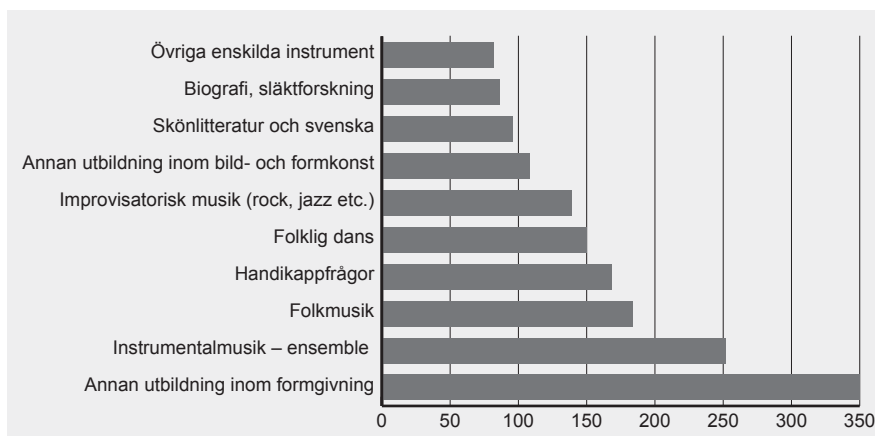

sik”, ”Teater och dramatik” och ”Sång och musik i grupp”. Detta är inte oväntat, eftersom det också arrangeras flest program inom dessa ämnen. Vi kan också se att ”Annan utbildning i religion”, ”Folkmusik” och ”Folklig dans” finns med. Dessa ämnen är tydliga inslag i flera av de mindre studieförbunden.

Som framgick i inledningen till denna rapport har det genomsnittliga antalet deltagare i kulturprogram sjunkit. Så är det också i Helsingborg. Under 2012 hade kulturprogrammen i denna kommun i genomsnitt 53 deltagare. Ett kulturprogram behöver ha minst tre deltagare för att genomföras. De kulturprogram som hade minst antal deltagare under 2012 återfanns inom ämnena ”Fackliga frågor”, ”Allmän språkkunskap och allmänt språkliga utbildningar”, ”Hår- och skönhetsvård”, ”Skrivarcirkel”, ”Socialt arbete och omsorg...” och ”Metallslöjd”. I dessa deltog mellan sex och åtta personer per tillfälle. I kontrast till detta finns program med mycket stort antal deltagare.

I figuren nedan syns de kulturprogramskategorier som hade störst genomsnittligt antal deltagare.

Figur 18. Ämnen med största genomsnittliga antal deltagare per kulturprogram.

Även här finner vi en hel del musik, men också ämnen som tycks mest naturliga i föreläsningsform. Inom ämnet ”Annan utbildning inom formgivning”, som har störst genomsnittligt antal deltagare, genomfördes bara ett kulturprogram. ”Handikappfrågor”, som året innan hade störst genomsnittligt antalet deltagare, har sjunkit. Av intervjuerna att döma rör det sig troligen om ett flertal informationsinsatser i föreläsningsform, möjligen riktade till en specifik målgrupp såsom anställda inom offentlig sektor. Andra ämnen med stort antal deltagare är ”Folklig dans”, ”Biografi, släktforskning”, ”Skönlitteratur och svenska” samt ”Annan utbildning inom bild- och formkonst”. Förutom det sistnämnda ämnet arrangerades förhållandevis många

kulturprogram inom dessa områden. Detta indikerar att både utbud och efterfrågan är relativt stor inom dessa ämnen.

Inriktning på personer med utländsk bakgrund

Ibn Rushd hör till de mindre studieförbunden, i Helsingborg såväl som i de flesta andra håll i landet. Deras verksamhet har länge skett på huvudsakligen ideell basis och varit gratis. ”Islamisk finansiering” är deras första betalkurs hittills. Anledningen till att kursen inte är gratis är att man ville vara ”säker på att deltagarna skulle fullfölja”, enligt den företrädare vi talat med. Enligt samma företrädare kan kulturprogrammen delas in i ”egen produktion” och samarbeten med medlemsorganisationerna. Nästan alla tillhör de senare, alltså samarrangemang med medlemsorganisationer. Förhoppningen från förbundets sida är dock att komma upp till en ”femtio-femtio-fördelning”.

Ibn Rushd har minst tio aktiva föreningar i Helsingborg, varav två som återkommande genomför kulturprogram: en turkisk och en arabisk förening. Många av dessa program är föreläsningar och de framträdande är ofta personer som är aktiva i föreningarna, alltså lekmän, men det händer även att de medverkande kommer utifrån. Andra viktiga samarbetspartner kring kulturprogram, förutom föreningarna, är Region Skåne och kommunen. Man samarbetar också med andra studieförbund såsom Sensus och Bilda – två studieförbund med delvis kristen orientering, som deltar i olika typer av ekumenisk verksamhet och verksamhet som handlar om kulturell mångfald. Ibn Rushds egna kulturprogram tar alltid in personer utifrån, exempelvis från andra föreningar, någon från Ibn Rushd eller konstnärer. I synnerhet under Ramadan kan man bjuda in ”någon lärd person från sitt eventuella hemland” till föreningen, eller ”forskare i andliga vetenskaper”.

Kulturprogrammets språk varierar också; inom musik, som är ett omfattande kulturprogramsämne, kan tänkas att en stor del är på engelska. Hos Ibn Rushd uppskattas att det råder relativt jämn fördelning mellan å ena sidan ”de etniska språken” och å andra sidan svenska språket inom studieförbundet. Om det finns deltagare som inte förstår byter man språk till svenska, vilket också är ett krav från kommunen. Samtidigt gäller detta språkkrav inte musikframträdanden.

Nyκτηhetsrörelsens bildningsverksamhet (NBV) har också folkbildningsaktiviteter som sker på andra språk, med studiematerial på bland annat bosniska, somaliska och kurdiska. Liksom i Ibn Rushd riktar sig en väsentlig del av verksamheten till personer som har invandrarbakgrund. Inom NBV tycks detta dock främst gälla studiecirkelverksamhet, men även kulturprogramsverksamheten har till stora delar etniska föreningar som framträder. Trots att det ofta rör sig om ideellt engagemang repar de medverkande nästan aldrig i studiecirkel.

Studieförbundsöreträdarna vi träffat från NBV menar att den traditionellt största medlemsföreningen IOGT-NTO spelar en mycket begränsad roll idag: ”de har resurser, men de kommer inte”, enligt utsago. I stället är det andra föreningar som är aktiva; flertalet är som nämnts så kallade invandrarföreningar. NBV samarbetar exempelvis med makedoniska föreningen, trots att de är med i ABF. Denna inriktning hänger inte minst samman med kompetensen hos studieförbundets anställda. Bosniska föreningar är dessutom ofta anslutna till NBV. Dans, framför allt folkdans, är vanligt som kulturprogramsämne, inte minst i föreningar för människor från balkanska länder. Som vi har sett tidigare är dans som kulturform i kulturprogram ganska liten i Helsingborg (2 procent av alla kulturprogram), men ”Folklig dans” är ett av de ämnen som både har störst antal deltagare totalt samt per enskilt kulturprogram.

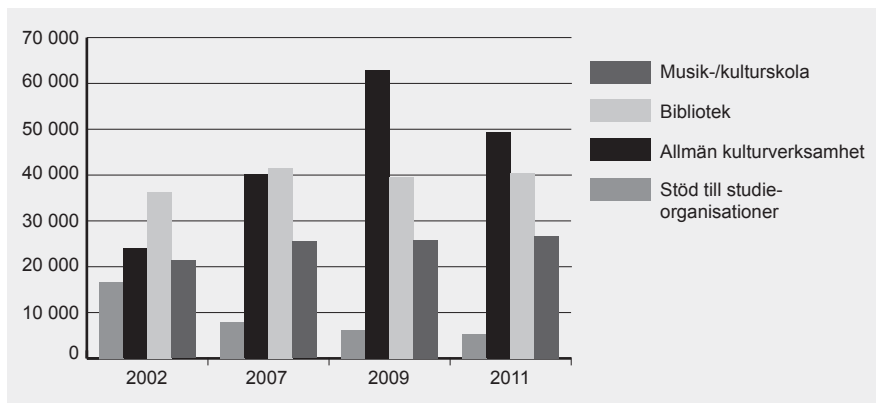
Avslutning

Den kommunala kulturen i Helsingborg präglas alltså av en viss bundenhet i permanenta institutioner. Inom dessa sker kontinuerligt försök att bredda publiken, men de har också en tydligt trogen publik. Statistik och intervjuuttalanden visar att samarrangemang mellan studieförbunden och institutionerna är få. I stället är det i Helsingborg som andelen kulturprogram i egen regi är som störst bland de fyra kommuner vi har undersökt. Kulturförvaltningen såväl som studieförbundsöreträdare uttrycker att den kommunala verksamheten och studieförbunden når olika målgrupper. Samtidigt har kommunen infört ett system för bidraget till studieförbunden som har drag av projektstöd. Bidraget kan också användas som en möjlighet att upparbeta verksamhet som i dag faller utanför bidragsgrundande arbetsformer. Än så länge har studieförbunden delade uppfattningar om bidragets utformning. Det återstår också att se om bidraget ger önskad effekt i enlighet med kommunens önskningar.

Kulturprogrammen i Jönköpings kulturliv

Jönköpings kulturutgifter långt mer jämnt fördelade än de i Helsingborg. I Jönköping är de tre största områdena musik- och kulturskola, bibliotek och allmän kulturverksamhet, där den senare är den största utgiften som motsvarar 40 procent av de totala utgifterna. Förutom de medel som kulturnämnden beslutar om, utgår också direkta medel till kulturändamål från kommunstyrelsen till ett antal andra aktörer inom kulturområdet, såsom Stiftelsen Grenna museum, Läns museet, Radiomuseet, Jönköpings läns folkrörelsearkiv, Sinfoniettan, Smålands Musik och Teater och Kulturhuset på Tändsticksområdet.¹⁶⁶ Som synes är flera av de kulturinstitutioner som kommunen finansierar också länsinstitutioner. De samfinansieras alltså med staten och landstinget. Detta kan förklara att de tar upp en mindre andel av kommunens kulturutgifter än motsvarande institutioner i Helsingborg.

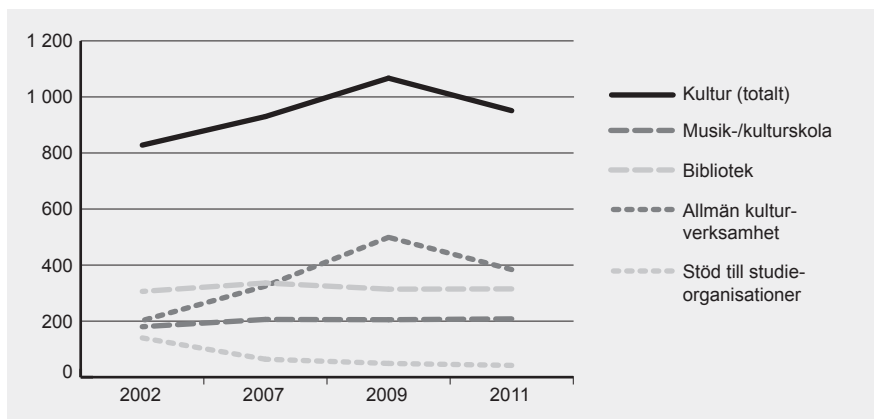
Figur 19. Jönköpings kommunala kulturutgifter, i tusentals kronor, fördelade efter område 2002, 2007, 2009 och 2011 (utgifter omräknade i penningvärde för mars 2013).¹⁶⁷

¹⁶⁶ Årsberättelse 2011 kultur Jönköpings kommun, s. 11.

¹⁶⁷ Myndigheten för kulturanalys 2012.

Figur 20. Jönköpings kommunala kulturutgifter efter område i kronor per invånare (utgifter omräknade i penningvärde för mars 2013).

Vill se ökad integrering av kulturfrågor

Liksom i Helsingborg är kulturpolitiken i Jönköping samlad under en kulturnämnd. Nämnden ska verka för att bevara estetiskt och kulturhistoriska värdefulla, eller i samhällsbilden karaktäristiska, byggnader, anläggningar och anordningar. I kommunens årsredovisningar betonas också ansvar för att bevara och utveckla värdefulla traditioner och lokalhistorisk forskning. Nämnden ska vidare främja nya uttrycks- och verksamhetsformer i kulturlivet samt ägna uppmärksamhet åt utformning och utsmyckning av offentliga platser och byggnader.¹⁶⁸

Kulturnämndens uppdrag genomförs av förvaltningen Kultur Jönköpings kommun, och sker både i enskild regi och genom stöd till andra aktörer. Styrdokumentet ”Kultur- och biblioteksplan för Jönköpings kommun” framhåller särskilt barn, 0–6 år, och unga, 13–26 år, som prioriterade målgrupper för kommunen i stort, men också för kulturverksamheten specifikt. Utöver denna grupp är det endast biblioteksverksamheten som särskilt bör inrikta sig på specifika målgrupper, i detta fall invånare med olika kulturell bakgrund samt personer med funktionsnedsättning.¹⁶⁹ Planen kopplar också den lokala politiken, med dess kommunala förutsättningar, till de mål som regeringen har fastställt för kulturområdet. Förordet poängterar kulturens oberoende och egenvärde, samtidigt som kulturens särskilda roll lyfts fram

¹⁶⁸ Årsredovisning 2008, s. 38.

¹⁶⁹ Kultur- och biblioteksplan för Jönköpings kommun, 2012–2014, s. 9.

när det gäller att problematisera, bevara och utveckla viktiga värden för samhället i stort.¹⁷⁰

Längre fram i dokumentet kopplas kulturutbudet till kommunens attraktivitet, och ett levande kulturliv beskrivs som en grundförutsättning för utveckling av kulturella och kreativa näringar.¹⁷¹ Kommunens tillförordnade kulturchef, som också är avdelningschef på fritidsförvaltningen, anser inte att det är någon stor skillnad mellan fritids- och kulturfrågor: ”kulturen är ju ändå en del av vår fritid”. Samtidigt menar han att kontakten mellan de båda förvaltningarna historiskt sett inte har varit så nära som de borde vara – kultur- och fritidsförvaltningarna behöver ”hitta varandra”. ”Kulturen är ju ganska snäv”, i den meningen att en stor del av pengarna är ”låsta” till olika institutioner.

Från förvaltningshåll finns även andra exempel på en önskan om att kulturen ska integreras i kommunens övriga arbetsområden. Som följd av nedskärningarna ser förvaltningen ett behov av externa medel, men detta är svårt att få utan egna medel till medfinansiering. Lösningen kan vara centralt prioriterade uppdrag till kulturförvaltningen, till exempel att arbeta med kultur och hälsa, kultur och äldre, kultur och integration, utveckling av kulturella och kreativa näringar, kultur som pedagogiskt instrument inom utbildningssektorn, kultur som förstärkning av kommunens profil gällande evenemang samt kultur och turistutveckling.¹⁷² Det framgår alltså att kommunen ser att kultur kan kopplas till många andra av kommunens frågeområden, men att detta är potentiella utvecklingsområden.

Allmänskulturell verksamhet och institutioner

Den allmänskulturella verksamheten, som den beskrivs i kultur- och biblioteksplanen, omfattar områdena barn och unga, dans och performancekonst, film, konst och kulturarv bland annat vid de kommunägda museerna Tändsticksmuseet och Fågel-museet.¹⁷³ Inom de flesta områdena är målsättningen att ”nå alla i hela kommunen” och därför ”anordnas verksamhet för alla åldersgrupper och inom ett brett spektrum av genrer och kulturyttringar”¹⁷⁴.

Just nu görs stora satsningar, både lokalt och regionalt, på att bygga ut Jönköpings kulturinstitutioner. Detta framgår inte minst av den budgetutveckling som beskrivs i figur 19. Kulturhuset Spira invigdes i slutet av 2011 och beskrivs som en

170 Kultur- och biblioteksplan för Jönköpings kommun, 2012–2014.

171 Kultur- och biblioteksplan för Jönköpings kommun, 2012–2014.

172 Årsberättelse 2011 kultur Jönköpings kommun, s. 4.

173 Kultur- och biblioteksplan för Jönköpings kommun, 2012–2014, s. 5.

174 Årsredovisning Jönköpings kommun 2007, s. 38.

av landets första ”gröna” kulturbyggnader med tydlig miljöprofil. Spira är främst en plats för scenkonst. I huset producerar Smålands Musik & Teater varierad scenkonst som kan framföras på fyra olika scener. Med Spira ”kan nu Jönköping erbjuda en modern kulturscen och locka fler evenemang och konserter vilket ytterligare stärker vår position som arrangör och eventstad”.¹⁷⁵ Sammantaget ges över 800 föreställningar och konserter per år. Finansiär av verksamheten är förutom kommunen bland annat Landstinget i Jönköpings län, vilka på Kulturhuset Spiras hemsida framhåller hur man inom forskningen sett en koppling mellan å ena sidan människans hälsa och å andra sidan kulturupplevelser.¹⁷⁶ Långsiktigt har kommunen också planer på en konsthall i Jönköping, enligt dess tillförordnade kulturchef.

Tabell 5. Besöksstatistik för verksamheter i Jönköping

Verksamhet	2005	2007	2009	2011
Bibliotek	838 000	819 778*	826 000	816 732*
Jönköpings filmfestival	3 900*	3 900*	5 361*	2 306*
Tändsticksmuseet	23 436	24 221	25 347	23 111*
Fågelmseet	8 873	19 807	11 057	10 811*
Jönköpings länsmuseum	130 044	128 790	129 268	
Grenna Museum – André-expeditionen Polarcenter	19 504	19 689	123 504	
Sinfonietta	24 929			

Statistik från Kulturrådets publikationer.

** Från Jönköpings årsredovisning 2007, 2010, 2011*

Programbolaget i Jönköping AB tillhandahåller konserter, musikprogram och andra kulturella arrangemang. Merparten av verksamheten är förlagd till Jönköpings konserthus och Jönköpings teater.¹⁷⁷ Under 2007 genomförde de 91 arrangemang med totalt cirka 62 000 besökare. Biljettservice Jönköping är en del av bolagets verksamhet, och sålde samma år 90 000 biljetter.¹⁷⁸

Den tillförordnade kulturchefen framhåller att man nu fokuserar på dels digitalisering av biografer, dels Jönköpings teater och Programbolaget. Både drift och digitalisering av dessa verksamheter ska prioriteras.

Biblioteket är enligt kommunprogrammet ”Omtanke för framtiden”, en viktig samordnare och förmedlare av kultur. Under 2007 anordnades över 1 000 aktiviteter

¹⁷⁵ Årsredovisning Jönköpings kommun 2011, s. 2.

¹⁷⁶ Kulturhuset Spiras hemsida: <http://www.kulturhusetspira.se/startsida/kultur-for-hjarta-och-hjarna/897a55df0d0e7fd7f889aea849547358/>, tillgänglig 2013-03-25.

¹⁷⁷ Årsredovisning Jönköpings kommun 2009, s. 5.

¹⁷⁸ Årsredovisning Jönköpings kommun 2007, s. 18.

med fokus på kända smålänningar. Aktiviteterna lockade sammanlagt över 32 000 deltagare varav de flesta barn.¹⁷⁹ Från och med juni 2010 bytte Länsbiblioteket huvudman från Kultur Jönköpings kommun till Landstinget i Jönköpings län. Exempel på verksamhet under 2010 inkluderar bebiscafé, mangaklubb, mediejukeboxar, tv-spel samt satsningar på biblioteket som mötesplats.¹⁸⁰

Kommunarkivet och Jönköpings läns folkrörelsearkiv samsas sedan 2009 i Arkivhuset, som byggts i anslutning till stadsbiblioteket och Länsmuseet.¹⁸¹ Kommunen framhåller att denna samlade ”bild av stadens historia” utgör en viktig utgångspunkt för den omfattande programverksamhet som arrangeras gemensamt av stadsarkivet, Kultur Jönköpings kommun och stadsbiblioteket.¹⁸² Andra större arrangemang som kommunen genomför är Jönköpings filmfestival – som genomfördes för första gången år 2000 och som numera är etablerad – Dansfesten, som inkluderar livemusik och dans samt på senare år Jönköping Open, ett samarbete med Stadsbyggnadskontoret, som fokuserar på öppenhet och tolerans.¹⁸³

Kommunalt stöd till studieförbund och föreningsliv

Kulturnämnden kan bevilja bidrag till studieförbund, föreningar, fristående grupper, enskilda och kulturinstitutioner. Bidragen kan vidare vara av olika slag: garantibidrag som täcker förluster, engångsbidrag eller flerårigt bidrag. Ett bidrag, den så kallade Ungdomsakuten, är särskild inriktad på ungdomars egna idéer.¹⁸⁴ Detta är ett av många exempel på hur svenska kommuner försöker hitta nya former för att stödja ungdomskulturen utanför det formaliserade föreningslivet. I en av våra intervjuer beskriver den tillförordnade kulturchefen Studieförbunden som ”en av de viktigaste samarbetspartners” kommunen har på kulturområdet. Han exemplifierar med kommunens samarbete med Folkuniversitetet kring en filmfestival och med samarbetet kring lovverksamhet med Bilda och ABF. Kulturens Bildningsverksamhet har varit delaktig i arrangerandet av Blåsmusikfestivalen i Jönköping. Ofta handlar samarbetena om kortvariga projekt, och då främst programverksamhet. Dessa aktiviteter beskrivs huvudsakligen som riktade till barn och unga, men inte uteslutande. Vidare ser Berggren att studieförbunden ”spelar en ganska väsentlig roll”; ”mycket hade kanske inte alls ägt rum om man inte hade gjort det tillsammans”, samtidigt som Kulturförvaltningen måste förhålla sig till en ekonomi med

179 Årsredovisning Jönköpings kommun 2007, s. 38.

180 Årsredovisning Jönköpings kommun 2010, s. 39.

181 Årsredovisning Jönköpings kommun 2009, s. 3.

182 Årsredovisning Jönköpings kommun 2010, s. 39.

183 Årsredovisning Jönköpings kommun 2009, s. 38–39.

184 Jönköping kommuns webbplats.

effektiviseringskrav. Detta är det skäl som anges till att stödet minskat på senare år. Studieförbundens årliga bidrag är uppdelat i tre olika bidragskategorier: grundbidrag, volymbidrag och målgruppsrelaterat bidrag.¹⁸⁵ Det rör sig med andra ord om ett fördelningssystem som i mångt och mycket påminner om det som används av Folkbildningsrådet. Sammanlagt gick 5 330 000 kronor till studieorganisationerna under 2011, vilket är långt mindre än de ekonomiska bidragen under 2002. Totalt sett ökade Jönköpings utgifter för kultur fram till 2009, och trots en minskning 2011 var de totala utgifterna fortfarande större än 2002. Samtidigt är det tydligt att denna ökning huvudsakligen inneburit mer pengar till allmän kulturverksamhet – musik- och kulturskola har liksom biblioteksverksamheten legat relativt konstant.

Kulturhuset i Jönköping drivs av Kulturhusföreningen, och får liksom studieförbunden medel från kommunen. Den tillförordnade kulturchefen beskrev denna verksamhet som ”viktig” i vår intervju i början av 2013. Föreningen kom till genom en ockupation på 80-talet, som syftade till att skapa en icke-kommersiell mötesplats, ett allaktivitetshus. Föreningen förvaltar sedan dess en gammal brandstation och hyr ut lokalerna till andra föreningar och verksamheter. Av Kulturhusets blogg framgår att man har anordnat ett stort antal öppna arrangemang varje år: allt från teater, konst, film och musik till loppmarknader, stick- och språkcafé, föreläsningar och kurser. Där finns även snickeri, keramikstudio, replokaler och bokcafé.¹⁸⁶

I mars 2013 meddelade kommunledningen att kontraktet med Kulturhusföreningen kommer att sägas upp. Verksamheten i Kulturhuset ska dock fortfarande drivas av ideella föreningar, men utan att Kulturhusföreningen premieras. Verksamheten ska alltså inte upphöra. Däremot går kommunen mot att införa en mer direkt styrning av denna del av stödet till kulturen och föreningslivet. Åtgärden är därmed en del av samma trend som den nya modellen för stöd till studieförbunden i Helsingborg. Samtidigt kan den också ses som ett exempel på en politisk konflikt mellan kommunledning och föreningsliv, eftersom en stor del av de uppfattade problemen har handlat om Kulturhusföreningens politiska inriktning.¹⁸⁷

185 Jönköping kommuns webbplats, bidrag: www.jonkoping.se/upplevadora/foreningarochstudieforbund/kulturbidrag.4.59714eb913702acdc9637d2.html

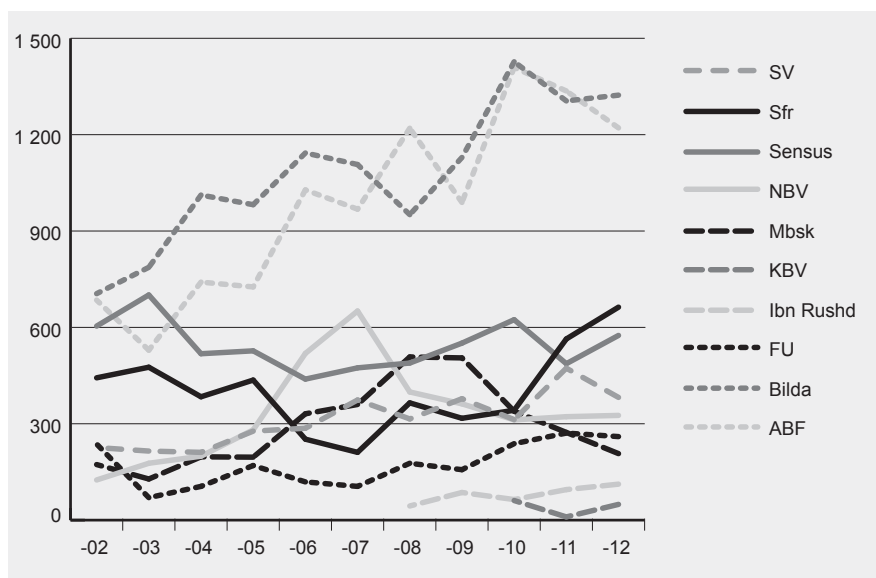
186 <http://kulturhusetsvanner.wordpress.com/vad-hander-i-kulturhuset/>, tillgänglig 2013-04-21

187 Kommunen anser inte att verksamheten (Kulturhusföreningen) har levt upp till kommunens värdegrund och dess krav på respekt för alla människors lika värde. (Se t.ex. www.svt.se/kultur 2013-04-26, [Dagens Nyheter](http://DagensNyheter) 2013-04-16, www.jnytt.se 2013-04-06.). Företrädare för Kulturhusföreningen menar att verksamheten utsätts för otillbörlig politisk styrning och kommer att överklaga beslutet.

Kulturprogramsverksamhetens omfattning

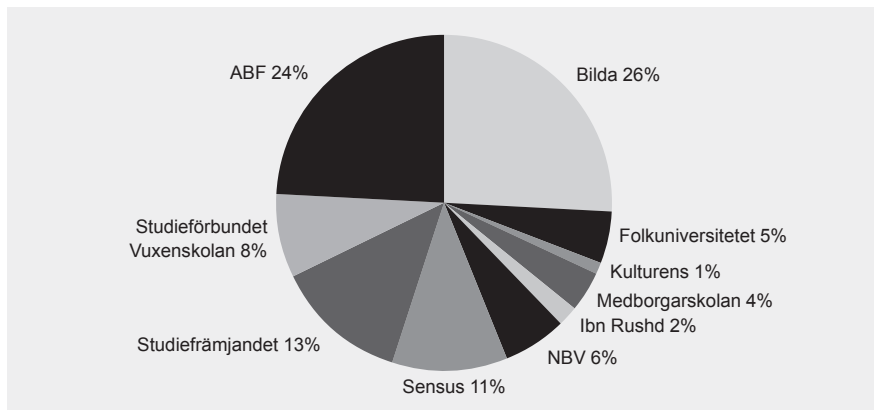
Under 2012 arrangerades hela 5 118 kulturprogram i Jönköping. Det motsvarar 45 procent av det totala antalet kulturprogram som arrangerades i de fyra kommuner som vi studerar här. Jönköping är också den enda av de fyra kommunerna där samtliga studieförbund har kulturprogramsverksamhet, även om Ibn Rushd saknar kontor där. Bilda är det studieförbund som har störst kulturprogramsverksamhet i Jönköping. Förbundet genomförde 1 323 kulturprogram under 2012, vilket motsvarande 26 procent av den totala kulturprogramsverksamheten i kommunen.

Figur 21. Antal kulturprogram per studieförbund i Jönköping, utveckling över tid.

Bilda och ABF har länge varit de två största kulturprogramsarrangörerna i Jönköping. De flesta av studieförbunden har haft mellan 100 och 700 program de senaste tio åren, även om mängden kulturprogram har varierat från år till år för samtliga. Bilda och ABF är de studieförbund som markant ökat sin programverksamhet under samma tid. Under 2002 var andelen kulturprogramsverksamhet långt mer jämnt fördelat mellan studieförbunden. Från 2006 och framåt har Bilda och ABF tydligt dominerat vad gäller utbud.

Figur 22. Andel kulturprogram per studieförbund i Jönköping 2012.

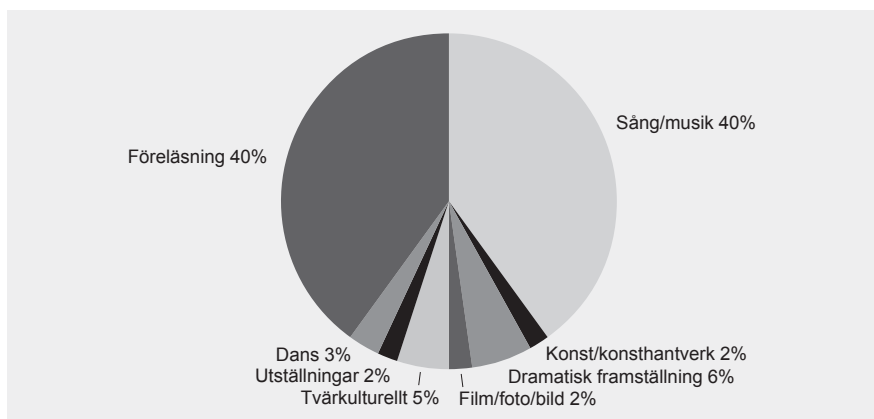

Nationell inriktning och lokala varianter i studieförbunden

Liksom i övriga landet arbetar Bilda inom fem profilområden: Bildamusik, ortodox bildning och kultur, bildning och kultur i frikyrkorna, katolsk bildning och kultur samt Swedish Christian Study Centre i Jerusalem. Under intervjun betonas tydligt att man i verksamheten i Jönköping knyter an till dessa områden. Det finns dock lokala inriktningar som i stor utsträckning utgår från företrädare på plats.

I Jönköping är sång/musik och föreläsningar störst. Kulturprogrammen kan enligt Bildas företrädare vara "både utåtriktade och interna". Inom musikverksamheten ser man kulturprogrammen som en viktig del av arbetet i studiecirkeln – först

Figur 23. Fördelning av kulturprogramsverksamhet efter kulturform i Jönköping 2012.

repeterar man och sedan fungerar kulturprogrammet som en plattform för dem att få utvecklas på scen. Därför samarbetar Bilda också med kommersiella klubbar för att få ut de egna banden på spelningar. Nationellt arrangerar studieförbundet även BeatMeet, som är en årlig festival för musiker och sångare inom Bilda – ”en festival för dem som deltar, inte för publiken”, som en företrädare beskriver det. Under 2013 arrangeras den i Jönköping. Förutom sång, musik och föreläsningar kan Bildas kulturprogram även vara film och teater eller föreläsningar.

I kommunen i stort gäller detsamma som i övriga landet; ”Föreläsningar” samt ”Sång/musik” står för sammanlagt 80 procent av kulturprogrammen. Av de mindre kulturformerna är ”Dramatisk framställning” och ”Tvärkulturellt” störst.

Man kan även skapa kulturprogram i samarbete med medlemsorganisationerna. Detta sker i dialog med organisationernas kontaktpersoner. Bildas företrädare menar att de ”är ju också Bilda”. Förbundet samarbetar också med flera andra föreningar, exempelvis med små musikföreningar där de ofta har en närmare kontakt än med många medlemsföreningar. Båda de största studieförbunden, Bilda och ABF, anordnar mycket verksamhet med sina medlemsorganisationer, som också de är mycket stora sett till medlemsantal.

Under 2012 stod ABF för ungefär en fjärdedel av de kulturprogram som arrangerades i kommunen. Hos ABF är den övergripande målsättningen ”kultur åt alla” – ett paraply som inrymmer mycket. En stor del av verksamheten hos ABF i Jönköping görs i samarbete med medlemsorganisationer, och därför följer ansvarsområdena inom det lokala kontoret på en uppdelning av dessa. Det är också här, med medlemsorganisationerna, som den huvudsakligen återkommande verksamheten finns. Liksom hos Bilda är kulturprogramsverksamheten främst musik och sång, och för ABF arrangeras dessa ofta inom äldreomsorgen och på särskilda boenden. Därutöver anordnar studieförbundet mycket föreläsningar. Ämnen för dessa uppges vara allt från grundläggande samhällsinformation och sociala frågor till författarträffar och livsöden. I vissa av dessa kulturprogram kan studieförbundets föreningar informera varandra om sådant som faller inom deras kompetensområde men som är av intresse för andra – exempelvis fackfrågor.

Även Studieförbundet framhåller studieförbundets nationella profil. På ett övergripande plan arbetar de med Studieförbundets särskilda profilområden: natur, djur, miljö och kultur. Det görs kulturprogram inom samtliga, men det fjärde området, benämnt kultur, inrymmer merparten av kulturprogrammen. Man anordnar mycket tillsammans med medlemsorganisationerna, exempelvis prova på-aktiviteter, uppvisningar och guidningar. Musik är stort, men huvudsakligen är det föreläsningsformatet som dominerar i Studieförbundet. En annan verksamhet som de lokalt satsar särskilt på är lajv, rollspel och reenactment. Detta beror i stor utsträckning på spelhobbyorganisationen Sveroks roll som stor medlemsorganisation, och på att Jönköping har stora och aktiva Sverokföreningar. Studieförbundet har

också satsat särskilt på att bygga upp kompetens på området genom att anställa en särskild verksamhetsutvecklare.

Studieförbundet har haft den kraftigast ökande utvecklingen de senaste två åren. ”I antal studietimmar räknat ökade Studieförbundets kulturprogram under 2012, men det gjorde också cirklarna”, menar man på det lokala studieförbunds-kontoret. De beskriver utvecklingen som ”resultatet av en medveten satsning på utveckling av medlemsorganisationerna”, alltså att ”passiva deltagare uppmuntras till aktivt engagemang” i cirklar. Detta är en av fyra särskilda satsningar som Jönköpings kontor arbetar med: (1) ökad verksamhet med medlemsorganisationerna, där man redan ligger över rikssnitt, (2) intressegrupper/cirklar, som de menar är kärnan i folkbildningen och där intresse fångas in underifrån, (3) seniorverksamhet samt (4) lokal närvaro, där förbundet i samarbeten även har utbud på mindre orter.

Studieförbundet har även mycket ”annan folkbildning”. En anledning till detta är valet att rapportera aktiviteten som annan folkbildning när den kräver för mycket deltagande av publiken. Exempel på sådant som rapporteras är lajv och rollspel, liksom workshoppar med djur.

Samarrangemang med medlemsorganisationer vanliga

Att det lokala kontoret för Studieförbundet helt initierar ett kulturprogram är ”sällsynt, kanske i tio procent av fallen”, berättar en företrädare. Förutom medlemsföreningar sker verksamhet med externa samarbetspartner såsom museer, privata aktörer eller kommunen. Särskilt kulturförvaltningen är ”en naturlig samarbetspartner eftersom de initierar arrangemang där det finns plats för uppträdanden”, påpekar studieförbundet.

Studieförbundet bidrar vanligen med både praktiskt och ekonomiskt stöd. Studieförbundet kommer in vid olika tidpunkter i planeringsstadiet. Med medlemsorganisationerna är de ofta med redan i initieringsfasen, medan det i andra fall kan vara sent i processen – exempelvis med kulturhuset Spira. På Kulturhuset har förbundet bidragit med utrustning till öppen scen. Rapportering om när den använts kan komma sent, men ”då har förbundet å andra sidan planerat att scenen ska användas”.

Sensus lokala företrädare beskriver också att de samplanerar en stor del av kulturverksamheten med medlemsorganisationerna. Sensus lokala verksamhet i Jönköping är indelad i fyra arbetslag: Svenska kyrkan, musik (som inte tillhör kyrkan), scouterna och övrigt. Indelningen tydliggör att en stor del av verksamheten sker inom Svenska kyrkan, och en stor del av denna verksamhet är musik. Som en del av arbetet med kyrkan träffar studieförbundet kantorerna för att diskutera

samarangemang. Förbundet sätter samman en programfolder, och kulturprogram-sverksamheten med samtliga småarrangörer ska vara spikad när den går i tryck.

I Jönköping görs nästan hälften av kulturprogrammen som samarrangemang mellan ett studieförbund och dess medlemsorganisationer. Dessa samarbeten är alltså mer än dubbelt så omfattande som i Helsingborg. De flesta studieförbund i Jönköping gör också något eller några kulturprogram i egen regi; sammanlagt motsvarar dessa ungefär 20 procent av det totala antalet program. I Helsingborg är motsvarande siffra 40 procent. Kommuner och landsting är också en förhållandevis viktig samarbetspart.

Tabell 6. Kulturprogrammets medarrangörer i Jönköping

Medarrangörer i Jönköping	Antal samarbeten		Andel samarbeten (%)	
	2011	2012	2011	2012
Kommuner/landsting	931	745	18,1	14,6
Utbildningsinstitutioner	26	33	0,5	0,6
Andra studieförbund	16	8	0,3	0,2
Bibliotek	77	48	1,5	0,9
Museer	2	1	0	0
Musik	32	33	0,6	0,6
Teater	5	5	0,1	0,1
Dans	21	32	0,4	0,6
Övriga kulturinstitutioner	61	101	1,2	2,0
Medlemsorganisationer	1 964	2 272	38,2	44,4
Andra organisationer	358	351	7,0	6,9
Övriga medarrangörer	448	489	8,7	9,6
Ingen medarrangör	1 195	1 000	23,3	19,5

Resterande samarrangemang, totalt 21,5 procent, är samarbeten med andra aktörer, såsom kulturinstitutioner, bibliotek och fristående föreningar. Studieförbunds-företrädarna beskriver att dessa samarbeten har olika motiv och varierad uppgiftsfördelning.

Enligt Sensus ska samarbeten utgå från ”behov och kompetenser”. Studieförbundet vill utnyttja de resurser som finns på ett bra sätt. Från förbundets sida rör det sig om mindre ekonomiska ersättningar, eller hjälp med praktiska och administrativa uppgifter. Ett sätt att utnyttja sina resurser är att se hur medlemsorganisationerna kan hjälpa varandra, till exempel genom att erbjuda lägerkunskap som kan riktas till både konfirmander och scouter. Individuell människohjälp och Röda korset är inte heller ”främmande kyrkan”.

Studieförbundet gör även en hel del i egen regi, främst föreläsningsserier som handlar om ”sånt som berör”. Det handlar då huvudsakligen om livserfarenheter av olika slag, och om författarbesök. Initiativtagare är både studieförbundet, föreningar och fristående individer. Om förbundet själva tar initiativ till kulturarrangemang tycker Sensus företrädare att är det ”kul och viktigt” att ge personer i verksamheten möjlighet att få dela med sig. Ibland kan en studiecirkel ha önskat någon föreläsning som av studieförbundet bedöms vara av allmänt intresse, varpå man genomför föreläsningen som ett öppet kulturprogram. Det kan även vara uppgjort redan när en studiecirkels påbörjas att det ska utmynna i ett kulturprogram, exempelvis i en rese-cirkel.

Ett lokalt samarbete med Jönköpings jazzklubb ingår också i kulturprogramsverksamheten. Sommartid förlägger Sensus, liksom andra studieförbund, musikprogram i Rådhusparken, där det finns en friluftsscen. Många av deltagarna i kulturprogrammen kommer från samarrangörernas medlemsbas eller nätverk – det är där det finns en ”återkommande publik”. Lokaler kan också påverka; en företrädare säger till exempel att ”man kan inte förutsätta att det är okej för alla att vara i en kyrka”.

Hos Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet (NBV), i likhet med de studieförbund vi beskrivit, är det mycket som sker i samarbete med medlemsorganisationer. Även andra lokala aktörer är viktiga. De gör exempelvis kontinuerligt återkommande teaterarrangemang med lokala teatergrupper i Folkets park. Kommunen nämns också som viktig, exempelvis Kulturförvaltningen och Fritidsförvaltningen. Huvudsakligen handlar det om studiecirklar för prioriterade grupper, men någon gång kan det vara större kulturarrangemang. NBV samverkar också med kommunal verksamhet såsom äldreboenden, där det finns en kontinuitet. Det kan då handla om sådant som anordnas som stående punkt varannan vecka, men med varierat innehåll. Kulturprogramsverksamheten har minskat medan cirkelverksamheten ökar, enligt det lokala kontoret. Denna utveckling går stick i stäv med den nationella utvecklingen. Liksom våra intervjupersoner från NBV i Helsingborg menar studieförbundets företrädare i Jönköping att förklaringen är nya regler, såsom de för konstutställningar.

NBV är ofta med och utformar medlemsorganisationernas program, vilket ger NBV möjlighet att ha framförhållning. Vad gäller kulturprogrammen menar företrädaren att en hel del kan betraktas som ”integrationsverksamhet”, med exempelvis afrikanska föreningar kring afrikansk kultur, med bosniska föreningar som arrangerar folkdans, ungdomskvällar, kulturaftnar, men även firande av kvinnodagen.

Precis som i Helsingborg har NBV alltså en tydlig inriktning på kultur med ursprung i andra delar av världen. Med medlemsorganisationen IOGT-NTO kan verksamheten innehålla studiebesök på Jönköpings kulturhus Spira och musikarrang-

emang, men även mycket föreläsningar ”eftersom åldersstrukturen ser ut så”, säger en studieförbundsföreträdare. Företrädaren syftar då på att många är äldre, över 55 år. De anordnar även föreläsningar med IOGT-NTO:s juniorförbund Junis och med Ungdomens Nykterhetsförbund, men med dem görs även annat såsom liveteater. Kulturprogrammen är i vissa fall kopplade till cirklar, exempelvis framträdande med jongleringsgrupper. NBV menar att studieförbundet i princip är ensamma om drogarbete för unga och tjänstemän samt när det kommer till kulturverksamheten med ”invandrarföreningar”.

”Sång/musik” kan, som vi sett hos Bilda, vara utkomsten av musiccirklar, men det kan också vara fristående arrangemang. Detsamma gäller föreläsningar som kan vara helt på eget initiativ, vilket är vanligt hos Folkuniversitetet, eller som för Studieförbundet ofta kopplat till en studiecirkel.

Företrädare för Studieförbundet framhåller att det för deras del är en stor mängd kulturprogram som initieras genom studiecirklar. Det vanligaste är att ”cirkeln behöver en föreläsning”, men om det är ”ett ämne som kan locka fler” kan det ”lyftas ut” och göras som ett publikt arrangemang. Ett annat exempel är lajv med medeltidsföreningar, där förberedelser såsom skapandet av utrustning och andra tillbehör görs i studiecirklar. Ett annat exempel är från Bilda, där föreläsningarna fungerar som en sorts ”extern input till studiecirklarna”, enligt företrädarna. Hos Bilda kan föreläsningssämnerna vara ”om Mellanöstern” tillsammans med folkhögskolan eller om ”det samhälle vi lever i”, exempelvis miljö, berättar företrädarna. Också bibelstudiecirklar, ledarutbildningar och liknande kan ha anknytande föreläsningar.

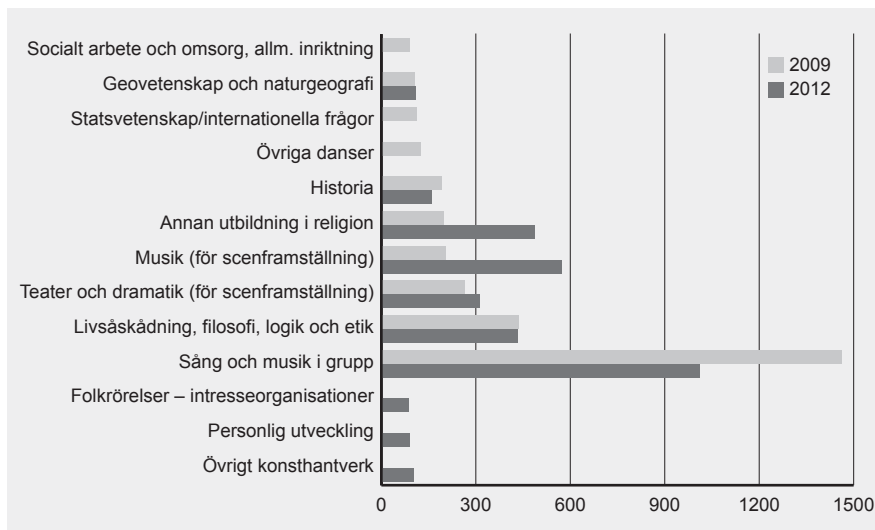
Stor bredd i ämnen

”Sång och musik i grupp” var inte oväntat det största ämnet för kulturprogrammen under 2009, och sedan igen under 2012. Det näst vanligast förekommande ämnet 2012 var ”Musik för scenframställning”, vilket innebär att det var mycket musikframträdanden totalt sett. Samtidigt ser vi en stor bredd i ämnena: ”Personlig utveckling”, ”Folkrörelser – intresseorganisationer” och ”Geovetenskap och naturgeografi”. Dessa finns i topp tio i Jönköping, men är små i de andra kommunerna. Dessa kan ses som exempel på variationer med lokal förankring.

Det är tydligt att det finns en bredd inom studieförbunden när det gäller kulturprogramsutbudet i Jönköping, eftersom det rör sig om en så pass stor mängd kulturprogram i varje ämneskategori.

”En väldigt bredd” är också hur Studieförbundet Vuxenskolan (SV) beskriver kulturprogramsverksamheten där. De arrangerar föreläsningsserier, verksamhet på vårdinstitutioner – till exempel programmet ”Ung på 50-talet” med föreläsning och

Figur 24. Kulturprogrammets tio vanligaste ämnen i Jönköpings kommun.

filmvisning – samt program i teaterprojektet Freja, som riktar sig till barn och ungdomar med autism. Andra exempel har bakgrund i studiecirkelverksamheten, såsom vernissage med oljemålningar eller dansframträdanden. Det är dock ”inte så vanligt att personer från studiecirkel framträder i kulturprogram”.

SV arbetar mycket med samhällsorientering för nyanlända invandrare, på uppdrag av länet. Detta sker på bland annat persiska, arabiska och somaliska. Det är få riktigt stora arrangemang, och de kan därför ofta hålla till i sina egna lokaler.

Till skillnad från flertalet studieförbund beskriver SV att deras kulturprogram ofta kommer till på studieförbundets eget initiativ. Utvecklingen med fler kulturprogram och färre studiecirkel är ett ”problem eftersom det kräver mer jobb”, och eftersom ”studiecirkel är mer självgående”. Samtidigt menar de att kulturprogrammen kan fylla en viktig funktion för SV att ”komma ut i samhället” och nå en bredare grupp bland annat åldersmässigt. De menar att det är ”mer nischat” i en studiecirkel än i ett kulturprogram: ”går du ut och skriver engelska för nybörjare så är de flesta över fyrtio.”

Denna utåtriktade inriktning innebär att de när de arrangerar kulturprogram ”får försöka fånga in” det som ligger i tiden, ”det som är modernt”, ”hitta rätt person”, och göra trendspaningar. Detta är ofta grund för diskussioner på personalträffarna. Just nu ser SV:s lokalkontor i Jönköping ett stort intresse för trädgård, inredning och hälsa. Det finns också centralt beslutade strategier. Samtidigt som mycket verksamhet görs på eget initiativ finns utrymme för ett antal viktiga samarbetspartner:

Sveriges Pensionärsförbund, som är en stor organisation i Jönköping, Södra Vätterbygdens Folkhögskola och kommunens vårdverksamheter. De har även ett visst samarbete med fria teatergrupper.

Deltagare skiljer sig mellan studieförbund

Ett uttalat mål för många studieförbund är att ”hitta nya arenor” till exempel i samarbeten med privata, kommersiella aktörer, såsom caféer eller uteställen med scen. Nya arenor ger, enligt studieförbundet, möjlighet att möta ny publik. Med verksamhet på andra offentliga platser än de egna lokalerna nås människor som kanske besöker platsen av en helt annan anledning, och som aldrig mött ett studieförbund tidigare.

Kulturprogram som görs med medlemsorganisationer är öppna, men i realiteten kommer medlemmar eller eventuellt personer ur medlemsorganisationens generella målgrupp exempelvis när ABF arrangerar med en pensionärsförening. För det mesta är kulturprogrammen ”riktade” i den mening att förbunden vet ungefär vilka som kommer och att det är en förhållandevis homogen publik, exempelvis vid kulturprogram på äldreboenden.

Många av ABF:s kulturprogram har en publik bestående av äldre vuxna, ungdomar eller invandrare. Deltagare påverkas tydligt av samarbetspartens nätverk eller målgrupp: ”med Ordfront kan man nå en bredd”; ”med Högskolan når man akademiker”; ”vissa aktuella ämnen drar bred publik, såsom hedersvåld”. En svårattraherad grupp är åldersgruppen 35–60 år; dessa når ABF dock i större utsträckning genom kulturprogram än genom andra verksamhetsformer. Resonemanget om hur samarbetspartnern kan påverka vilka som nås av verksamheten känns igen hos Studiefrämjandet. För Studiefrämjandet i Jönköping är det ”främst genom föreningarna som deltagare och medverkande nås”, enligt deras egen utsago. Samtidigt vill studieförbundet nå för dem nya deltagare, som inte är organiserade. Publika evenemang kan bidra till att göra just det. Våra intervjupersoner på Bilda menar på ett liknande sätt att publiken i kulturprogrammen varierar med verksamhetens tema, men unga och arbetslösa uppges vara viktiga grupper. Att nå stor publik är inte det viktigaste: ”det lilla kulturprogrammet är också mycket värt” för deltagarna, ”är ett arrangemang på konserthuset viktigare än att någon sjunger på ett vårdhem?”. Att bidragssystemet utformats så att alla kulturprogram är lika mycket värda oavsett publikens storlek måste därför sägas spela en viktig roll i att inte missgynna kulturprogram som inte tilltalar bredden.

När deltagare från studiecirkel står på scen i ett kulturprogram kan man identifiera publikgrupper bestående av familj, släkt och vänner, enligt företrädare för Medborgarskolan i Jönköping. Det finns också en viss bekvämlighetsfaktor när

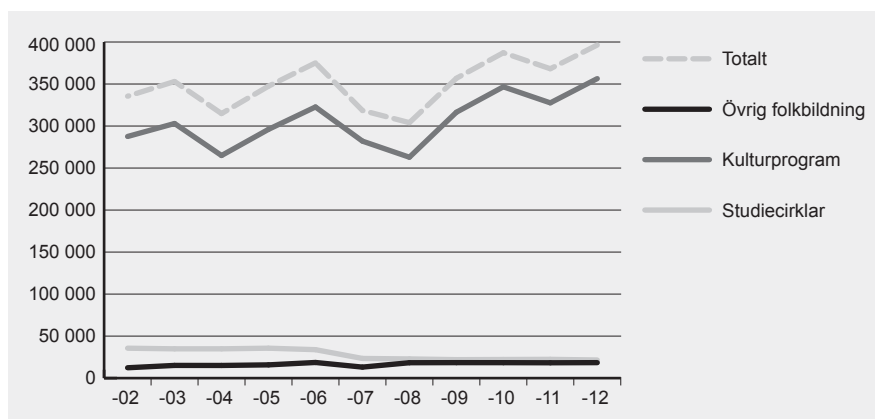
studieförbunden lägger sina program i målgruppens närhet, exempelvis på äldreboenden. Detta är såklart inte alltid fallet, ”spontant är det nog ganska blandad publik” på många kulturprogram, menar företrädaren. Detta kan studieförbundet uppleva som problematiskt ur ett marknadsföringsperspektiv, då ”alla” egentligen inte går att hantera som en målgrupp. Annonsering kostar oftast inte så mycket eftersom ”kommunen har sina sätt att annonsera och då sköter de det”. Detta är ofta fallet när det gäller Medborgarskolans kulturprogram, där kommunen tillhandahåller till exempel träffpunkter eller boenden som lokal.

Allmänt gäller att kulturprogram ska marknadsföras innan de genomförs, eftersom de skall vara öppna för alla. Samtidigt ger studieförbunds-företrädarens beskrivning intryck av att det kan finnas utestängande mekanismer, såsom lokaler – exempelvis äldreboenden – och att marknadsföringen går genom särskilda kanaler. Även om programmet formellt är öppet uppfattas det kanske inte så av allmänheten. Detta är heller inte något som är unikt för Medborgarskolan i Jönköping, utan liknande praktik är återkommande i alla kommuner hos flera av studieförbunden.

Deltagandet i kulturprogram i Jönköping har legat förhållandevis stabilt över tid, samtidigt som kulturprogrammen stadigt ökat. Detta innebär att det genomsnittliga antalet deltagare minskat något. Det är omöjligt att utifrån statistiken säga hur relationen ser ut mellan återkommande och nya besökare i kulturprogramsförmen, men i Jönköping är det främst i studiecirkelformen som deltagandet minskat.

Medborgarskolan i Jönköping arbetar traditionellt med dans som största verksamhetskategori. Deras tidigare lokaler var en dansskola de förvärvade, och för närvarande har studieförbundet en tjänst som danskoordinator vid lokalkontoret. Musik beskrivs också som ett relativt stort ämne, även om denna kulturform lig-

Figur 25. Antal deltagare efter verksamhetsform i Jönköping.

ger på regional nivå inom Medborgarskolan. Förutom musikgrupper finns körverksamhet. Kulturprogrammen har i regel koppling till övrig verksamhet, exempelvis prova på-verksamhet eller en gemensam utställning med måleri, fotografering och graffiti, vilket planeras framöver. En stor del av kulturprogrammen i Medborgarskolan sker tillsammans med olika lokala samarbetspartner. Äldreboenden och träffpunkter för äldre är exempelvis viktiga platser för programmen. För dessa sätter studieförbundets företrädare samman en meny med aktiviteter som kan arrangeras, och presenterar det för enhetscheferna på äldreboenden. Det kan då röra sig om föreläsningar, hantverk, matlagning eller friskvård. Utgångspunkten är efterfrågan från boende, kombinerat med vad studieförbundet har möjlighet att erbjuda via kontakter och liknande. Verksamheten kan ordnas som en cirkel, men görs som program i de fall man efterfrågar ett mindre antal tillfällen.

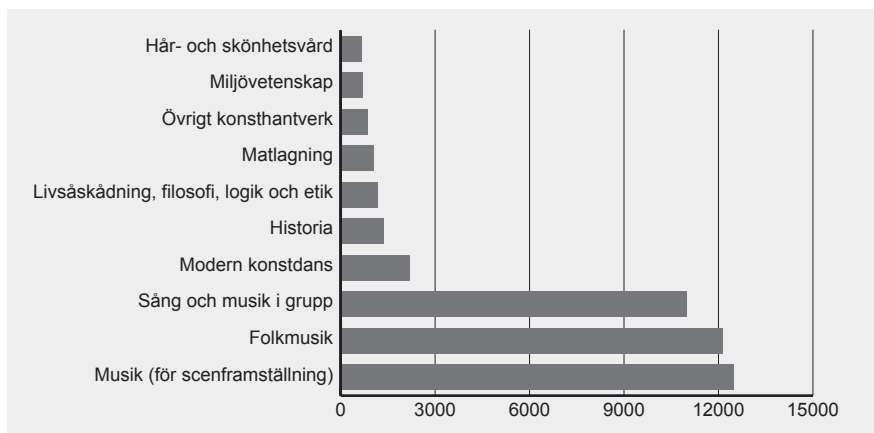
Generellt är utgångspunkten för Medborgarskolan att ”innehållet kommer föreformen”. Det mesta går att göra inom de verksamhetsformer som studieförbunden arbetar med; det ”beror på hur det riggas” bara. Det kontinuerliga utbudet sker främst i samarbete med kommunen, eftersom medlemsorganisationerna inte är särskilt aktiva. Kommunen har exempelvis en utomhusscen som de vill fylla under somrarna, och där bidrar man med inslag. För studieförbundets del är det ”bra att lägga arrangemangen i samband med någonting större, med andra arrangörer också, såsom en stadsfest”.

Den företrädare för Medborgarskolans lokala kontor som vi intervjuade är nytillträdd sedan ett halvår tillbaka. Denne företrädare uppfattar att kulturprogrammen kommer ur en ”växelverkan mellan initiativ utifrån” – exempelvis äldreomsorgen – och ”så fort man visar sig på byn så får man förfrågningar”, vilka sedan ”rullar på ganska bra”. Det handlar då dels om självgående aktiviteter som är mindre tidskrävande för förbundet, dels egna initiativ som kan vara mer arbetskrävande. Detta byggs upp som ett nätverk hos studieförbunds-företrädaren, vilket gör det svårt att lämna över. Den lokala företrädaren uppskattar att mycket av det som studieförbundet gör skulle sugas upp av andra aktörer eller andra studieförbund om Medborgarskolan lade ned, förutom möjligen integrationsprojekten. Medborgarskolan gör nämligen en del aktiviteter tillsammans med ABF i så kallade problemområden, kring just integration. Där kan kulturprogrammen vara allt från språkcafé på biblioteket till hantverk och föreläsningar.

Vem som deltar beror också på ämne

Som vi sett är samarrangemang med medlemsorganisationer vanligt och flera studieförbund ser att deltagare också kommer från dessa. NBV är ett annat exempel där det mest är föreningsanknutna som kommer när deras organisationer är samarrang-

Figur 26. Ämnen med störst antal deltagare i Jönköpings kommun år 2012

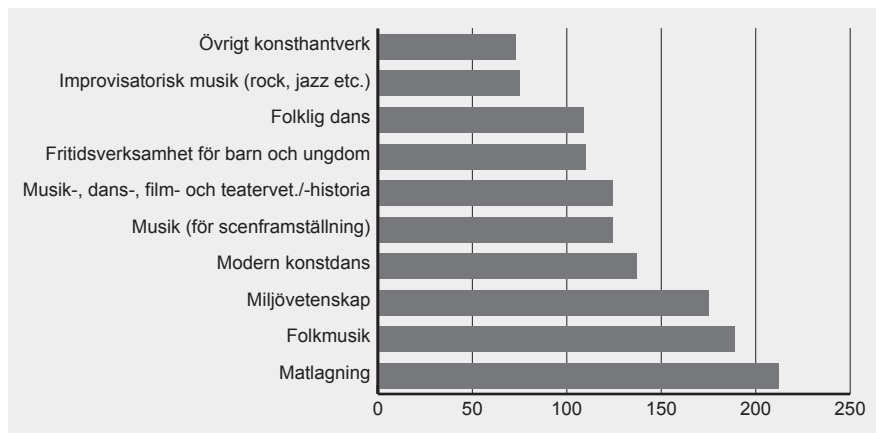
örer. Företrädesvis arbetar förbundet mot antingen yngre eller äldre. Studieförbundet ser personer i åldrarna 25–55 år som en målgrupp de skulle vilja nå. Detta lyckas man ibland man genom samarbeten, exempelvis vid motormässan Elmia. I dessa sammanhang kan studieförbundet också nå en mycket stor publik. Under 2011 hade ämnet ”Fordonsteknik” störst totalt antal deltagare och genomsnittligt antal deltagare. Även ämnet ”Annan utbildning inom transporttjänster” hade många deltagare, och är precis den typ av program som platsar in på Elmia. Publikens storlek avgörs annars inte bara av ett ämnes popularitet, utan även av lokalens utformning.

Som vi kan se finns ”Fordonsteknik” inte med bland de kulturprogramsämnena som har det största totala deltagarantalet under år 2012. Det året visade deltagarstatistiken i stället de traditionella kulturprogramsämnena med fokus på musik, sång och teater samt det breda ”Livsåskådning, filosofi, logik och etik” som ämnena med ett stort antal deltagare.

Mer förvånande ämnena 2012 var ”Spel och hobby” samt ”Husdjursskötsel”, som hade störst genomsnittligt antal deltagare. Inom dessa genomfördes förhållandevis många program – 22 respektive 35 kulturprogram – men inte lika många som inom ”Musik (för scenframställning)”, där det totalt gjordes 574 kulturprogram med en sammanlagd publik motsvarande 78 784 personer.

Vissa ämnena, som har ett stort genomsnittligt deltagarantal, gör studieförbunden bara några enstaka kulturprogrammen inom per år. Detta gäller till exempel ”Instrumentalmusik – ensemble”, ”Modern konstdans”, ”Arbetsplatsrelaterad utbildning” och ”Matematik och naturvetenskap, allmän inriktning”. Det behöver inte innebära att det finns en bred svältfödd publik för dessa kulturprogram, utan kan bero på att det finns en koppling till studiecirkelverksamheter, att de riktar sig till en mycket

Figur 27. Ämnena med störst genomsnittligt antal deltagare i Jönköping kommun 2012.

specifik målgrupp eller ges i samband med en mängd andra aktiviteter. Detta beskriver flera företrädare. Platsen kan, som i exemplet med Elmia, vara en faktor när det gäller att nå särskild publik. När exempelvis NBV är med vid sommararrangemang på gator och torg kan vem som helst komma förbi.

Folkuniversitetet var under många år det studieförbund som hade minst kulturprogramsverksamhet i Jönköping, men med Ibn Rushds etablering av verksamhet 2008 och Kulturens bildningsverksamhet 2010 är studieförbundet inte längre minst. De senaste åren har kulturprogramsverksamheten dessutom expanderat för Folkuniversitetet i Jönköping, men studieförbundets lokala kontor uppger att studiecirkelarna har ökat än mer. Kurser i språk, estetisk verksamhet och teater är de mest populära. I de senare två ämnena finns studiecirkel som utmynnar i kulturprogram. Uppskattningsvis är det "kanske en tredjedel [som] genereras av studiecirkel", menar en företrädare. Föreläsningar med forskningsinformation har annars en given plats i Folkuniversitetets kulturprogramsverksamhet. I Jönköping driver studieförbundet en egen föreläsningsserie och en i samarbete med högskolan samt en tillsammans med Länsmuseum. Just dessa kulturprogram uppfattar studieförbundet "fyller ett tomrum".

Merparten av Folkuniversitetets kulturprogram genomförs i samarbete med andra aktörer. I Jönköping är teater numera en stor del av Folkuniversitetets utbud. Samtidigt utgör "dramatisk framställning" bara 6 procent av utbudet vad gäller kulturform. Teaterverksamheten är en satsning som går ett år tillbaka. Företrädaren vi träffat berättar att "kulturskolan skulle flytta sin teaterverksamhet ut från stan, och då var det många ungdomar som inte ville följa med – de ville göra någonting i stan".

I teaterlokalerna verkar FU både med studiecirklar och tillsammans med teaterföreningar med öppen kursverksamhet. Resterande är ”spridda” samarbeten och arrangemang. Dessa kan ske i samarbeten med föreningar – såsom Humanisterna – högskolan, bibliotek, museum och Senioruniversitetet. Folkuniversitetet är exempelvis med i skapandet av Jönköpings filmfestival. Filmfestivalen är huvudsakligen kommunalt arrangerad, men även andra förbund och organisationer är med. I samband med festivalen har studieförbundet föreläsningar och workshoppar samt ett par filmvisningar. Vad som görs beror på teman och upplägg från år till år.

Styrande samarbeten

Bilda arrangerar även föreläsningar på bibliotek och aktiviteter med socialförvaltning på äldreboenden, enligt lokalkontoret. Detta gör man främst i samarbete med Fritidsförvaltningen. Kommunens kultur upplevs av Bildas företrädare som mer institutionsorienterad: ”man [kommunen] ser den stora delen som sin egen verksamhet, och så blir det en klump bredvid”, som inkluderar studieförbunden och andra aktörer. ”Det den [kommunen] inte ser är sammanhang”, menar samma företrädare. Liknande tankegångar finns också hos ABF och SV.

Vi har tidigare nämnt Spira, som är Jönköpings nya stora scen och kulturhus. Studieförbundens kulturverksamhet spelar ”en ganska stor roll för de som inte går till Spira”, alltså för de som inte når av kulturinstitutionernas kulturverksamhet, menar en företrädare för SV. Företrädaren kopplar detta till tillgänglighet, både fysisk och ekonomisk. Uppfattningen är att det socialt tar emot mindre att delta i studieförbundsverksamheten jämfört med att besöka en kulturinstitution – att deltagarna upplever studieförbundet som ”tryggare”. En anledning till detta kan vara att många medverkande själva inte är professionella.

Kulturens Bildningsverksamhet (KBV fram till och med 2012, då merparten av våra intervjuer genomfördes) har en helt annan relation till kulturhuset Spira. KBV var nämligen tydligt närvarande i Jönköping genom sin medverkan i det årliga evenemanget Svensk Blåsmusikfestival, som de arrangerade tillsammans med Föreningen Svensk Blåsmusikfestival. Festivalen finansierades delvis med bidrag från Landstinget i Jönköpings län, och till de större delevenemangen 2012 hörde öppen scen i Spira. Här medverkade studieförbundet enligt egen uppgift tämligen aktivt, och en anställd som var mycket verksam i arbetet. KBV är det enda av de studieförbund vi intervjuat som har nämnt ett samarbete med Spira. KBV skiljer också ut sig genom att ha en betydligt mer positiv inställning till professionellt framförd kvalitetskultur, som flera andra studieförbunds-företrädare uppfattar som slutna och smala. Samtidigt har man en mycket tydlig tonvikt på amatörer och på ideellt arbete; blåsmusikfestivalen uppges till exempel ha engagerat hundra ideellt

arbetande volontärer i genomförandet, vilket visserligen har många paralleller även i andra festivaler som samarrangeras med studieförbund.

KBV kännetecknas dock även i stort av sin tonvikt på studiecirklar i samarbete med medlemsföreningar. De lägger också stort ansvar på ideella krafter, både i studieförbundet och i medlemsföreningarna, vilket i intervjun ställs i tydlig kontrast till förhållandena i övriga studieförbund. Det faktum att ingen Svensk Blåsmusikfestival planeras för 2013 kan dock illustrera den sårbarhet som det innebär för ett studieförbund att vara beroende av projektstöd. Detta innebär också att KBV:s verksamhet i Jönköping med största sannolikhet kommer att vara än mer begränsad 2013.

Den företrädare för Folkuniversitetet som vi intervjuade i Jönköping ”tror att andra studieförbund har mer samarbete med kommunen”. Tidigare har inte FU haft den verksamhet som kommunen efterfrågar, såsom musik. Nu finns det potential till mer samarbete, eftersom studieförbundet har teaterverksamhet. Företrädaren upplever att kommunen har tydliga idéer när det gäller studieförbundens involvering, och att relationen till förbunden kan bli något instrumentell i deras arbete med att uppfylla målen.

Uppfattningen att relationen till kommunen skiljer sig åt mellan studieförbunden bekräftas av Medborgarskolan, som uppger att ABF och de själva är de studieförbund som jobbar mycket med kommunen. ”Förhoppningsvis fortsätter det samarbetet”, säger Medborgarskolans företrädare, som liksom flera andra framhåller att det just nu är mycket tal om att skära ned på bidragen. Detta kan leda till svårigheter när det gäller kulturprogrammen. För Folkuniversitetets del är bidragen i dag en bra bit på vägen i finansieringen av kulturprogrammen, men Folkuniversitetets fond med pengar till forskningsinformationsföreläsningar är ändå nödvändig. Till ”25–20 procent av kostnaderna behöver förbundet mer medel” än de kommunala bidragen för att täcka. Detta måste då komma någon annanstans ifrån, till exempel från fonden, inträden eller samfinansierare.

Det är emellertid inte bara samarbeten med kommunen som framstår som styrande. Företrädare för FU och Medborgarskolan problematiserar också gränserna mellan den egna verksamheten och kommersiell verksamhet. Å ena sidan är det skillnad och det finns ett värde i att inte ta inträde och att folkbildningen är bidragsfinansierad – å andra sidan gör både FU och Medborgarskolan verksamhet som är mycket lik sådan som även kommersiella aktörer gör. ”Medborgarskolan gör för mycket verksamhet gratis”, studieförbunden kunde ibland vara ”mer marknadsmässiga” och ”bära de egna kostnaderna”, enligt utsago. Detta gäller inte minst gentemot kommunen, som av Medborgarskolan upplevs ha en förväntan om att studieförbunden ska ställa upp gratis. Entréavgifter är i dag en försumbar del i kulturprogrammets ekonomi, eftersom programmen ofta är gratis.

Avslutning

Från verksamhetsbeskrivningen ovan kan vi konstatera att mycket kommunal kulturverksamhet utgår från institutioner också i Jönköping. Kulturutgifterna visar dock att Jönköping prioriterar bibliotek och kulturskola i dubbelt så stor utsträckning som Helsingborg. Studieförbundens samarrangemang med kulturinstitutionerna är begränsade, men samarbeten med kommun och landsting är långt större jämfört med Helsingborg. Detta är knappast överraskande, eftersom Jönköping är huvudort i sitt län.

Samtidigt upplever studieförbunds företrädare att kommunen efterfrågar ett särskilt utbud som inte alla har, samt att formella samtals- och samarbetsforum saknas. Samarrangemang med medlemsorganisationer är också långt mer omfattande i Jönköping än i Helsingborg. Möjligen är en delförklaring till detta bidragssystemens olika utformning, men det kan också ha att göra med ett aktivare föreningsliv.

Kulturprogrammen i Rättviks kulturliv

I Folkbildningsrådets rapport *Folkbildning i Sveriges kommuner* använder man Rättvik som typexempel på en stark folkbildningskommun. Rapporten analyserar relationen mellan socioekonomiska mönster och deltagande i folkbildningsaktiviteter, och Rättvik hör till de kommuner där störst andel av arbetskraften också är deltagare i kulturprogram.¹⁸⁸ Trots sin storlek har Rättvik nästan lika stort genomsnittligt antal deltagare per kulturprogram som Jönköping. Rättvik är också, som vi ska se, den av de fyra kommunerna som har närmast samarbetet mellan kommun och studieförbund.

Kultur, fritid och turism smälter samman?

Under den föregående mandatperioden, 2006–2010, förändrades den politiska organisationen i Rättviks kommun. Ändringar i nämnd och förvaltning innebär att det numera inte finns någon kulturnämnd samt att kulturenheten ingår i Samhällsutvecklingsförvaltningen i stället för i Bildningsförvaltningen.¹⁸⁹ När kommunen hade en kulturnämnd var målet att driva en decentraliserad biblioteks-, utställnings- och programverksamhet samt att erbjuda barn och ungdomar goda förutsättningar för kulturupplevelser.¹⁹⁰ Någon förändring i målsättningar i samband med politisk omorganisering har inte nämnts.

Kommunen publicerade ett utkast till kulturpolitiskt program under den period då nämnderna togs bort. Programmet framhåller bland annat målsättningar kring kvalitet och mångfald i uttryck, bibliotek som både informations- och upplevelsecentra, prioritering av barn och unga, stöd till studieförbund och kulturorganisatio-

188 Andersson & Mellander 2011.

189 Rättviks kommun Mål och Budget 2013–2015.

190 Biblioteksplan för Rättviks kommun 2007–2012, s. 7.

ner samt vikten av kulturarvets bevarande. Nedan följer ett utdrag ur kommunens utkast till kulturpolitiskt program.

Målet är ett mångsidigt och spännande utbud av kultur för alla åldrar och en tilltalande livsmiljö för alla. Målet vill kommunen uppnå genom att:

- i egen regi eller genom stöd till andra aktörer arrangera kulturprogram, festivaler, utställningar med mera,
- tillhandahålla bra mötesplatser för kultur, såsom bibliotek, utställningslokaler, museer, konsert- och teaterlokaler.
- lyfta fram och utveckla kulturmiljöer i kommunen
- utveckla två profilområden i Rättviks kulturhus verksamhet: Silurringen och nutidskonst.¹⁹¹

Kultur och fritidsaktiviteter samsas i beskrivningen av verksamheter och målsättningar för kulturområdet. I kommunens Mål och budget 2013–2015 handlar flertalet prioriteringar under kultur snarare om turism och fritid, såsom camping, bad och fiske.¹⁹² Rättviks kulturenhet ansvarar för ett huvudbibliotek med två filialer, liksom för allmänkulturell verksamhet i form av ett kulturhus med programverksamhet, utställningsverksamhet, naturmuseum och konsthall, kommunalt bildarkiv och centralarkiv samt konsumentvägledning. Frågor rörande kulturmiljöer faller också inom ansvarsområdet, liksom samarbete med länets kulturinstitutioner avseende programverksamhet och kulturprojekt. Därtill har förvaltningen ett aktivt samarbete med skolan, genom en skolkulturgrupp, för att ge alla elever tillgång till professionella kulturupplevelser. Detta görs i samarbete med föreningar samt studieorganisationer i kommunen.¹⁹³ I kommunen uppges finnas cirka 140 föreningar, varav 24 är kulturföreningar.¹⁹⁴ Kommunen menar enligt Mål och budget 2013–2015 att kulturen har stor betydelse, och drar slutsatsen att kommunen ska erbjuda ett differentierat utbud till både unga och äldre. Dessutom konstateras att besöksnäringen är den största privata näringen i kommunen och att det därför är prioriterat att stötta de så kallade besöksanledningarna.¹⁹⁵ Dessa består av en kombination av kulturaktiviteter och fritidsaktiviteter. Prioriteringen av barn- och ungdomskulturen innebär ”att en proportionellt större del av kulturens resurser används för verksamhet som riktar sig till barn och ungdomar”¹⁹⁶. Detta är till viss del också synligt i den procentuella fördelningen av utgifter. Det är visserligen omöjligt att se hur stor del

191 Förslag till kulturpolitiskt program för Rättviks kommun 2007-10-15 s. 1, tillgänglig via Rättvik kommuns webbplats: <http://www.rattvik.se/dokument>, 2013-03-15.

192 Rättviks kommun Mål och Budget 2013–2015, s. 7.

193 Årsredovisning Rättviks kommun 2011, s. 26.

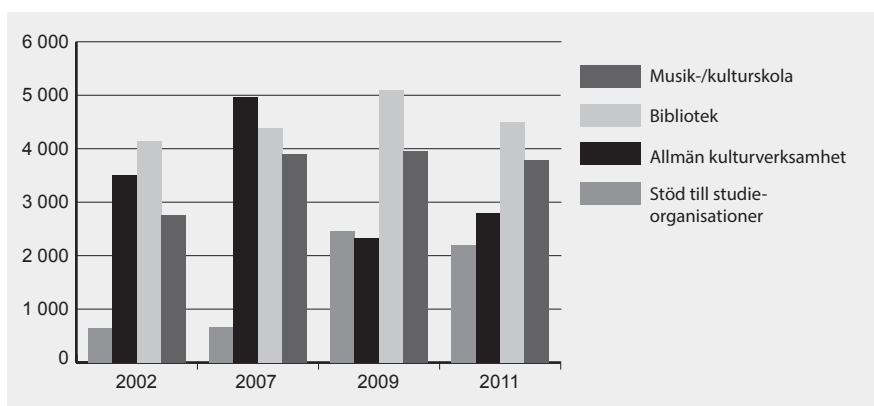
194 Biblioteksplan för Rättviks kommun 2007–2012, s. 5.

195 Rättviks kommun Mål och Budget 2013–2015, s. 3.

196 Förslag till kulturpolitiskt program för Rättviks kommun 2007-10-15, s. 2.

av bibliotekens och den allmänna kulturens ekonomi som går till verksamhet för unga, men det är tydligt att Rättvik prioriterar sin kulturskola i större utsträckning än denna rapport's övriga kommuner.

Figur 28. Rättviks kommunala kulturutgifter efter område i tusentals kronor (utgifter omräknade i penningvärde för mars 2013).

Kulturhuset är verksamhetens centrum

Rättviks kulturhus, byggt 1983, är på många sätt centrum för kulturverksamheten i Rättvik. Kulturhuset inrymmer bibliotek, naturmuseum, konsthall, bildarkiv samt en hörsal. I hörsalen arrangeras program för alla åldrar, såsom barnteater, konserter, bildvisningar, föredrag och utställningar.¹⁹⁷ Huset utgör också arbetsplats för kommunens kulturförvaltning.

Kulturhuset som plats för flertalet verksamheter har de högsta besöksiffrorna av kommunens kulturinstitutioner (se tabell nedan), detta till följd av dess utformning. Det är rimligt att denna form av rumslig samlokalisering ger synergieffekter i besöksantal.

Kulturhuset erbjöd ett 50-tal program med bland annat konserter, föreläsningar, teater och workshoppar under 2011. Konsthallen visade under året sex utställningar, och i entré och hörsal hade skolor och föreningar ett utrymme att visa sin verksamhet. Kommunens kulturchef berättar också om ett projekt där invånare och besökare tillsammans väver en matta till långbryggan i Rättviks hamn. För detta placerades

¹⁹⁷ Rättviks kommuns webbplats: http://www.rattvik.se/kultur-fritid-och-turism__5913, tillgänglig 2013-03-11.

Tabell 7. Besöksstatistik för kulturverksamheter i Rättvik kommun

Verksamhet	2005	2007	2008	2009	2011
Bibliotek	128 146	126 613	114 105	118 106	103 281
Kulturhuset (inkl. bibliotek)					203 281*
Konsthallen					18 116*
Naturmuseet					21 269*
Dalhalla			68 557**		
varav opera			7 680**		

Statistik från SCB

* Från Rättvik kommuns årsredovisningar

** *Kulturens värden och effekter, Svensk Scenkonst, 2010, s. 10*

vävtolar i alla byskolor och på kulturhuset, som ”vävare i alla åldrar har valfärdat till, för att bidra till mattan”¹⁹⁸.

Rättviks bibliotek består av ett huvudbibliotek med två filialer och är kommunens mest besökta institution. Förutom ett folkbibliotek inrymt i Rättviks kulturhus finns även bibliotek på Stiftegården och Folkmusikens hus. Bibliotekets personal betjänar även övriga verksamheter i huset.¹⁹⁹ I Biblioteksplanen 2007–2012 nämns att bibliotekens stora målgrupper i dag är barn och unga, pensionärer, talbokslåntagare, tidningsläsare, så kallade boken kommer-låntagare, småbarnsföräldrar, vuxenstuderande, filmlånare och internetanvändare. Samtidigt poängteras att det finns andra målgrupper som biblioteken skulle vilja nå ut till, däribland småföretagare, politiker, nya svenskar och unga vuxna.²⁰⁰

Biblioteket genomför olika kulturaktiviteter på egen hand och med andra. Under 2011 genomfördes också projektet ”Rätt till IT i Rättvik”, ett samarbete mellan biblioteket, kulturenheten och studieförbunden ABF:s och Studieförbundet Vuxenskolas medlemsorganisationer PRO och SPF. Projektet vände sig till dator- och internetovana i åldersgruppen 55 år och äldre.²⁰¹ Biblioteksverksamheten står för de största utgifterna hos Rättviks kommun, 34 procent av total budget 2011, vilket motsvarar 4,5 miljoner kronor. Den totala budgeten minskade i jämförelse med 2009, och det var huvudsakligen biblioteksverksamheten som fick bära reduktionen.

198 Årsredovisning Rättvik kommun 2011, s. 26.

199 Biblioteksplan för Rättviks kommun 2007–2012, s. 7.

200 Biblioteksplan för Rättviks kommun 2007–2012, s. 12.

201 Årsredovisning Rättviks kommun 2011, s. 26.

Nationella, lokala och regionala musiksatsningar

Dalateatern och Musik i Dalarna har regionalt ansvar inom professionell teater-, dans- och musikverksamhet. Utöver detta har Folkmusikens hus i Rättvik ett regionalt verksamhetsuppdrag. Folkmusikens hus har sedan 2012 ett statligt bidrag för att arrangera världsmusiklägret Ethno.²⁰² Folkmusikens hus är en ideell förening vars verksamhet drivs med bidrag från landstinget och flertalet kommuner. Studieförbundet Bilda är en av de aktörer som bidrar till Folkmusikens hus. Den kontinuerliga offentliga finansieringen står för cirka hälften av intäkterna; resterande utgörs av egenintäkter och tidsbegränsade statliga projektbidrag. Folkmusikens hus fyller flertalet funktioner: de står för ett nätverk för folkmusiker, de bevarar och tillgängliggör det immateriella kulturarvet inom folkmusik och dans samt genomför konserter, utställningar, utbildningar, kurser, festivaler och stämmor.²⁰³

I Rättvik ligger också Dalhalla, en utomhusscen skapad i ett kalkbrott i början av 1990-talet. Scenen erbjuder idag 20–25 evenemang varje sommar och säsongsprogrammet innehåller både operaföreställningar och konserter inom andra musikstilar. Under 2006 slog Dalhalla rekord med drygt 120 000 besökare, varav 108 000 konsertbesökare och 13 000 besökare på dagliga visningar. Dalhalla är därmed ett av Rättviks största besöksmål, men trots detta nämndes verksamheten knappt alls under våra intervjuer. Ändå är Rättviks kommun en av delägarna i Dalhalla Förvaltning AB, som äger arenan. Rättvik Event AB driver i dag populärmusikverksamheten, medan Föreningen Dalhallas Vänner driver Dalhalla operaverksamheten. Kommunen kan alltså sägas ha överlåtit operaverksamheten till en ideell aktör, men deltar i den mer kommersiella delen av verksamheten via ett kommunalt företag.²⁰⁴

Inom de prioriterade utvecklingsinsatserna för musiksamverkan förs även en dialog om Dalarnas musikliv, konstmusiken och Dalhallas roll som operascen.²⁰⁵ Därtill ska regionen nå en jämnare fördelning av arrangemangen över året och geografiskt. Detta ska man göra genom samverkan med bland annat Folkmusikens Hus och Musik i Dalarna, som ligger i Falu Kommun.²⁰⁶ Ett annat exempel på regionalt samarbete är Musik vid Siljan, en av Sveriges äldsta musikfestivaler. Festivalen produceras av Musik i Dalarna på uppdrag av kommunerna Mora, Leksand och Rättvik. Rättvik har för avsikt att skriva ett längre avtal med Musik vid Siljan.²⁰⁷

202 Dalarnas regionala kulturplan 2013–2015, s. 11.

203 Dalarnas regionala kulturplan 2013–2015, s. 15.

204 www.Dalhalla.se, www.dalhallaopera.se, inhämtat 2012-04-22, Frankelius 2013.

205 Dalarnas regionala kulturplan 2013–2015 s. 11.

206 Dalarnas regionala kulturplan 2013–2015 s. 9.

207 Årsredovisning Rättviks kommun 2011, s.11

Inarbetat och ömsesidigt samarbete med studieförbunden

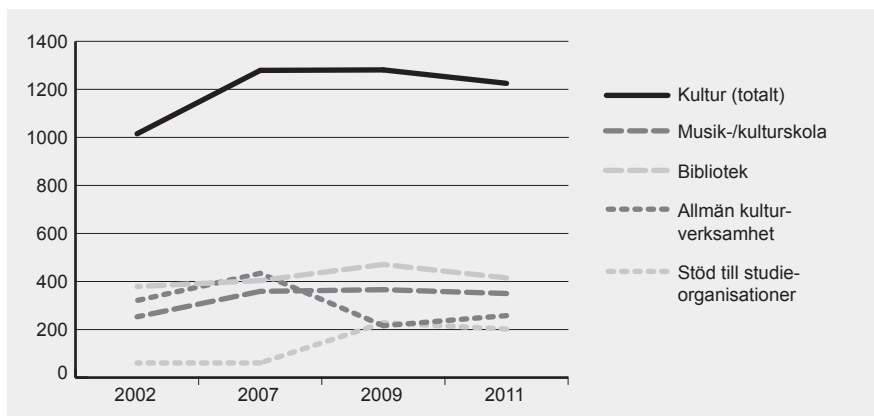
Enligt kulturförvaltningens målbeskrivning ska studieförbund och kulturorganisationer stödjas. Detta uppfylls genom ”en bred och nära samverkan” mellan kommunen och andra kulturaktörer. Kommunen bidrar med samordning av information och marknadsföring samt genom ekonomiskt bidrag. En bakomliggande tanke är att *”många olika producenter och arrangörer på kulturområdet ökar kulturlivets bredd och dynamik och kommunen bidrar till kontinuiteten”*.²⁰⁸

I Rättvik har vi träffat kommunens kulturchef som berättar att kommunen ger mycket till bland annat hembygdsföreningarna. Kommunen saknar däremot ekonomiska bidrag till kulturutövare eller arrangörer för enstaka projekt.

Samarbetet med studieförbunden är enligt kulturchefen väl inarbetade, och baserar sig i hög grad på ömsesidiga och gemensamma initiativ. Samarbetet är så nära och ömsesidigt att det uppfattas som att det ofta är svårt att avgöra på vems initiativ ett projekt sker när det har kommit till i en gemensam diskussion. Verksamheten i de flesta av studieförbunden är enligt kulturchefen så nära knuten till person och om någon individ som är viktig för en organisation flyttar kan hela verksamheten försvinna. Detta innebär också att det nära samarbete mellan kulturförvaltningen och de lokala studieförbunds företrädarna får stort genomslag i kulturutbudet i Rättvik.²⁰⁹

För 2012 har kulturenheten en budget på 1 634 000 kronor, och ur detta går 495 000 kr till studieförbunden. För 2013 beräknas den totala budgeten minska

Figur 29. Rättviks kommunala kulturutgifter efter område i kronor per invånare (utgifter omräknade i penningvärde för mars 2013).

208 Förslag till kulturpolitiskt program för Rättviks kommun 2007-10-15, s. 2.

209 Jfr. även gruppintervjun i Folkbildningsrådets årsskrift 2012 (Folkbildningsrådet 2012).

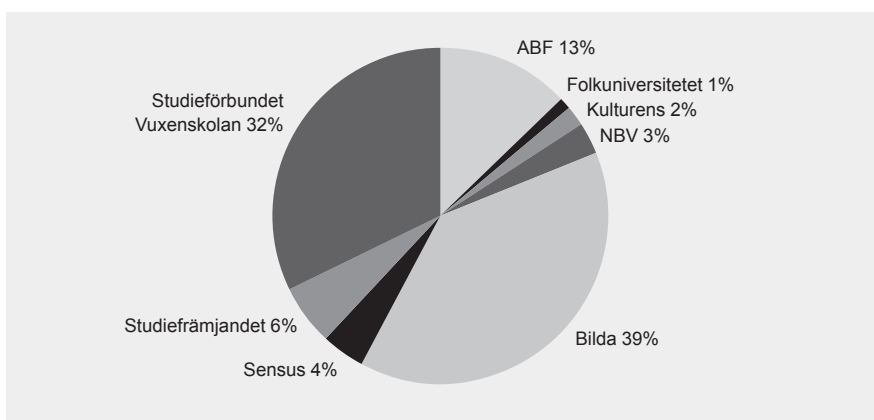
med 77 000 kronor, samtidigt som studieförbundens totala bidrag förblir detsamma. Enligt kulturchefen är siffrorna som rapporterats för stöd till studieorganisationer inte helt rättvisande, eftersom summan inkluderar bidrag som går även till andra ideella organisationer. Ändå upplever de att kommunen ger mycket pengar till studieförbunden.

Mycket verksamhet men få lokalkontor

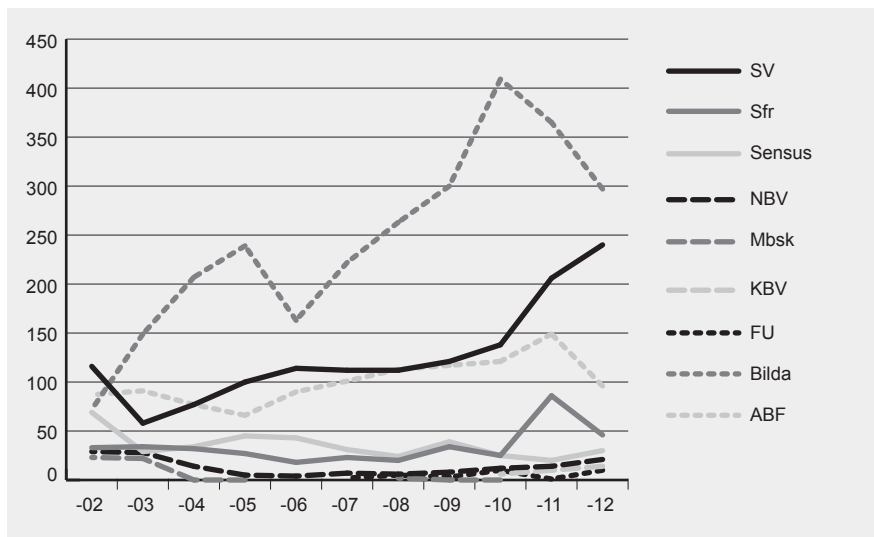
I Rättvik hade åtta av tio studieförbund kulturprogramsverksamhet under 2012, men de tre studieförbunden Bilda, SV och ABF hade en markant större verksamhet än övriga. Av dessa har SV och ABF kontor i Rättvik, medan Bilda – som har den största kulturprogramsverksamheten där – arrangerar sin verksamhet i samarbete med kommunen och Folkmusikens hus. Tidigare fanns fler studieförbund etablerade i kommunen, men eftersom lokalkontoren är små med enstaka medarbetare kan etableringen försvinna om en företrädare flyttar. Så var fallet med Medborgarskolan. Generellt i Rättvik syns på senare år en ökning av antal kulturprogram.

Under de tio åren har antalet kulturprogram minskat vid två tillfällen: 2007 minskade verksamheten från 742 program det föregående året till 498 program, och 2012 har antalet program minskat med 11 procent från 2011. Nedgången 2007 kan helt förklaras med att SISU upphörde som studieförbund; 2006 hade de nämligen rapporterat 310 program, vilket innebar att de hade störst kulturprogramsverksamhet i kommunen, motsvarande 42 procent.

Figur 30. Andel kulturprogram per studieförbund i Rättvik 2012.

Figur 31. Antal kulturprogram per studieförbund i Rättvik. Utveckling över tid.

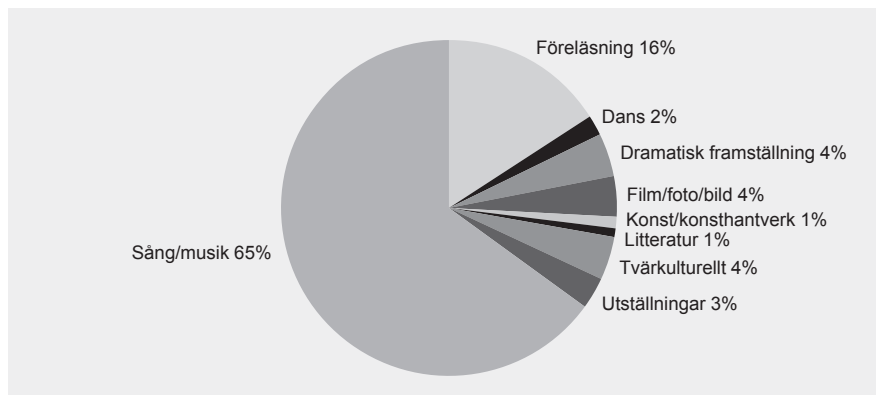

Bilda, SV och ABF hade störst verksamhet redan 2002 och de har fortsatt vara de största arrangörerna även om antalet program de arrangerat varierat markant de senaste tio åren. Den mest dramatiska ökningen har Bilda stått för. År 2002 var kulturprogramsverksamheten mer jämnt fördelad mellan studieförbunden: Bilda stod för 14 procent av det totala utbudet medan SV, som då var störst när det gäller kulturprogram, stod för 23 procent. Sedan dess har Bilda dragit ifrån de andra: 2010 anordnade Bilda mer än hälften av det totala antalet program och 2012 motsvarade deras 297 program 39 procent.

Folkmusik stort i kulturprogrammen

Studieförbundsfröträdarna i Rättvik är överens om att studieförbunden där arbetar med olika ämnen. Bildas verksamhet är huvudsakligen inriktad på musik, främst rockmusik och folkmusik. Därtill är en stor del av musikprogrammen knutna till det frikyrkliga området. Den fröträdare för Bilda som vi intervjuade arbetar huvudsakligen med rockmusik. Han menar att kulturprogrammen är ”en förlängning av den cirkelverksamhet som görs”. Kulturprogrammen blir då en möjlighet för cirkeldeltagare att framträda och en möjlighet för de som kommit en bit i sin utveckling att inspirera. Detta gör studieförbundet genom att hjälpa cirkelarna att framträda eller genom konserter med andra musiker. Det kan även vara föreläsningar som på något sätt berör musikområdet, exempelvis ”hur man skaffar spelningar”, ”vi samlar

Figur 32. Fördelning av kulturprogramsverksamheten efter kulturform i Rättvik år 2012.

det till ett Bilda-event med flera föreläsningar som är öppna för alla, det är så små mängder folk annars”. Denna verksamhet sker i första hand i Ungdomens hus Wasaborg, som är en kommunal verksamhet som Bilda samarbetar med.

Viktiga delar av Bildas kulturprogramsverksamhet sker också inom missionskyrkan och inom Folkmusikens hus, en ideell förening med regionalt uppdrag och kommunalt stöd. Både samarbetet med medlemsföreningar – inte minst kyrkor – och synen på kulturprogramsframträdanden som en naturlig fortsättning på cirkelverksamheten är sådant vi har mött många gånger under utvärderingens gång.

Även i Rättviks kulturprogramsverksamhet generellt syns en tydlig musikdominans. De två vanligaste ämnena är ”Sång och musik i grupp” (30 procent) och ”Folkmusik” (17 procent), och den i särklass vanligaste kulturformen är ”Sång/musik”. Det finns också en viss säsongsbundenhet i kulturprogrammen. Flera studieförbund har sommaraktiviteter för turister och då särskilt inom musik. Musik är en stor verksamhet för både Bilda och ABF på sommaren. Det är tydligt att också studieförbundens kulturprogramsverksamhet präglas av besöksnäringarnas starka roll i kommunen: även om dessa verksamheter inte alltid bidrar med några större intäkter till studieförbunden så bidrar spelmansstämmor och liknande kulturprogram ändå, enligt våra intervjupersoner, till Rättviks attraktionskraft genom att fungera som besökslockande event.

Samarbete med kulturförvaltningen

Sammantaget är Bildas verksamhet en blandning av kontinuerliga arrangemang – företrädesvis i samarbete med medlemsorganisationer – framträdanden med

koppling till cirkelverksamhet, och program på eget initiativ som studieförbundet genomför själva eller med samarbetspartner.

Kulturförvaltningen i Rättvik har blivit en viktig samarbetspart, exempelvis beskriver en av våra intervjupersoner det som ”en ny era med [en ny kulturchef] som håller i trådarna” och betonar därmed, precis som kulturchefen, betydelsen av de verksammas personlighet och engagemang. Bilda samverkar i dag en hel del med kommunala verksamheter.²¹⁰ ”Detta är en liten ort och då är det bra att samarbeta”, ”det blir mycket mer”, säger vår intervjuperson på Bilda. Samtidigt försvåras samarbeten med de andra förbunden, enligt studieförbunden, av att endast en part får tillgodoräkna sig timmarna som statsbidragsgrundande. I Rättvik är det huvudsakligen Studieförbundet som Bilda samarbetar med, men det finns också större tillfällen där kommunen är medorganisatör och flertalet studieförbund involveras. För Bildas del beskrivs samarbeten som viktiga för att nå stor och bred publik. Bildas verksamhet täcker ett stort åldersspann när det gäller deltagare och medverkande, men själv gör Studieförbundsrepresentanten vi intervjuat mycket verksamhet riktad till ungdomar.

I tabellen nedan ser vi att endast ett samarrangemang med ”andra studieförbund” rapporterades 2012; året därförinnan var siffran noll. Medlemsorganisationer är en

Tabell 8. Kulturprogrammets medarrangörer i Rättvik

Medarrangörer i Rättvik	Antal samarbeten		Andel samarbeten (%)	
	2011	2012	2011	2012
Kommuner/landsting	108	116	12,7	15,4
Utbildningsinstitutioner	1	0	0,1	0
Andra studieförbund	0	1	0	0,1
Bibliotek	3	1	0,4	0,1
Museer	0	0	0	0
Musik	0	0	0	0
Teater	0	1	0	0,1
Dans	8	15	0,9	2
Övriga kulturinstitutioner	137	47	16,1	6,2
Medlemsorganisationer	326	346	38,3	45,9
Andra organisationer	12	45	1,4	6,0
Övriga medarrangörer	143	53	16,8	7,0
Ingen medarrangör	113	129	13,3	17,1

²¹⁰ Jfr. även Folkbildningsrådets årsskrift 2012 för en beskrivning av samarbetet mellan studieförbunden och kommunen i Rättvik.

vanlig medarrangör, och samarrangemangen har också ökat med 7,6 procentenheter från 2011. "Kommuner/landsting" är också en kategori som ökar. Samarbeten som minskat markant är de som kategoriseras som "övriga kulturinstitutioner" och "övriga medarrangörer". Studieförbunden i Rättvik beskriver mer samarbete med varandra än vad som framgår av dessa siffror. Reglerna, till exempel de om tid mellan programmen, anses möjliggöra att arrangemang såsom kulturdagar som görs i samarbete kan rapporteras som flera separata kulturprogram. Detta förutsätter dock att det finns en avgränsning mellan programmen och att dessa samtliga uppfyller kraven. Detta tycks vara vanligt i Rättvik.

Studieförbundet Vuxenskolan ser också att merparten av deras kulturprogram sker med medlems- och samlarorganisationerna. Över lag arbetar studieförbundet mycket med kulturarv och hantverk tillsammans med hembygdsföreningarna. De samarrangerar till exempel en återkommande "Byarnas dag". SV har också ett stående samarbete med Kulturpalatset, en kulturförening som drivs av unga. Med dem samarbetar de kring dans och teater.

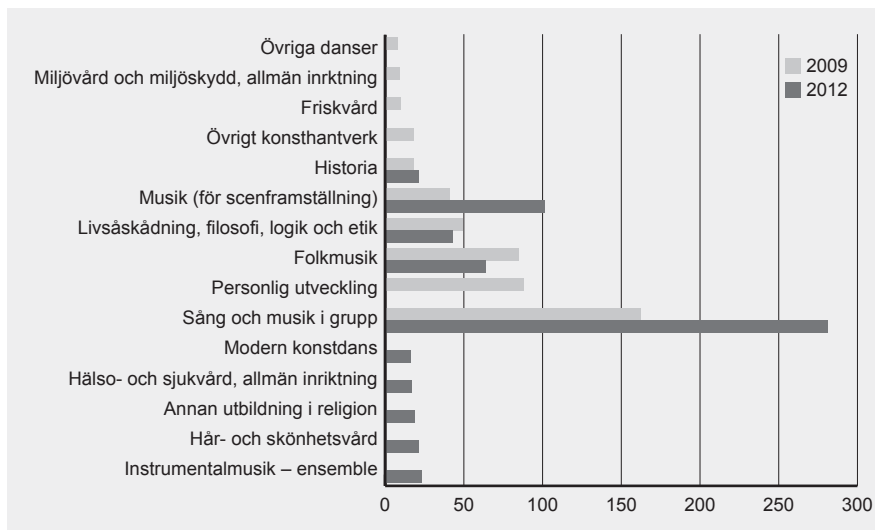
Kulturprogram kan också göras på äldreboenden tillsammans med Svenska Pensionärsförbundet. Äldreomsorgen är en verksamhet där flera förbund gör kulturprogram och där kommunen själva inte är en lika stor kulturaktör. "Det är nog en rejäl del, kanske 60 procent, där majoriteten av arbetet görs av andra", samtidigt som relationerna med dessa andra aktörer fortfarande är något som måste underhållas av företrädaren. SV arrangerar även program som inte har denna koppling till övrig verksamhet, såsom Data för äldre på Kulturhuset tillsammans med ABF, och enstaka föreläsningar inom hälsoområdet. Kulturprogrammen kan också växa fram ur cirkelverksamhet eller annan folkbildning – exempelvis dans – eller teatershower på Kulturpalatset, föreläsning kring historisk dokumentation på Kulturhuset eller uppvisningar och utställningar av konst och konsthantverk.

Verksamhetens inriktning

De tre största ämnena i Rättvik under 2012 var musikrelaterade: "Sång och musik i grupp", "Musik för scenframställning" och "Folkmusik". Dessa var stora även under 2009. Vi kan även se de ämnen som exempelvis Studieförbundet Vuxenskolan arbetar med: "Övriga konsthantverk" och "Övriga danser", som minskat sedan 2009 samt "Modern konstdans" och "Historia" som återfinns i topp tio båda åren.

SV-företrädaren beskriver i likhet med våra intervjupersoner på Bilda och kommunen att verksamheten är väldigt personbunden. I grunden ligger det som studieförbundet står för, men sedan styrs också arbetssätt, ämnen och idéer från den som vid tillfället företräder förbundet. Innehållet kan således kopplas till personens intresse och kompetens, till förbundets lokala historik, men även till personliga

Figur 33. Kulturprogrammets tio vanligaste ämnen i Rättvik.

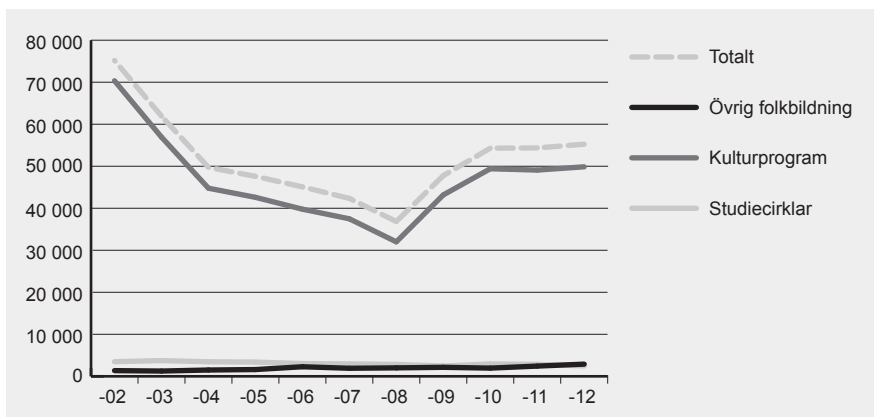
kontakter genom vilka samarbeten skapas. Det ”finns ingen anledning att stängas”, ”Bilda är bra på musik så då får de syssla med det så sysslar vi med annat”, är exempel på hur en företrädare betraktar ämnesuppdelning i Rättvik.

Vilka som besöker kulturprogrammen beror enligt erfarenheter hos SV huvudsakligen på ämne, plats och samarbetspartner. En tydlig målgrupp är äldre och pensionärer. ”Ungdomar är svårare att nå, men på Kulturpalatset kan det fungera”. När det är större program, till exempel på Kulturhuset, kan det vara mer blandad publik. Huvudsakligen är publiken dock lokalt boende vuxna. En grupp som SV skulle vilja satsa mer på är handikappade.

Kulturprogram med mest besök är inte ”musik och sång”

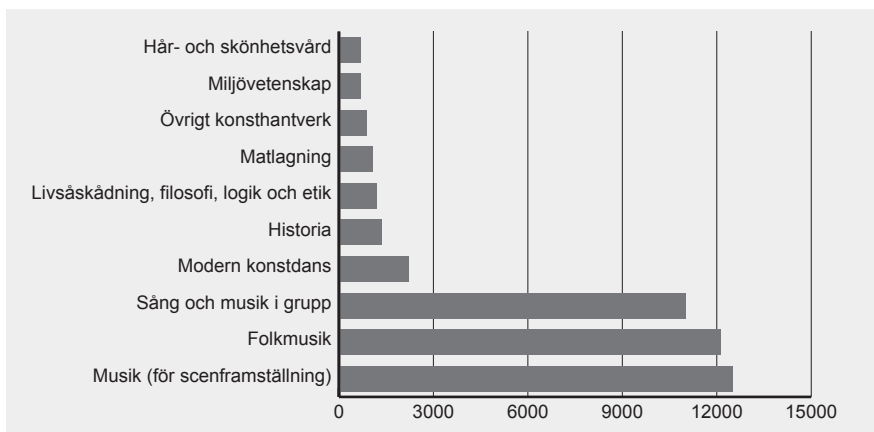
Deltagandet i kulturprogram har varit på uppgång i Rättvik sedan de nått sin lägsta punkt 2008, då bara 32 004 deltagande rapporterades. Samtidigt är det fortfarande inte på den nivå det var år 2002 då kulturprogrammen hade 70 344 besök. Återhämtningen sedan 2008 har inneburit att besöken i dag ligger mittemellan dessa ytterligheter på 49 866 besök. Deltagandet i studiecirkel har minskat något under perioden medan deltagandet i ”övrig folkbildning” har ökat sedan 2005, och det är i dag fler unika deltagare i övriga folkbildningsinsatsen än i studiecirkel.

Figur 34. Antal deltagare efter verksamhetsform i Rättvik.

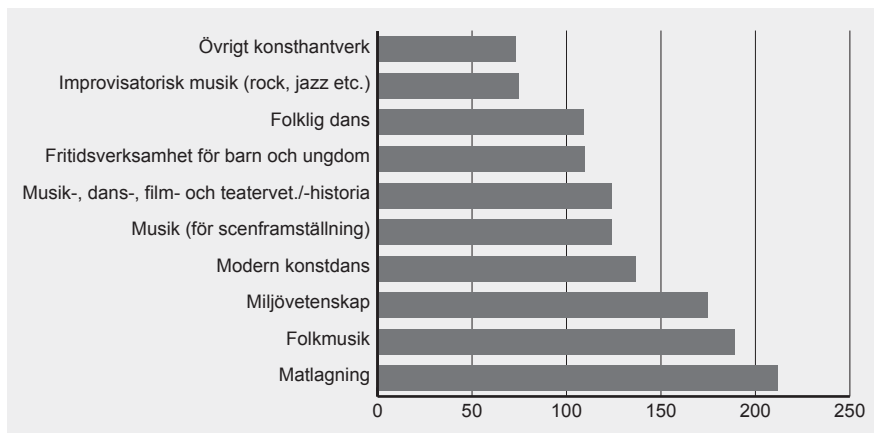

En jämförelse mellan de vanligaste kulturprogramsämnena, ämnena med största totala antal besök och ämnena med störst genomsnittligt antal visar att flertalet av de vanligen arrangerade programmen också drar deltagare. Musikprogrammen är vanliga – de drar också höga deltagarsiffror – och detta innebär ett stort genomsnittligt antal personer. Några ämnena som sticker ut vad gäller deltagande är ”Hår- och skönhetsvård”, ”Matlagning”, och ”Miljövetenskap”. De två sistnämnda har också mycket stort genomsnittligt deltagande, eftersom det endast getts ett fåtal kulturprogram inom dessa ämnena under året.

Figur 35. Ämnena med störst antal deltagare i Rättviks kommun 2012.

Figur 36. Ämnen med störst genomsnittligt deltagarantal i Rättviks kommun 2012.

Olika verksamhet – olika kostnader

Studieförbunden har olika roller, menar ABF:s kontorschef i Rättvik. Därtill upplever kontorschefen att kommunen och studieförbunden kompletterar varandra i aktiviteter. En väsentlig del av ABF:s verksamhet görs tillsammans med medlemsorganisationerna, inte minst handikapporganisationerna – ”Att bilda våra medlemsorganisationer, det är ju det vi är till för!”. Andra samarbetspartner som nämns är dataprojekt med stiftelsen .SE och Studieförbundet Vuxenskolan, samarbeten med företag som har invandrad arbetskraft kring studiecirklar och kulturprogram i språk och om det svenska samhället, samt kommunen som studieförbundet karaktäriserar som ”våldigt öppna” för samarbete. Vanliga ämnen inom ABF Rättvik är alltså datorutbildning, målning, språk och samhällskunskap. ABF:s företrädare beskriver liksom Bildas att studieförbunden har olika roller, men att dessa inte är ömsesidigt uteslutande. ABF har liksom andra verksamhet inom musik och friskvård.

Musik, särskilt folkmusik, är stort i Rättvik och finns även inom ABF. Världsbokdagen, samarbeten med Dalateatern, föreläsningar i hälsofrågor samt visning av dokumentärfilmer från mitten av 1900-talet på vårdhem är några exempel på kulturprogram som sker i ABF:s regi. ABF satsar också gärna på nya eller provocerande ämnen, bland annat i föreläsningsserien ”Tankarnas trädgård” som görs i samarbete med medlemsorganisationerna SAP och LO. Det kan då handla om Lundin Oil eller Fukushima. Ofta ligger publikantalet på mellan 50 och 100 personer, men vid smalare arrangemang som ”Tankarnas trädgård” är 30 personer att betrakta som många, enligt vår intervjupersons erfarenhet. Utan dessa kulturprogram skulle dock Rättvik enligt ABF:s företrädare helt sakna utrymme för att diskutera sådana frågor i offentligheten.

En annan viktig ambition är att göra mer verksamhet utanför centralorten Rättvik – ”hälften av människorna bor ju ute i byar”. ABF gör till exempel en del kulturprogram i musik och författarkvällar i ett gammalt missionshus som konverterats till kulturhus i Ovanmyra, med inriktning både på turister och boende. Både när det gäller denna verksamhet och de mer kontroversiella ämnena ligger svårigheterna enligt utsago i avvägningen mellan att arbeta med viktiga samhällsteman och det som är ekonomiskt bärande (och ger studietimmar) samt att i båda fallen lyckas locka ungdomar till verksamheten.

Som vi sett finns en viss uppdelning mellan studieförbunden när det gäller verksamhet och detta påverkar också vad som kostar. Bilda, som jobbar mycket med ungdomars musikutövande, menar att ”det som kostar är rätt utrustade lokaler”. I annat fall kan det vara arvoden som kostar. Studieförbunden tar dock sällan betalt – ”Det är inte en målsättning att få in pengar”, däremot måste man ”ibland täcka kostnaderna”, menar en av våra intervjupersoner. Samma person uppskattar att det är ”kanske tio procent där man tar betalt”. I samarbeten med kommunen brukar det bli 50–100 kronor i entré för ABF:s del. Entréavgifter är ett hinder när det handlar om att nå ut till många och få igång en diskussion, menar företrädarna för både SV och ABF.

För ABF:s del ser den företrädare som vi har talat med också en svårighet i att väga det som är stigmatiserande mot det som är ekonomiskt bärande. Det är inte bara en fråga om entré utan även om bidragssystemet. Resonemang kring värdet av olika verksamheter lyfts också, och en företrädare ”tycker kommunen ska titta till bredden”, ”rockmusiken genererar mycket timmar [men] vi når ju fler”. Att bidragssystemet bygger på timmar och inte på några andra dimensioner innebär att det lönar sig att göra musikcirklar, med musikframträdanden som en utkomst i kulturprogramsformat. ”Musikstudiecirklar – det är ju jättebra”, säger en företrädare för ett av studieförbunden, ”men det kan inte vara allt” som vi har att erbjuda.

Avslutning

Sång och musik är en dominerande kulturverksamhet för både kommun och studieförbund i Rättvik. Båda framhåller också ett gott samarbetsklimat, om än byggt på en uppdelning av verksamhetsområden. Ett viktigt inslag tycks vara upprätthållandet av en gemensam föreställning om respekt, baserad på de ämnen som de olika studieförbunden har etablerat sig inom. Vägen framåt i termer av utveckling tycks handla mycket om att hitta nya områden. Samarrangemang med ”övriga kulturinstitutioner” är som störst i Rättvik, vilket även visar på vikten av upparbetade relationer för samarbeten och inte endast omfattningen av den typen av aktörer (som ju är större i Jönköping och Helsingborg).

Kulturprogrammen i Storumans kulturliv

Både Storumans och Rättviks kommun förekommer i Folkbildningsrådets rapport "Folkbildningen i Sveriges kommuner" som typexempel på kommuner där en mycket hög andel av arbetskraften är deltagare i studiecirkelar och kulturprogram.²¹¹ Storumans kommun är en utpräglad glesbygdskommun med stora naturområden och en befolkning utspridd på små orter i ännu högre grad än Rättviks kommun. Fyra studieförbund finns etablerade på orten, men ser man till statistiken framstår ABF som helt dominerande.

Många ansvarsområden kan rymmas i en nämnd

Nämnds- och förvaltningsspecialiseringen är inte lika omfattande som i Jönköping eller Helsingborg. Flertalet frågeområden i förvaltningen är brett definierade – till exempel kan "fritidsfrågor" innefatta friluftsliv, något som också är centralt för besöksnäringen, men även aktiviteter och verksamheter som passar väl in i ett snävare kulturbegrepp.²¹²

Sedan 2007 är det Fritids-, kultur- och utbildningsnämnden (FKUN) som ansvarar för kulturområdet. Före omorganiseringen samsades kulturfrågorna med fritidsfrågor och besöksnäringen inom Fritids-, turist- och kulturnämnden. Då beskrevs nämndens ansvarsområde, i årsredovisningar, som "uppdelat i fyra verksamhetsområden; fritid, kultur, turism och medborgarkontor."²¹³ Arbetet med dessa

211 Andersson & Mellander 2011, s. 29.

212 Detta är också påtagligt i den inledande beskrivningen av nämndens nuvarande ansvarsområde i reglemente och årsredovisningar (från 2007 och framåt) där kulturbegreppet inte har någon framträdande roll. Se exempelvis Årsredovisning Storuman kommun, 2007 s. 39, 2008, s. 39, reglemente s. 1.

213 Årsredovisning Storuman kommun 2005, s. 43.

områden skulle uttalat ”bidra till att unga människor stannar kvar i eller flyttar till området.”²¹⁴

Efter organisationsförändringen har det inte skett någon definitiv brytning mellan turism och kultur, även om turistfrågor och turistanläggningar numera är ett område för kommunstyrelsen.²¹⁵

Storuman är sedan 2010 en samisk förvaltningskommun vilket innebär att delar av verksamheten bedrivs på samiska språk. Det samiska kulturarvet är även en viktig del av turistnäringen.

Förvaltningens och kommunala verksamheters praktiska arbete kring olika områden varierar. Viss verksamhet bedrivs huvudsakligen i egen regi, medan andra sker i olika samarbeten och genom ekonomiskt stöd och/eller genom delad arbetsbörda. Kulturförvaltningen fördelar bidrag till föreningslivet och delar ut ett årligt kulturstipendium till en aktör inom fritids- och kulturområdet. Numera försöker kommunen även samordna sitt strategiska arbete med den regionala planen inom ramarna för den nya kultursamverkansmodellen.²¹⁶

I detta dokument presenteras några stående verksamheter och satsningar i kommunen: Kulturakademin, allaktivitetshuset Aktiviteten, Storumans Musik- och Teaterförening, Sameteatern, kulturmiljöer och turistmål, Fjällbotaniska trädgården och Linnéparken. Flertalet av verksamheterna som nämns sker inom ideella föreningar, snarare än i kommunalt huvudmannaskap, men med olika former av offentligt stöd.

De större kulturinstitutionerna i regionen ligger företrädesvis i Umeå, men Storuman ingår dock i ett par regionala samarbeten som till exempel Slingansamarbetet under ledning av Norrlandsoperan med syfte att koordinera och genomföra teater- och musikföreställningar.²¹⁷

Nedskärningar och effektiviseringskrav sätter skolan före kulturen

De senaste årsredovisningarnas sammandrag från nämnden (FKUN) består nästan uteslutande av skolfrågor. För år 2010 var till exempel det enda som nämndes inom ramen för kulturfrågor att kommunen skulle arbeta med den regionala och lokala kulturplanen.

214 Årsredovisning Storuman kommun, 2005, s. 43.

215 Årsredovisning Storuman kommun, 2006, s. 44.

216 Årsredovisning Storuman kommun 2010, s. 36.

217 Inventeringunderlag kulturplan (regional), sammanställd av Kaarina Åström, tillgänglig via Storumans kommuns webbplats <http://www.storuman.se/>, 2013-03-03.

Avsnittet ”Viktiga händelser” som är återkommande i kommunens årsredovisningar inleds de senaste åren kontinuerligt med en beskrivning av att året präglats av genomförande av åtgärder som är nödvändiga för att verksamheten ska klara en minskad budget. En stor del av arbetet fokuseras alltså på att se över verksamhet och effektiviseringar.²¹⁸ Den ansträngda ekonomin i kombination med det faktum att utbildning är ett hårt reglerat område som inte tillåter omfattande besparingar gör att kulturområdet tvingas till stora neddragningar.

Kommunens kultursamordnare menar ändå att kulturutbudet är viktigt för att befolkningen ska stanna. Kulturförvaltningen har lyft kulturens roll för kommunens attraktivitet och hon menar att det nu uppfattas som mer politiskt viktigt. Samtidigt styr Storumans kommun inte sitt arbete efter en särskild kulturplan. Sedan 2005 har ansvarig nämnd dock haft i uppdrag att ta fram en kulturstrategi²¹⁹ som en del av en utvecklingsplan (översiktsplan) för kommunen²²⁰. Hittills har frågorna dock införts i gemensamma styrdokument. Kultursamordnaren uppger att kommunen nu arbetar med att ta fram en Kultur- och biblioteksplan. Under 2011 genomfördes därför bland annat samrådiskvällar och av diskussionerna på dessa framgår att invånarna ser mycket brett på kulturbegreppet och att insatser önskas inom områden så vitt skilda som trädgårdskultur, turism, teaterutövande, en mellanstor scen och stöd för bidragsansökningar.²²¹

Den konkreta verksamheten, som den beskrivs på kommunens hemsida samt i vår intervju, består av friluftsliv och camping, förenings- och ungdomsverksamhet, teater och musik, samt kommunbibliotek. Kommunen är medarrangör till flera större arrangemang som Storumandagarna och Tärnamarknaden under sommaren, skyltsöndagen på vintern och nationaldagsfirandet.²²² Kulturverksamheten beskrivs vidare som ett ”varierat utbud av aktiviteter som ökar trivselen och är ett viktigt inslag i den kommunala servicen”.

Fokus på barn och unga

Kommunens kultursamordnare menar att omorganiseringen har varit positiv för samverkan eftersom en starkt prioriterad målgrupp är barn- och unga. Till den målgruppen finns riktad verksamhet med kommunen som huvudman, särskilda

218 Se exempelvis Årsredovisning Storuman kommun 2009, s. 36, 2010, s. 36.

219 Årsredovisning Storuman kommun 2007, s. 39.

220 Årsredovisning Storuman kommun 2005, s. 41.

221 Kulturdialog 2011 – Storuman och Tärnaby, s. 2, tillgänglig via Storumans kommuns webbplats http://www.storuman.se/templates/Page_2col.aspx?id=2750, 2013-03-03

222 Storuman kommuns hemsida: http://www.storuman.se/templates/Page_2col.aspx?id=2750, tillgänglig 2013-03-03

satsningar inom allmänt riktad verksamhet som biblioteket, samt ett särskilt samarbetsforum mellan förvaltning och föreningsliv. Det utgår även särskilt stöd till föreningar med aktiviteter riktade till unga mellan 7 och 20 år. Kommunen använder också Lokal uppföljning av ungdomspolitiken (LUPP), där bland annat fritids- och kulturbehov kommuniceras från unga till förvaltning och politik²²³. Det finns alltså en dubbelriktad kommunikation. Kommunen arbetar enligt kultursamordnaren med reducerade priser för flera målgrupper i syfte att bredda besökargruppen. Hon nämner sponsorer, ensamkommande flyktingbarn, elever inom kulturakademin. Av nämnda grupper är det endast sponsorer som inte hör till gruppen barn och unga.

Inom kommunen finns en arbetsgrupp för kultursamverkan som består av representanter från skolor i Storuman, från teater- och musikföreningen, samt från de på orten verksamma studieförbunden. Gruppen träffas och planerar kulturprogram för skolan, som teater-, musik- och bioarrangemang under läsåret. Alla elever från förskola till och med grundskolan får varje läsår se minst en teater- eller musikproduktion och minst en film i biografmiljö. Tillsammans med grundskolorna i kommunen ingår även sameskolan och folkhögskolan i samarbetet. Just nu ligger fokus på ”Stor-Nila, Lill-docka” ett pjäsprojekt som ingår i kulturhuvudstadsåret 2014 och som finansieras med pengar från EU, Skapande skola och olika typer av stöd från Kulturakademin. Kultursamordnaren menar att det är viktigt för kulturförvaltningen att kunna söka pengar från annat håll för finansiering av verksamheten.

Allaktivitetshus och biblioteket i centrum

Sedan slutet av 90-talet har kommunen satsat på ett allaktivitetshus i Storumans centrum kallat Aktiviteten. Utbudet i huset varierar, bland annat eftersom delar av verksamheten sker i enskild regi av näringsidkare och i samarbete med föreningar. Mer permanenta inslag är en bowlinghall, biljard- och bordtennis, utrymme för pilkastning, utrustning för tv och video, och ett café. Det finns utrymmen i huset för arrangemang av andra slag. Intresserade kommuninvånare och organisationer kan exempelvis ”anordna utställningar”, ”anordna och besöka disco, teater, musikcafé, författarbesök, m.m.”²²⁴. Huset är öppet för alla, men är främst en ungdomsverksamhet.²²⁵

Storumans kommunbibliotek är ett integrerat folk- och skolbibliotek som ligger inrymt i järnvägshotellens gamla byggnad, och som är fysiskt förbunden med Allaktivitetshuset Aktiviten. Biblioteket har förutom de gängse bibliotekstjänsterna

223 Årsredovisning Storuman kommun 2006, s. 45.

224 Storuman kommuns hemsida, Aktiviteten: http://www.storuman.se/templates/Page_2col.aspx?id=958, tillgänglig 2013-03-03.

225 Årsredovisning Storuman kommun 2006, s. 44.

även ett utställningsutrymme, och där anordnas bland annat konstrundor. Biblioteket är, som framgår av tabell 9, också den mest besökta kulturverksamheten i kommunen och dess enda egentliga kulturinstitution. Som framgår av den procentuella fördelningen av utgifter är Biblioteksverksamheten stommen i det utbud som är kommunalt finansierat. Hela 70 procent av utgifterna 2011 gick till biblioteket, vilket motsvarade ca 3,4 miljoner kronor.

Tabell 9. Besöksstatistik för kulturverksamheter i Storuman kommun

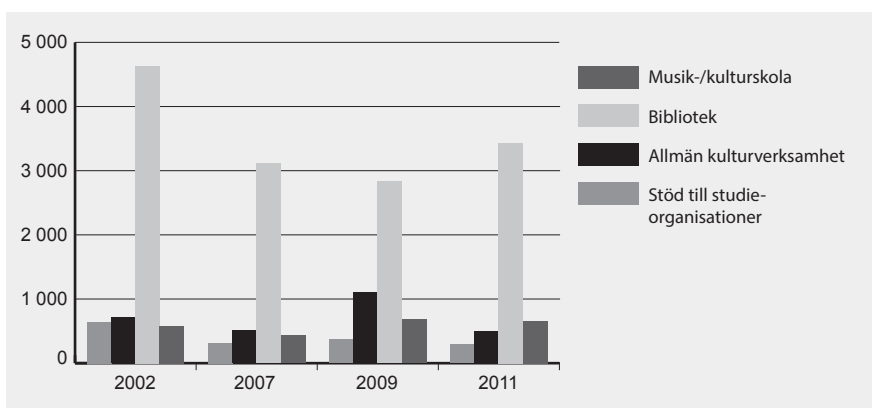
Verksamhet	2005	2007	2009	2011
Bibliotek	54 986	53 806	50 853	46 638
Musik- och teaterföreningen	480*	680*	664*	507*
Ungdomsverksamhet	9 000**			

Statistik från SCB,

* Verksamhetsberättelse Storumans kommun Fritids-, kultur- och utbildningsnämnd 2011

**Årsredovisning Storuman kommun 2006

Figur 37. Storumans kommunala kulturutgifter efter område i tusentals kronor (utgifter omräknade i penningvärde för mars 2013).

Stagnerande budget men formaliserade samarbeten med studieförbunden

Studieförbundens roll i Storumans kultur är inte resultatet av en genomtänkt strategi menar kommunens kultursamordnare. Studieförbunden figurerar emellertid i olika kommunala målsättningar över tid. Kommunen har till exempel föresatt sig att bidra till medborgarnas tillgång till folkbildningsaktiviteter genom att:

- 1 ge bidrag till studieorganisationerna,
- 2 ta initiativ till utveckling av samarbetet med studieorganisationerna,
- 3 uppmuntra till i genomsnitt minst 29 deltagartimmar i studiecirklar per medborgare i och
- 4 minst en samverkansträff per år.²²⁶

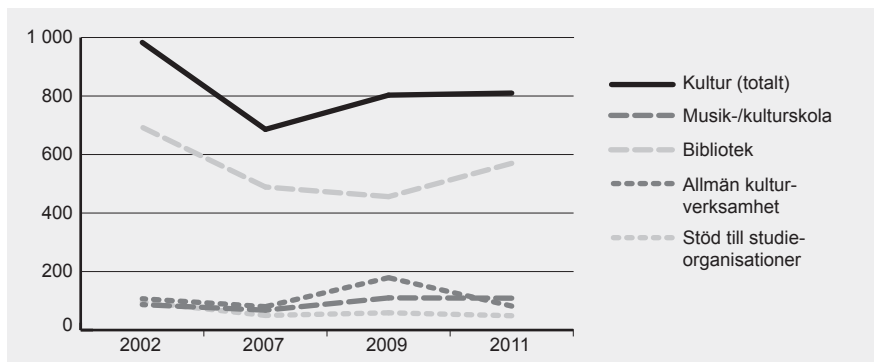
Men ur förvaltningsperspektiv är förbunden främst betalande medlemmar i kultursamverkansgruppen. Av de totala 802 kr per invånare som går till kulturen, går 564 kr till biblioteksverksamhet, 108 kr till musikskolan, 81 kr till den allmänna kulturverksamheten och 48 kr till studieorganisationerna.

Från bidraget till studieförbunden avsätts 5 procent till kultursamverkansgruppen vars totala budget ligger på cirka 100 000 kr. Att inte samarbeta ”finns inte på kartan”, då blir det enligt kultursamordnaren inget utbud eftersom ”vi [offentliga och ideella organisationer] har inte pengar själva”. Kostnadseffektivitet är alltså en viktig anledning till studieförbundens fortsatta stöd. Kultursamordnaren upplever dock den existerande samverkan som bristfällig – gruppen är inriktad på barn och unga vilket ”kanske inte är fördelaktigt för studieförbunden”. Vidare framhålls att kommunen inte har minskat eller avskaffat studieförbundsstödet som vissa andra kommuner. Ett oförändrat bidrag kan dock ses som en reell minskning eftersom kostnaderna har ökat.

I figuren nedan illustreras förändringen i kulturutgifter över tid. I totala utgifter sker den största minskningen mellan 2002 och 2007. Därefter har skillnaderna huvudsakligen bestått i förändrade fördelningar mellan de olika områdena så att allmän kulturverksamhet 2009 hade dubbelt så stor ekonomi som 2011. Utgifter för Kulturakademien har ökat medan kommunens utgifter för studieorganisationer halverats sedan 2002

226 Se årsredovisningar år 2005–2010.

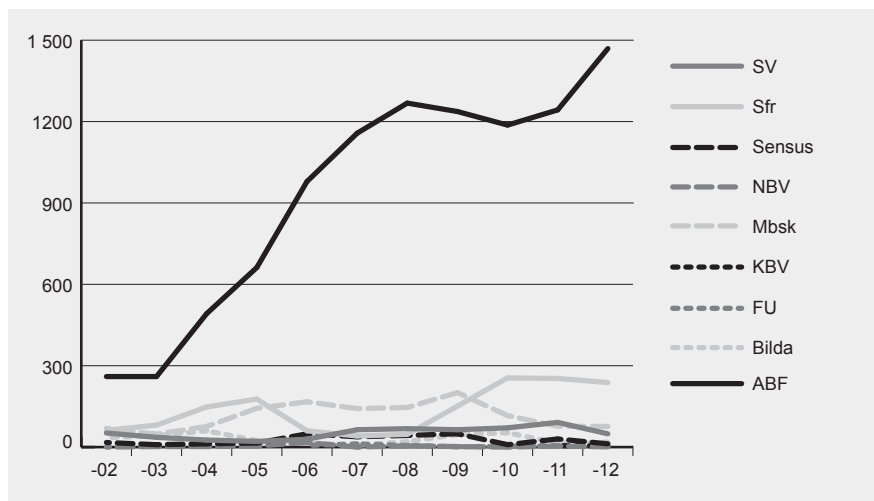
Figur 38. Storumans kommunala kulturutgifter efter område i kronor per invånare (utgifter omräknade i penningvärde för mars 2013).

Verksamheten ökar och ABF dominerar

Kulturprogramsverksamheten i Storuman har ökat stadigt under de senaste tio åren. Under 2012 genomfördes 1 871 kulturprogram i Storuman, en ökning med 148 program från föregående år. De senaste tio åren har antalet program endast minskat vid två tillfällen, år 2003 och 2010. Av de studieförbund som idag är berättigade till statsbidrag var det endast Ibn Rushd som inte arrangerade något kulturprogram i Storuman.

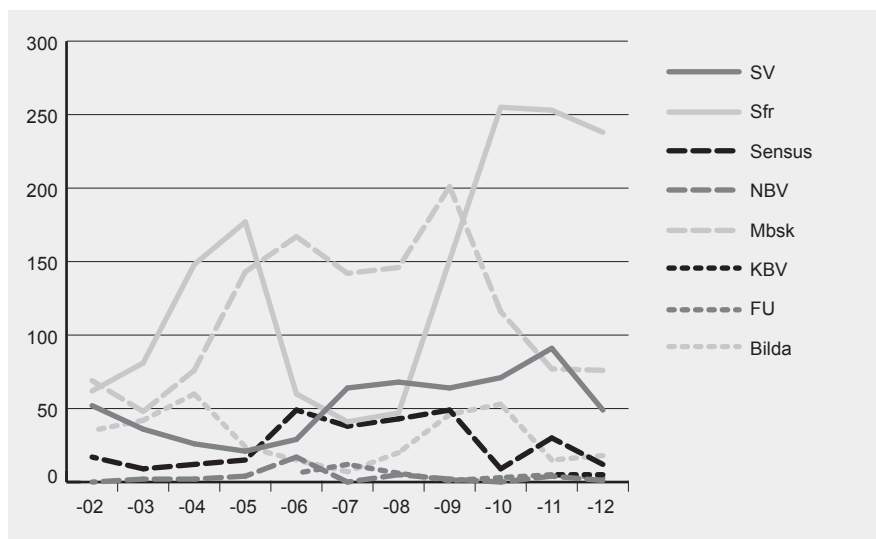
Figur 39. Antal kulturprogram per studieförbund i Storuman. Utveckling över tid.

Trots verksamhet är det inte alla som har kontor i kommunen. Lokalt finns ABF, SV, Medborgarskolan samt, sedan ett par år tillbaka, Studieförbundet. Dessa studieförbund rapporterar också fler kulturprogram än övriga.

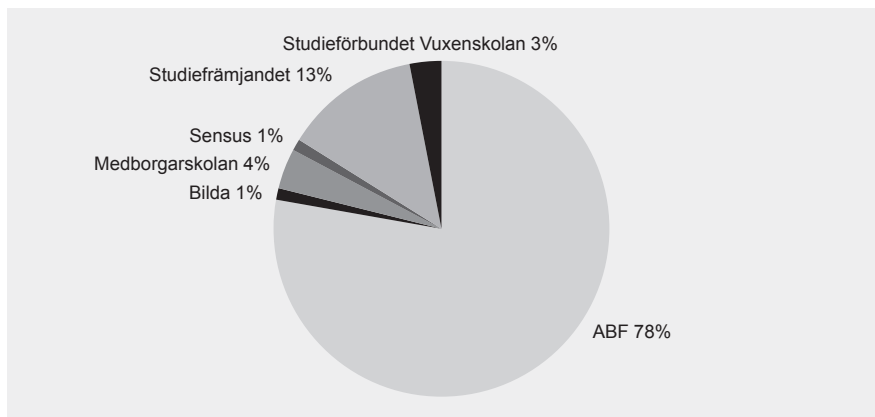
Sett i relation till den totala kulturprogramsverksamheten motsvarar de enstaka insatserna hos Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet, Sensus, Bilda, Kulturens bildningsverksamhet och Folkuniversitetet mindre än en procent vardera. De arrangerade mellan ett och fem kulturprogram var under 2012 och har legat förhållandevis stabilt därkring över åren. Detta kan ses tydligare i figur 40 nedan som visar utvecklingen av antal kulturprogram över tid utan ABF.

Figur 40. Antal kulturprogram per studieförbund i Storuman (exkl. ABF). Utveckling över tid.

Det är tydligt att utbudet domineras av ABF och att detta har varit fallet sedan innan 2002. År 2012 stod studieförbundet för nästan fyra femtedelar av kommunens totala antal kulturprogram. En företrädare för ABF i Storuman tror att en delförklaring till den pågående ökningen av kulturprogramsverksamheten är att medlemsorganisationerna blivit bättre på att rapportera verksamheter som de tidigare inte rapporterat. Tidigare kunde det vara så att "medlemsorganisationerna inte riktigt vet vad som kan göras", i meningen vad som är möjligt att rapportera (och därmed bidragsgrundande) inom folkbildningen. I takt med att studieförbundens informationsarbete varit framgångsrikt har rapporteringen av verksamheten ökat.

Figur 41. Andel kulturprogram per studieförbund i Storuman 2012.

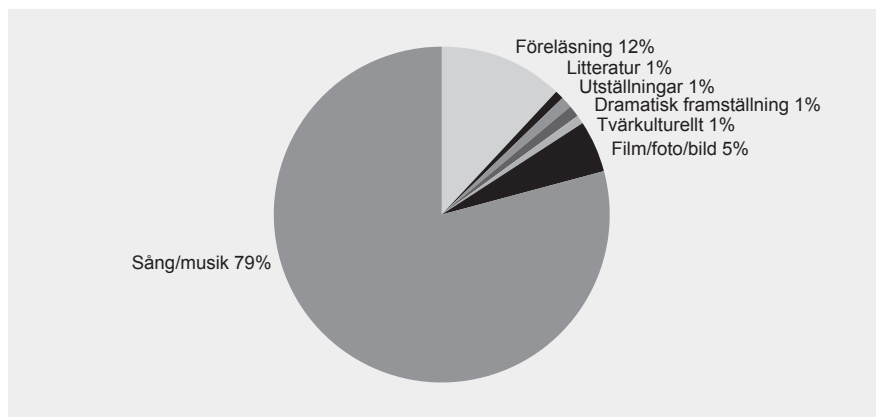
Kulturprogram hos Kulturakademin framträdande – sång och musik dominerar

För ABF i Storuman beror en stor del av den markanta ökningen även på att studieförbundet i slutet av 90-talet tog över en stor del av ansvaret för Storumans kulturskola – nu Kulturakademin – från kommunen. Nu drivs denna som en ideell förening i samarbete med ABF och kommunen. Samarbetet med Kulturakademin syns tydligt i utvecklingen av antal kulturprogram över tid. År 2002 genomförde ABF 260 kulturprogram, dvs. 52 procent av den totala kulturprogramsverksamheten i kommunen; 2012 genomförde de 1469 program, motsvarande 78 procent. Kulturakademin:s huvudverksamhet är musikundervisning riktad till ungdomar, men ur detta lärande skapas också kulturprogram som riktas till kommuninvånarna.

ABF har även samarbetsavtal med Musik- och teaterföreningen. En företrädare för studieförbundet menar att Kulturakademin, och Musik- och teaterföreningen tillsammans med kommunens kulturförvaltning, är ”de huvudsakliga kulturaktörer som har verksamhet i kommunen”. I tillägg till detta gör ABF program med sång och musik på boenden för äldre och personer med funktionsnedsättning, samt tillsammans med medlemsorganisationer såsom Pensionärernas Riksorganisation. ABF:s företrädare ser i denna verksamhet, musik och verksamhet på äldreboenden, inte ”någon större skillnad mellan förbunden rent inriktningsmässigt”, men att verksamheten med medlemsorganisationer skiljer sig åt.

En stor del av ABF:s verksamhet består alltså av musikverksamhet, och eftersom ABF är den största arrangören slår detta igenom i statistik över vilka kulturformer programmen ligger inom. Generellt står sång och musik för 79 procent av

Figur 42. Fördelning av kulturprogramsverksamheten efter kulturform i Storuman år 2012.

kulturprogrammen i Storuman, följt av föreläsningar (12 procent) och film, foto och bild (5 procent). Det görs program inom alla kulturformer, men dans (fem program), konst och konsthantverk (6 program) och utställningar (8 program) hör till de mer ovanliga programmen.

Liksom flera andra studieförbundsrepresentanter som vi har intervjuat uppfattar ABF kulturprogrammets besökare som en delvis annan deltagargrupp än den som finns i cirkelverksamheten. Det gäller kanske framförallt ungdomar, som enligt samme ABF-företrädare ”är mer i cirklar och som medverkande, men inte på samma sätt som deltagare på kulturarrangemang”. Befolkningens sammansättning reflekteras i de deltagare som medverkar i ABF:s folkbildningsaktiviteter; det är vuxna, ofta pensionärer och huvudsakligen inrikes födda. Samtidigt finns även visst överlapp mellan studiecirklar och kulturprogram till exempel när en målericirkel avslutar med utställning och föreläsningar som ingår i studiecirklar men som är öppna för allmänheten. Utöver verksamheten i centralorten gör ABF också enstaka kulturprogram i de omgivande byarna, exempelvis teater.

Även teknik och media samt djur och natur

Medborgarskolans lokala kontor i Storuman beskriver sig själva som det ”minst politiska av förbunden” med en ämnesmässigt annan inriktning och, sett till de deltagandes ålder, det ”ungdomligaste förbundet”. Medborgarskolan samverkar med flera kommunala verksamheter såsom äldreboenden och bibliotek. Då deras verksamhet till exempel i form av fritidsverksamhet och föreläsningar, många gånger riktar sig till unga uppfattar Medborgarskolan sig som ”en aktiv part” i samverkans-

gruppen kring barn- och ungdoms kultur. Stora delar av verksamheten består också av kursverksamhet där det huvudsakligen är yngre personer som deltar och vars syfte är att den deltagande ska nå certifiering, exempelvis för mopedkort, snöskoter eller jakt. De gör också teknikkurser med tydlig koppling till kommunens näringsliv exempelvis gruvnäringen och nu för byggandet av vindkraftverk.

Hantverk är ett annat ämne som Medborgarskolan gör studiecirkelverksamhet kring, både inom äldreomsorgen och för unga. Därtill har studieförbundet med-språkarverksamhet där svenskatalande träffar invandrade som lär sig tala bättre vardagssvenska. Medborgarskolan anordnar också målarskola och dans för barn samt cirklar inom föreningen Ånglokets vänner.

Studieförbundets företrädare uppskattar själv att cirka 20 procent av kulturprogrammen har koppling till denna cirkel- och kursverksamhet, exempelvis konstutställningar eller utställningar om ånglok. Merparten är dock fristående arrangemang i föreläsningsform, till exempel kring sociala frågor och integration med exempelvis Storumans Kvinnojour.

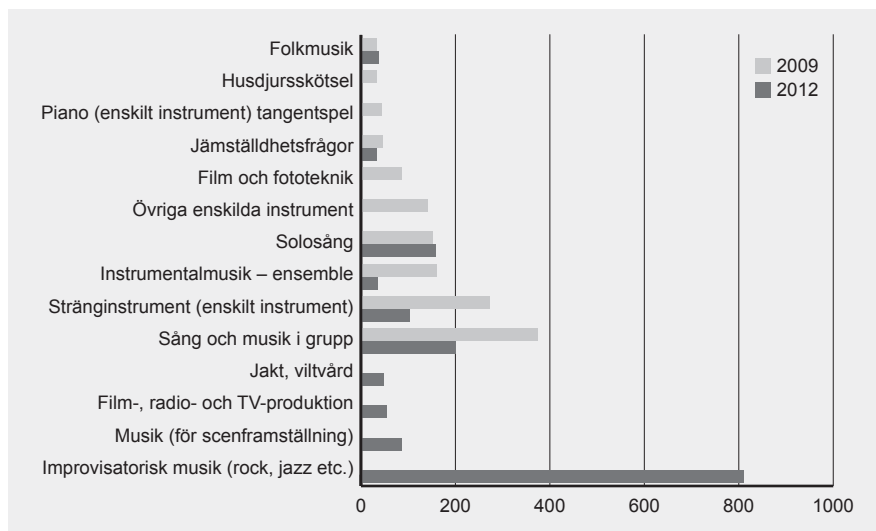
Som mest under det senaste decenniet anordnades 201 kulturprogram och det var 2009, sedan dess har antalet sjunkit varje år. Medborgarskolan anordnade 76 program under verksamhetsåret 2012, vilket motsvarade 4 procent av totala antalet kulturprogram i kommunen. De sjunkande siffrorna förklarar företrädaren dels med att de som medverkat i och bidragit till kulturprogram (exempelvis konstnärer) har flyttat, och dels med de kostnader för annonsering som fordras för att locka publik.

Den företrädare för Medborgarskolan som vi talade med uppfattar inte att kulturprogrammen har ökat för deras del, vilket också framgår av rapporterad statistik. Samtidigt ser hon förbundets bidrag till det lokala kulturlivet som viktigt då det är mycket som kommunen inte kan göra själv på grund av brist på resurser. "Livskvaliteten för äldre skulle minska, de skulle få en mindre meningsfull tid" och "när det gäller sociala frågor allmänt samt gentemot ungdomar är Medborgarskolan ensamman" – utan kulturprogrammen skulle därför vissa målgrupper och vissa ämnen försvinna ur utbudet i kommunen.

Jämställdhetsfrågor som Medborgarskolan bland annat lyfter i kulturprogram med ortens Kvinnojour finns med som ett av de tio vanligaste ämnena under 2009 och 2012. Sex av tio ämnen återfinns i topp tio både 2009 och 2011, och förutom "Jämställdhetsfrågor" är övriga musikorienterade; "Sång och musik i grupp", "Sologång", "Stränginstrument (enskilt instrument)", samt "Folkmusik". Andra ämnen återfinns inom områden som teknik och media eller djur och natur.

En mycket stor del av kulturprogramsverksamheten i Storuman sker inom äldreomsorgen. Skälen till detta är flera: dels befolkningens åldersstruktur och möjligheten att lägga verksamheten på äldreboenden och dagverksamheter samt en reform från 1992 då kommunen delade upp ansvaret för boendenas hobbygrupper mellan studieförbunden.

Figur 43. Kulturprogrammets tio vanligaste ämnen i Storuman kommun.

Detta gäller särskilt kulturprogramverksamheten hos Studieförbundet, som har en speciallösning kring detta. Förutom två andra lokala förbundsrepresentanter har studieförbundet även en anställd musiker som spelar dragspel. Majoriteten av kulturprogramverksamheten består i att dragspelaren reser runt och framträder på äldreboenden och på lokaler ute i byarna. Mellan 2008 och 2010 fyrdubblades antalet kulturprogram som Studieförbundet arrangerade och sedan dess har de haft kring 250 program årligen. Studieförbundet är nu näst störst i kommunen med 13 procent av det totala utbudet av kulturprogram. För äldre arrangeras också minnesövning genom filmvisning, men i något mindre utsträckning. Filmvisning har Studieförbundet även gjort tillsammans med Folkets Hus. Denna verksamhet ingår ämnesmässigt i topp tio för 2012 under "Film-, radio-, och TV-produktion". Utöver detta arrangerar förbundet föreläsningar, till exempel om naturfotografi.

Få men viktiga lokala samarbetsorganisationer

Hos Medborgarskolan och ABF ses en studiecirkel som ett första steg och kulturprogrammet är en fortsättning, medan hos Studieförbundet ses snarare kulturprogrammet som det första steget och studiecirkeln som fortsättningen om det alls finns en sådan relation.

En företrädare för Studieförbundet berättar att det "blivit en fägelskådcirkel efter en föreläsning på samma ämne". Studiecirkelsverksamheten hos studieförbundet

det består annars av ämnen som bakning, djur och natur (t.ex. brukshundar), och spelkultur, t.ex. Warhammer. Till skillnad från Medborgarskolan menar en företrädare för Studieförbundet att de samverkansträffar som kommunen arrangerar kring kultur är ”problematisks eftersom de riktar sig till unga” och att studieförbundet där ”inte har särskilt mycket att erbjuda”. Sedan finns det inte så många andra aktörer att samarbeta med, ”det är föreningatorka i Storuman” säger han, föreningar slår ihop sina lokala grupper för att effektivisera och då läggs verksamheten ner i någon annan ort i länet.

Intrycket från både studieförbunden och kommunens kultursamordnare är att antalet aktörer som är verksamma inom kulturområdet är litet i Storuman. Samtidigt visar statistiken nedan att den stora majoriteten av kulturprogram görs i samarbete. Den största kategorin av medarrangörer är ”andra organisationer” vilket särskiljer Storuman från de andra kommunerna. ”Andra organisationer” inkluderar här exempelvis lokala kulturaktörer såsom Kulturakademin, Musik- och Teaterföreningen, men även organisationer som vanligen sysslar med sådant som inte uppfattas som kultur exempelvis Kvinnojouren och Attention.

Den näst största samarbetspartnern är medlemsorganisationer, och det varierar mellan studieförbunden vilka som inkluderas där. Eftersom en organisation kan vara medlem i ett studieförbund på riksnivå men av olika skäl samarbeta med ett helt annat på lokal nivå kan samma organisation dyka upp flera gånger, men i olika medarrangörskategorier. I Storuman är det rimligt att anta att pensionärsorganisationerna är en väsentlig del av dessa samarbeten.

Tabell 10. Kulturprogrammets medarrangörer i Storuman

Medarrangörer i Storuman	Antal samarbeten		Andel samarbeten (%)	
	2011	2012	2011	2012
Kommuner/landsting	82	112	4,8	6,0
Utbildningsinstitutioner	14	15	0,8	0,8
Andra studieförbund	9	5	0,5	0,3
Bibliotek	2	2	0,1	0,1
Muséer	0	0	0,0	0,0
Musik	0	0	0,0	0,0
Teater	0	2	0,0	0,1
Dans	0	0	0,0	0,0
Övriga kulturinstitutioner	6	1	0,3	0,1
Medlemsorganisationer	150	173	8,7	9,2
Andra organisationer	1132	1 354	65,7	72,4
Övriga medarrangörer	52	57	3,0	3,0
Ingen medarrangör	276	150	16,0	8,0

Studieförbundet Vuxenskolan samarbetar med hembygdsföreningarna, Svenska Jägarförbundet och Fågelhundsklubben, liksom med medlemsorganisationerna Centerpartiet, Lantbrukarnas Riksförbund och Folkpartiet. Den övergripande verksamheten består ämnesmässigt av friluftsliv som jägarexamen och fiske, slöjd och hantverk, samt datorkurser och körkortsträning.

Samtidigt är det för SV i Storuman inte är någon koppling mellan denna verksamhet och kulturprogrammen de arrangerar. Kulturprogrammen är istället huvudsakligen sång och musik eller minnesträning för äldre, varför studieförbundet samarbetar mycket med Storumans båda äldreboenden Tranan, och Sibyllan. Utöver detta nämns läkarföreläsningar och andra informationsinsatser. Vår intervjuperson på SV beskriver det som vanligt att samarbetspartners kontakter SV i syfte att få hjälp att hitta medverkande. Studieförbundet spelar därmed en viktig roll med det kontaktnät som upparbetats. Det kan exempelvis vara Ellengruppen och Rädda Barnen.

Långa resvägar och mindre fritid påverkar

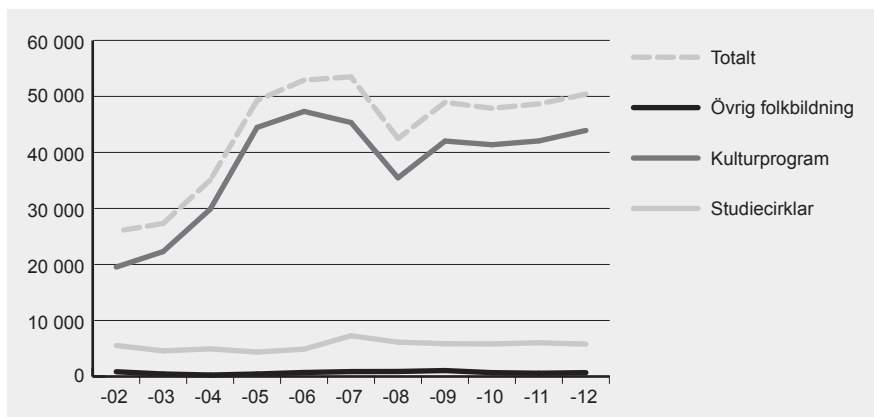
SV:s verksamhet, liksom ABFs, sker också på andra orter i Storuman, såsom Strömsund, Slussfors och Stensele. ”Många har ju inte bil” och kan inte på något enkelt sätt ta sig utanför byn. Det är viktigt att göra kulturprogram runtom i kommunen eftersom det kostar en hel del för deltagare i bensinpriser annars, dessutom är det nästan obefintligt kulturutbud i de mindre byarna.

SV-företrädaren i Storuman berättar att studieförbundet ”försöker få igång mer i Tärna” och skulle gärna vilja öppna ett kontor där, ”de har ju mycket turister”. Samtidigt är de tvungna att ”hålla i bromsen på det här med kulturen”, så att det inte blir för många kulturprogram; liksom i flera andra studieförbund finns det i SV i detta distrikt ett tak för det stöd som kan ges till kulturprogramsverksamhet.

Inte heller på nationell nivå ges bidrag för en obegränsad mängd kulturprogram. Hon är inte den enda studieförbunds-företrädaren i Storuman som menar att kulturprogrammets andel i verksamheten är hög och att det i vissa fall är mer program lokalt än som är ”tillåtet” i enlighet med centrala riktlinjer. Förbunden upplever alltså att de håller tillbaka något som skulle kunna vara större.

Antalet deltagare i kulturprogram ökade stadigt från 2002 fram till 2006, för att sedan minska markant med ca 10 000 deltagare under 2008. Ökningen har dock inte inneburit någon stark ökning av deltagare per kulturprogram; eftersom antalet kulturprogram samtidigt ökat. Minskningen i deltagare 2008 innebar det lägst genomsnittliga deltagandet, 22 deltagare. Sedan dess har det genomsnittliga deltagandet legat stabilt kring cirka 24 personer per program.

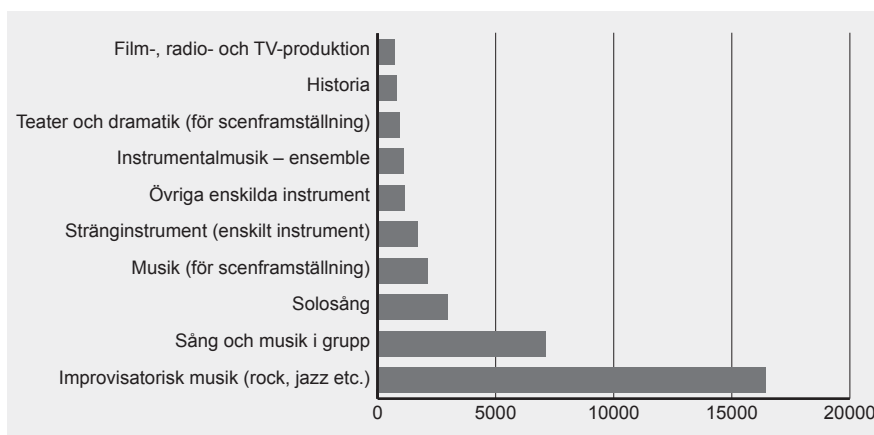
Figur 44. Antal deltagare efter verksamhetsform i Storuman.

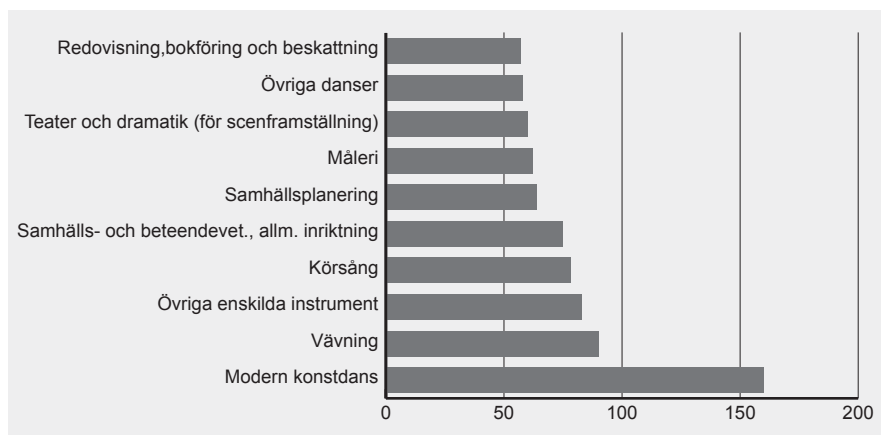
Två resonemang kring deltagande framhålls av de intervjuade studieförbunds-företrädarna. Den ena är att ”storstan har kommit till Storuman”, som en studieförbunds-företrädare beskriver det, och det innebär mindre fritid och mer stress. Det andra är att de långa avstånden hindrar. Deltagare vill inte åka fram och tillbaka efter arbetsdagen. Detta skulle alltså bidra till intresset för enstaka arrangemang istället för längre kurser. Program på distans skulle kunna spela en viktig roll i den kontexten, även om det finns vissa som inte har dator eller är datorkompetenta. Distansverksamhet är dock inte i gång ännu i Storuman.

Inte oväntat är nio av tio ämnen med störst antal deltagare musikrelaterade. Sammantaget hade ”Improvisorisk musik (rock, jazz etc.)” tillsammans med

Figur 45. Ämnen med högst antal deltagare i Storuman kommun år 2012.

Figur 46. Ämnen med störst genomsnittligt antal deltagare per kulturprogram i Storuman.

”Sång och musik i grupp” 23 597 besök under 2012. På åttonde plats med 953 deltagare återfanns ”Teater- och dramatik (för scenframställning)” vilket beskrivits som arrangemang tillsammans med Musik- och teaterföreningen eller sådant som kan arrangeras i mindre byar.

Siffrorna visar att de flesta verksamheterna återfinns inom musikområdet, men om vi istället ser till antal deltagare så dyker det upp helt andra ämnen tillsammans med musikämnen. Bland tydliga musikämnen som ”Övriga enskilda instrument” och ”Körsång” dyker det upp exempelvis ”Modern konstdans” med totalt 320 deltagare fördelade på två kulturprogram, ”Redovisning, bokföring och beskattning”, ”Måleri”, ”Samhällsplanering”, ”Vävning” och ”Övriga danser”, för att nämna några. Det höga deltagandet kan förklaras av att dessa ämnen genomförs bara någon enstaka gång under året. Där är ”Samhällsplanering” ett undantag där det genomfördes åtta kulturprogram. Det kan också vara så att vissa program ingår i en studiecirkel, och om denna planeras leda till certifiering (av något slag) finns en given grundpublik.

I en kommun som Storuman där befolkningen inte ökar kan man enligt flera intervjupersoner inte förvänta sig att en ökande verksamhet hos alla studieförbunden ska motsvaras av ökat antal deltagare per aktivitet; ”(vi) har bara ett visst antal kunder, vi försöker respektera detta mellan varandra” säger en studieförbundsrepresentant. Samtidigt innebär verksamhet tidsåtgång för studieförbunden och ekonomiska frågor har en ständigt pockande närvaro.

Svår ekonomi, både mellan förbunden och med statsbidraget

Statsbidragets upplägg där bidragsgrundande verksamhet ger pengar först efter två år påverkar tydligt de mindre studieförbunden. Även om intresse finns hos deltagare så måste studieförbundet hålla igen och vänta. Det bidrar också till att skapa svårigheter i relationerna mellan de lokala studieförbundskontoren.

ABF har kunnat investera i utrustning som underlättar deras verksamhet, och det gör det svårare för andra studieförbund att konkurrera. ”ABF har ju andra priser”, ”de har ju bättre ekonomi” säger en företrädare för ett annat studieförbund, och tillägger att även cirkelledare och medverkande får bättre betalt hos ABF. En annan företrädare tycker att ”det är tråkigt att de ska köpas över, det ska vara andra värderingar tycker jag”.

Alla menar också att bidragssystemet motverkar samarbetsmöjligheter studieförbunden emellan. Samarrangemang som lyckas är de med flertalet aktiviteter som kan delas mellan arrangörerna och rapporteras separat. De ger också intryck av att samarbetsklimatet påverkats av lokalhistoriska omständigheter där fördomar (exempelvis i relation till partipolitiska kopplingar) och revirtänkande nämns.

Studieförbunden är dock överens om att kulturprogrammen inte betalar sig själva; ”det vi förlorar på gungan tar vi igen på karusellen” säger vår intervju-person på Medborgarskolan. En annan företrädare menar att ”folk, särskilt här i Norrlands inland, är inte villiga att betala så mycket”. De lokala företrädarna tror att ”kostnader skrämmer” så kulturprogrammen behöver vara billiga, helst gratis. Äldreboendeverksamheten kostar mycket då studieförbundet inte kan ta inträde och inte har en samarbetspart som kan bidra ekonomiskt. Medborgarskolan menar att de ”skulle gärna ta populära kulturprogram till [äldreboendet] Tranan, men det går inte för inträde är inte aktuellt”.

En kostnad som framhålls särskilt är annonsering. Annonser i lokalbladet når befolkningen men är dyrt. Ett alternativ är då affischering som enligt deras uppfattning fungerar väl för att nå ut i byarna, men även detta beskrivs som kostsamt eftersom dessa måste plastas in på grund av väderförhållandena och uppsättning runt om i kommunen innebär bensinkostnader.

Förutom de stora avstånden i Storuman finns det en ekonomisk problematik som kan antas vara påtaglig i kommuner långt från storstäderna, nämligen resekostnaderna för de medverkande, inte minst för professionella och semiprofessionella kulturarbetare. För de medverkande att ta sig från Storumans centralort till platsen för ett kulturprogram någon annanstans i kommunen kostar ofta 600–700 kronor bara i bensin. ”Det är ju ingen som sätter sig och kör upp till Tärnaby för 200 kronor”, som en av våra intervjupersoner uttrycker saken. Det är billigare med kulturarbetare på orten, men de blir snart ”uttjatade” eftersom de är så få.

Avslutning

Utifrån denna bild av Storumans kommun kan vi konstatera att de ekonomiska förutsättningarna sätter tydliga begränsningar på såväl kommunal verksamhet som folkbildning. Studieförbunden vittnar om svårigheter som ofta bottnar i stora geografiska avstånd som medför merkostnader. Den kostnadseffektivitet som framhålls av kulturförvaltningen gör att främst verksamhet för barn och unga kan realiseras – en grupp som kommunen prioriterar men för vilken de flesta studieförbund har långt mindre verksamhet. Undantaget är här främst ABF:s samarbeten med Kulturakademin samt med musik- och teaterföreningen. Studieförbundens verksamhet påverkas också av de potentiella medarrangörer som finns och då kanske främst av avsaknaden av lokala avdelningar hos de större medlemsorganisationerna. Dessutom syns en tydlig inverkan av både geografi och bidragssystem.

Analys av kulturprogrammets betydelse

De fyra kommunernas kulturliv – de lokala förutsättningarna är viktiga

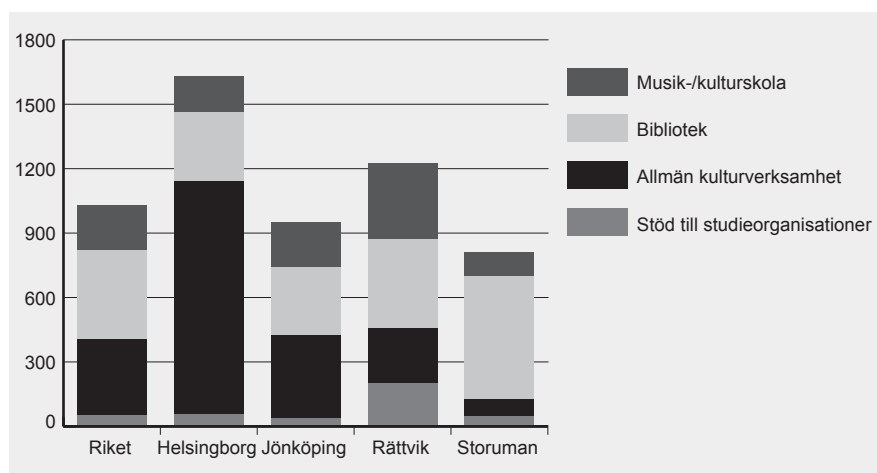
Urvalet av de fyra kommuner som studeras som fallstudier i denna utvärdering innebär att vi kan beskriva verksamheter i vitt skilda delar av landet, från Helsingborg till Storuman. Den största skillnaden i kulturutbudet är dock kanske inte det geografiska avståndet utan befolkningens storlek. De båda större städerna Jönköping och Helsingborg skiljer sig på markanta sätt från de båda mindre kommunerna Storuman och Rättvik. Också avstånden till andra orter sätter sitt märke på det lokala kulturlivet; i Helsingborg märks närheten till Malmö och Köpenhamn, i Storuman de betydande avstånden både mellan olika orter inom kommunen och till andra städer och orter utanför kommunen.

Samtidigt märks också de olika kommunernas egenart, till exempel i arvet efter frikyrkorörelsens starka ställning i Jönköping eller folkmusikens och folkkulturens betydelse för identiteten i Siljansbygden. I den här rapporten använder vi de fyra kommunerna som fallstudier för att bättre förstå utvecklingen i Sverige som helhet, men en av de viktigaste erfarenheter som vi har gjort är att det inte minst är viktigt att se betydelsen av de specifika platsernas särskilda förutsättningar och av enskilda människors insatser.

I svenska kommuner går kommunala medel till kultursektorn i de flesta fall huvudsakligen till verksamheter som bibliotek samt musik- och kulturskola. Sveriges kommuners utgifter för kultur uppgick 2011 till runt 9,6 miljarder kronor. Av dessa gick 20 procent till musik- och kulturskolorna, 40 procent till bibliotek, 34 procent till allmänna kulturutgifter och 5 procent till studieorganisationer. De senares andel har minskat på senare år, och flera kommuner har helt upphört att ge bidrag till studieförbunden. Det innebär att det statliga stödet till studieförbunden på många håll har kommit att utgöra ett allt viktigare inslag i verksamhetens finansiering. I de kommuner vi studerar i denna utvärdering är stödet till studieförbunden dock jämförelsevis högt.

Fördelningen av kommunala medel har i de flesta fall sin förklaring långt tillbaka i den kommunala kulturpolitikens historia. Såväl folkbiblioteken som den kommunala musikskolan uppfattas sedan länge som centrala kommunala åtaganden, också sedan den kommunala musikskolan på många håll har vidgats till en kommunal kulturskola. När det gäller folkbiblioteken är kommunens ansvar för verksamheten till och med lagstadgad sedan några år tillbaka. Båda dessa verksamheter finns alltså i de flesta kommuner, oavsett storlek. Det är också märkbart att dessa verksamheter tillsammans med studieförbunden tar upp en större andel av de kommunala kulturutgifterna i Rättvik och Storuman än i genomsnittskommunen.

Figur 47. Kommunala kulturutgifter per invånare.²²⁷

I Helsingborg och Jönköping utgör utgiftskategorin allmän kulturverksamhet däremot en större andel av de lokala kulturutgifterna (i synnerhet i Helsingborg). I båda dessa kommuner finns ett antal större kulturinstitutioner som museer och teatrar, som alla räknas in i denna utgiftskategori. I Jönköpings fall finns i den kommunala profileringen ett tydligt fokus på kulturhuset Spira, som framstår som ett typiskt exempel på hur kommuner och regioner försöker stärka sin profil som kulturkommuner med hjälp av tydligt synliga kultursatsningar och institutioner som förväntas fungera som viktiga symboler för orten (jfr. sid. 53ff).

²²⁷ Notera att kategorin "studieorganisationer" i kommunernas rapportering inte bara innefattar studieförbunden utan också andra typer av bildnings- och föreningsverksamhet. I Storuman, Jönköping och Helsingborg får studieförbunden emellertid merparten av detta bidrag (se vidare s. 68). Samhällets utgifter för kultur 2010-2011 (Myndigheten för kulturanalys 2012), s. 35, 37-46.

I Jönköping är flera av de större kulturinstitutionerna också länsinstitutioner, vilket bidrar till att förklara varför de inte tar upp en ännu större del av den kommunala budgeten. Helsingborg beskrivs av företrädare för stadens kulturkontor som ”redarnas och kulturinstitutionernas stad”, det vill säga en stad som historiskt sett har dominerats inte bara av den offentliga administrationen utan av ett samarbete mellan staden och stora affärsintressen som på kulturområdet bland annat har gett upphov till nu etablerade kulturinstitutioner.

Idag märks bland annat Dunkers kulturhus, Fredriksdals slott och trädgårdar och Sofiero slott och slottsträdgård. Dunkers kulturhus invigdes 2002 och blev möjligt bland annat tack vare medel från Henry och Gerda Dunkers donationsfond. Idag beskrivs det på kommunens hemsida som ”Södra Sveriges största kulturhus med konsthall, stads- och kulturhistoriska utställningar, internationell musikscen, teater, ung kultur, butik, faktarum, restaurang och bistro.”²²⁸

Det är alltså inte orimligt att mena att näringslivets donationer och institutionskulturen fortfarande har en stark ställning i Helsingborg. Ackumulationen av kulturinstitutioner över tid är ett mycket klassiskt exempel på det som kallas stigberoende, det vill säga att beslut fattade långt tidigare (grundandet av en institution, accepterandet av en donation) styr och skapar förutsättningar för senare tiders politik. På ett liknande sätt är kommunernas fokus på bibliotek samt på kultur- och musikskolor i stor utsträckning ett resultat av beslut som fattades under kulturpolitikens uppbyggnadsfas. Hur dessa resurser används är naturligtvis en fråga för dagens kulturpolitik, men ligger ofta i hög grad i händerna på professionella institutionschefer och deras personal.²²⁹

Studieförbundens utbud av kulturprogram

Det finns både likheter och olikheter mellan de kommuner vi har undersökt, när vi ser till studieförbunden och deras kulturprogramsverksamheter. Vissa generella drag återkommer dock när det gäller kulturprogrammets upplägg och inriktning. Över lag följer antalet deltagare samma mönster som antalet kulturprogram. En jämförelse mellan de båda diagrammen nedan ger en uppfattning om vilka former som har högre genomsnittligt deltagande. Sång och musik är den kulturform som har flest arrangemang, särskilt i Storuman, men också i de övriga kommunerna, liksom i landet som helhet (jfr. s. 19). En annan sådan likhet är de förhållandevis få deltagarna per arrangemang vid föreläsningar. Det förefaller som att deltagandet ofta är högre vid arrangemang i mer sällsynta kulturformer, men detta är inte något

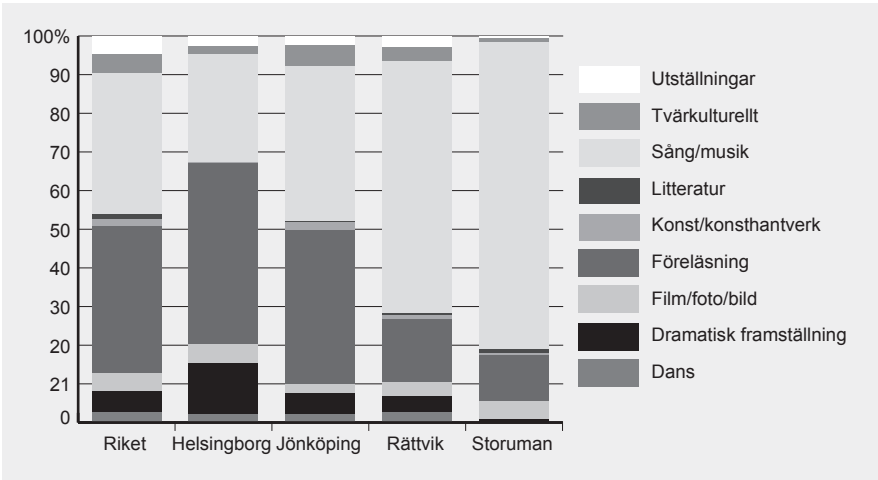
228 Helsingborg 2013.

229 Harding 2007.

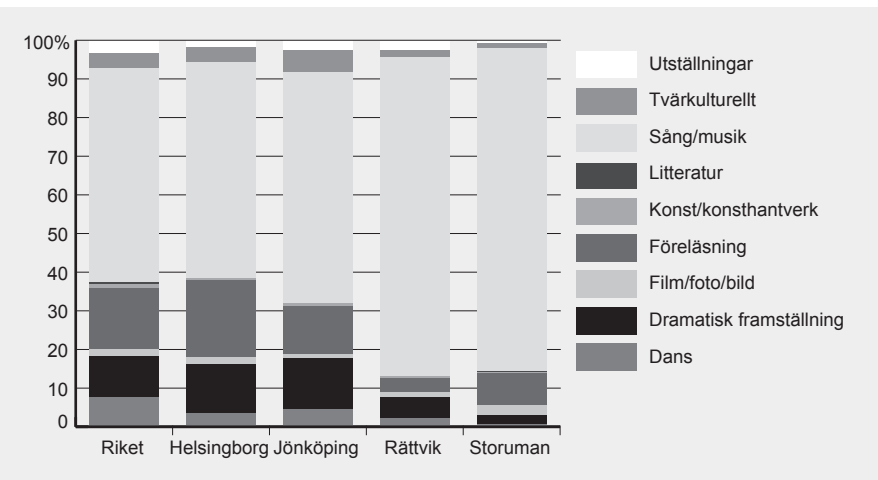
konsekvent mönster eftersom deltagandet vid de mindre kulturformerna litteratur samt konst och konsthantverk är lägre.

Som exempel på lokala särdrag kan nämnas omfattningen av verksamhet inom kulturformen dramatisk framställning i Helsingborg, liksom mängden dans och tvärkulturell verksamhet i Jönköping och Rättvik, den låga andelen film, foto och bild i Jönköping och den större andelen litteraturarrangemang i Storuman. En tyd-

Figur 48. Andel rapporterade kulturprogram efter kulturform år 2012.

Figur 49. De olika kulturformernas andel av det totala antalet rapporterade kulturprogramsdeltagare 2012.

Tabell 11. Kulturprogrammets 10 vanligaste ämnen per kommun år 2012
Ämnen i fetstil ingår inte i topp tio i övriga kommuner. Antal kulturprogram inom parentes.

HELSINGBORG	JÖNKÖPING
Teater och dramatik (för scenframställning) (451) Sång och musik i grupp (401) Improvisatorisk musik (rock, jazz etc) (253) Annan utbildning i religion (236) Livsåskådning, filosofi, logik och etik (224) Historia (199) Kommunala frågor (183) Alkohol-narkotika-tobak (Missbruksfrågor) (152) Politiska ideologier (132) Körsång (103)	Sång och musik i grupp (1010) Musik (för scenframställning) (574) Annan utbildning i religion (489) Livsåskådning, filosofi, logik och etik (433) Teater och dramatik (för scenframställning) (313) Historia (159) Geovetenskap och naturgeografi (111) Övrigt konsthantverk (104) Personlig utveckling (92) Folkrörelser – intresseorganisationer (86)
RÄTTVIK	STORUMAN
Sång och musik i grupp (282) Musik (för scenframställning) (101) Folkmusik (64) Livsåskådning, filosofi, logik och etik (43) Instrumentalmusik – ensemble (23) Historia (21) Hår- och skönhetsvård (21) Annan utbildning i religion (19) Hälso- och sjukvård, allmän inriktning (17) Modern konstdans (16)	Improvisatorisk musik (rock, jazz etc) (811) Sång och musik i grupp (200) Solosång (159) Stränginstrument (enskit instrument) (103) Musik (för scenframställning) (87) Film-, radio- och TV-produktion (54) Jakt, viltvård (47) Folkmusik (37) Instrumentalmusik – ensemble (35) Jämställdhetsfrågor (34)

ligare bild av utbudet kan man få om man tittar på den mer detaljerade kategoriseringen i ämnen.

Det är rimligt att anta att flera faktorer påverkar hur vanligt ett ämne är under ett visst år. Vissa ämnen är mer stabila över tid som till exempel de musikrelaterade men också breda kategorier där föreläsningar är vanliga, t.ex. ”Livsåskådning, filosofi, logik och etik”, ”Historia” och ”Annan utbildning i religion”.

Denna stabilitet kan också bero på samarrangemang med stora medlemsorganisationer som är tydligt inriktade på vissa frågor. Andra ämnen kan ha lokal förankring antingen i tradition t.ex. ”övrigt konsthantverk” eller ”jakt, viltvård”, eller i en stor lokal aktör. Andra ämnen kan vara stora ett visst år på grund av en särskild efterfrågan exempelvis från kommunala aktörer eller förvaltning. Många sådana särdrag kan antagligen förklaras av enskilda personers intressen, men också av lokala förutsättningar i civilsamhället, som vilka föreningar och fritidsintressen som

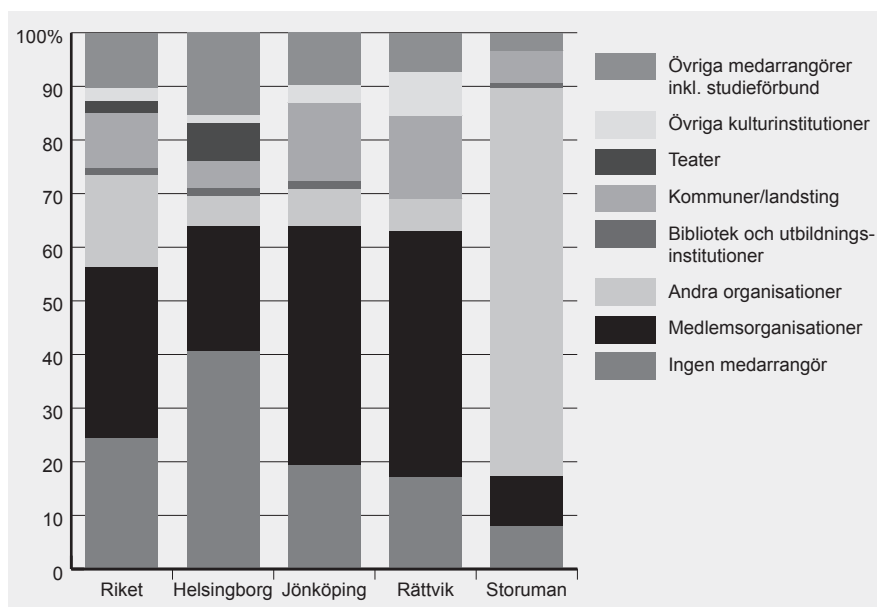
är starka på orten. Särskilt på små orter kan sådana förklaringar överlappa eftersom samma personer kan vara verksamma i flera sfärer.

Studieförbunden gör de flesta kulturprogram i samarbete med andra aktörer, även om en väsentlig del av programmen görs i egen regi. Detta gäller särskilt i Helsingborg där drygt 40 procent av kulturprogrammen arrangeras av studieförbunden själva. I Storuman är detta minst vanligt; mindre än tio procent. Detta kan tyckas överraskande eftersom möjligheterna att samarbeta borde vara större i Helsingborg eftersom det finns långt fler aktörer. Istället kan det tolkas som att ekonomiska faktorer skapar en situation där det fåtal aktörer väl finns i Storuman samarbetar i större omfattning. I Storuman görs en avsevärd mängd arrangemang med ”andra organisationer” såsom Kulturakademin och Storuman Musik- och teaterförening.

Diagrammet över medarrangörer per kommun följer stora interna skillnader i kommunerna mellan hur olika studieförbund arbetar. Vissa studieförbund har många medlemsorganisationer som de samarbetar mycket med, medan andra helt saknar medlemsorganisationer eller endast har ett fåtal.

Medlemsorganisationerna har olika stark närvaro i olika delar av landet och det finns även särskilda lokala samarbeten till exempel i Storuman där Svenska Jägarförbundet samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan. I Jönköping och Rättvik är medlemsorganisationerna en mycket viktig samarbetspart, som medarrangerar

Figur 50. Olika typer av medarrangörers andel av det totala antalet rapporterade kulturprogram 2012.

kring 45 procent av den totala kulturprogramsverksamheten. Relationen till medlemsorganisationer och lokala föreningar hör till de drag som över tid har gett varje studieförbund dess karaktär.²³⁰ Exakt hur detta kommer till uttryck på olika platser varierar mycket, och ofta på ett oförutsägbart sätt.

Studieförbunden kompletterar kommunernas kulturverksamhet

I alla fyra kommunerna framhåller företrädarna för såväl kommuner som studieförbund att en av studieförbundens viktigaste kulturuppgifter är att nå ut till andra grupper än vad den kommunalt finansierade, ofta institutionsfokuserade, kulturen gör. En av de kommunala företrädarna uttrycker det i en av våra intervjuer som att ”nå dit kommunen inte når”.

Rent innehållsmässigt finns också tydliga skillnader mellan studieförbundens verksamhet och den kommunala kulturverksamheten, särskilt i Helsingborg och Jönköping. Medan kommunerna har ett tydligare fokus på professionellt utövad kultur och etablerade kulturinstitutioner fokuserar studieförbunden i sin kulturverksamhet framförallt på musik, och arbetar i väsentligt högre grad än kommunerna med amatörer som aktiva utövare.

Deltagande i studieförbundens kulturprogram är ofta gratis eller kräver endast en begränsad biljettavgift. Därtill samarbetar de i betydligt högre grad än kommunerna med föreningslivet, ofta i form av de egna medlemsorganisationerna. Inte minst samarbetet med handikapporganisationer och etniska organisationer innebär att studieförbunden torde ha särskilda möjligheter att nå ut till grupper som inte i lika hög grad som andra nås av många av de kommunala kulturverksamheterna. De samarbetar också ofta med kommunala verksamheter som äldreboenden, vilket bidrar till intrycket av att de har goda möjligheter att nå grupper som annars inte skulle nås.

Sammantaget tyder detta på att studieförbundens ambition att nå ut till andra grupper också är en rimlig beskrivning av inriktningen på stora delar av deras arbete. Huruvida de deltagare som involveras i kulturprogrammen generellt sett skiljer sig från andra kulturutövare och annan kulturpublik är någonting som vi kommer att undersöka ytterligare i utvärdering 2, där vi kommer att fokusera på deltagarna.

230 Von Essen & Åberg 2009.

Relationen till den kommunala förvaltningen – närhet och avstånd

Det är också tydligt att studieförbunds företrädarna, särskilt i Helsingborg och Jönköping, uppfattar ett betydande avstånd mellan sig själva och den kommunala kulturförvaltningen. Verksamheterna uppfattas som skilda och utan direkta praktiska kopplingar som märks i arbetet till vardags. Också i Rättvik råder liknande förhållanden när det gäller en av kommunens största kulturanläggningar, nämligen Dalhalla. Intrycket av en tydlig uppdelning mellan studieförbund och kulturinstitutioner förstärks av att såväl studieförbunds företrädare som kommunala företrädare beskriver det som att studieförbundens verksamhet är väsentligt bredare än den kommunala kulturverksamheten.

Dels handlar det om att studieförbundens kulturverksamhet i högre grad inkluderar amatörer, alternativa kulturinriktningar och alternativa scener, och dels handlar det om att ämnet för en inte obetydlig (om än inte dominerande) del av studieförbundens verksamhet inte är enbart kulturorienterat. Att bidragen till studieförbunden i allmänhet sorterar under den kulturansvariga nämnden innebär alltså att bredden på studieförbundens verksamhet breddar den kulturansvariga nämndens ansvarsområde i motsvarande grad.

Som en konsekvens av sin bredd har studieförbunden i de fyra kommuner som vi har studerat också ofta minst lika stora kontakter med andra kommunala förvaltningar som med kulturförvaltningen, ofta gällande frågor som ungdoms- och fritidsverksamhet, integrationsfrågor, vård och omsorg, samt vuxenutbildning.

När det gäller kulturprogrammen kan sådana samarbeten handla om bland annat ungdomsaktiviteter, framträdanden på äldreboenden eller samarbeten med föreningar som är organiserade på etnisk grund. I synnerhet i de båda större kommunerna framgår det också att de kulturinstitutioner som studieförbunden anser sig ha bäst samarbete med är de som själva inriktar sig på kultur för bredare grupper, som till exempel Dunkers kulturhus. Både i Helsingborg och i Jönköping menar studieförbunds företrädare dessutom att organisationsformerna skapar en skevhet i relationerna till kommunen eftersom många av deras samarbeten med kommunen sker med verksamheter som ligger utanför den ansvariga förvaltningens område.

Denna skevhet kan komma att öka när kommunerna går mot ökad styrning av studieförbundens verksamhet. Särskilt i Helsingborgs stad finns en ambition att i högre grad styra denna och på ett tydligare sätt inordna den i den kommunala politiken. Till skillnad från i de tre andra kommunerna som vi har undersökt betalas en stor del av det kommunala bidraget till studieorganisationer i Helsingborg inte längre ut enligt en fördelningsmodell som påminner om den som gäller för det statliga stödet. Istället ges stödet som bidrag efter prövning av särskilda ansökningar. Detta kan ses som en ökad ambition att göra även denna del av kulturverksamheten

till en måloppfyllande del av kommunens (kultur)politik. Liknande modeller förekommer i allt fler svenska kommuner.²³¹

Även om de andra tre kommunerna ger bidrag enligt en modell som i stora drag följer Folkbildningsrådets, uppfattar vissa studieförbundsrepresentanter även där att kommunala företrädare ibland ställer mer specifika krav på att deras verksamhet ska bidra till olika kommunala mål eller verksamheter. Ibland förekommer till exempel att amatörer ur studieförbundens verksamhet förväntas framträda som medverkande i kommunala publika arrangemang, där studieförbunden förväntas synliggöra sin verksamhet.

Utanför studieförbundssfären pågår i Jönköping också en konflikt kring en kulturhusförening vars verksamhet enligt kommunen inte lever upp till den kommunala värdegrunden. Därmed ställs situationen på sin spets där kommunen måste göra en avvägning mellan å ena sidan kulturens och föreningslivets frihetsanspråk, och å andra sidan ansvaret för de verksamheter som kommunen finansierar.

Stora och små kommuner

I de båda mindre kommunerna Rättvik och Storuman är läget något annorlunda än i Helsingborg och Jönköping, och avståndet mellan kommunen och studieförbunden på vissa sätt mindre. Musik- och kulturskolan och biblioteken spelar en mer dominerande roll i kulturpolitiken än vad deras motsvarigheter gör i Helsingborg och Jönköping. I båda kommunerna ligger huvudbiblioteket också rent fysiskt placerat i ett kulturhus med bredare verksamhet och ambitionen att bjuda in alla befolkningsskategorier, inte minst ungdomar.

I Rättvik har detta kulturhus i stor utsträckning blivit ett centrum för kulturverksamheten i kommunen, och används inte minst som lokal för många av studieförbundens kulturprogram. Dessutom bedriver studieförbundet Bilda en stor del av sin musikverksamhet i den kommunala byggnaden Ungdomens Hus Wasaborg. Studieförbunden i Rättvik har också en roll att spela i det kulturutbud som riktar sig till besökande kulturturister, vilket skiljer Rättvik från de tre övriga kommunerna. Denna verksamhet är visserligen integrerad med den övriga verksamheten, men det framhölls ändå återkommande i våra intervjuer att tillresta besökare i varierande utsträckning också deltar i kulturprogram som musikframträdanden och spelmansstämmor.

Många kommuners minskade satsningar på studieförbunden kan sättas i relation till den ökade prioriteringen av kulturens relation till ekonomiska konsekvenser, i

231 Statskontoret 2011.

enlighet med föreställningar och normer som särskilt det senaste decenniet har spritt sig kommunernas kulturpolitik (se s. 53ff).

I Storuman är studieförbundens verksamhet och det kommunala kulturhuset mer frikopplade från varandra än i Rättvik och kommunikationen framstår som mer sporadisk och formell. Samtidigt har samarbetet mellan kommunen och ABF i ett fall gått ännu längre, i och med att den kommunala musik- och kulturskolan har tagits över av en lokal förening och nu drivs i samarbete med kommunen och ABF. Här samarbetar kommunen alltså med ett studieförbund för att någonting som ofta uppfattas som en av kommunernas kulturpolitiska kärnuppgifter ska kunna fortsätta att bedrivas.

Denna verksamhet svarar också för en tämligen hög andel av ABF:s kulturprogramsverksamhet i Storuman – och därmed också av kulturprogramsverksamheten totalt på orten. Studieförbunden har också särskilda uppgifter i förhållande till äldrevarlden. Tillsammans förklarar detta också den stora mängden samarrangemang mellan studieförbunden och kommunen i Storuman. I både Storuman och Rättvik framstår studieförbunden som en större, mer synlig och mer integrerad del av kulturutbudet i kommunen än vad de gör i de båda större städerna, där de istället framstår som en kompletterande verksamhet som strävar efter att nå dit den kommunala verksamheten inte når. Utan studieförbundens kulturprogram skulle antalet kulturframträdanden på dessa orter vara väsentligt mindre.

Rättvik och Storuman är emellertid inte bara mindre folkrika än Helsingborg och Jönköping, de har också en betydligt större andel lands- och glesbygd, något som särskilt gäller Storuman, Sveriges till ytan nionde största kommun. En tydlig del av ambitionen att nå ut till andra delar av befolkningen än de kommunala institutionerna är därför att nå ut till befolkningen utanför centralorten, ute i olika byar, något som för studieförbunden i Storuman och Rättvik har blivit en central ambition också i kulturprogramsverksamheten. Denna del av verksamheten sker vanligen i samarbete med lokala kulturhus och lokalthållande föreningar.

Trots det märks det särskilt i Storuman att det kan bli mycket svårt att finansiera denna verksamhet; det rör sig om små evenemang med långa restider och höga reskostnader för de medverkande som beger sig ut till avlägsna platser för att framträda på kulturprogram, och detta är trots allt en prioriterad verksamhet.

Den bild som framträder i våra intervjuer är den att studieförbundens verksamhet i jämförelse med kommunernas egna verksamhet både har en bredare förankring i föreningslivet och ett större fokus på att nå ut till grupper som är underrepresenterade i kulturinstitutionernas publik, däribland ungdomar, personer med invandrarbakgrund och boende i glesbygd. Detta gäller inte minst kulturprogramsverksamheten, som på de orter som vi har studerat har ett tydligt fokus på föreningslivet, offentliga föreläsningar, amatörmusik, samt kulturframträdanden för äldre på små orter och på äldreboenden.

Om denna bild stämmer är det rimligt att anta att kulturprogramsverksamheten i sig utgör ett viktigt bidrag till den breda uppbyggnaden av ett socialt kapital på orten, samt till att öka tillgången till kulturupplevelser och till aktivt deltagande i kulturlivet. I Rättvik verkar det också som att kulturprogrammen organiserar delar av det kulturutbud som bidrar till att göra kommunen till ett resmål för kulturturism. Det återstår dock att se om de också bidrar till att skapa överbyggande socialt kapital (inte bara större aktivitet i avgränsade grupper) och ökat kulturellt kapital, i meningen ökad bildningsnivå när det gäller den etablerade kulturen. Detta är viktiga frågeställningar i utvärdering 2. I vilken mån tillgången till kulturframträdanden utförda av professionella kulturutövare ökas är en fråga för utvärdering 3.

Varför växer kulturprogramsverksamheten?

Både i landet som helhet och i de fyra kommuner som vi har studerat har antalet kulturprogram ökat väsentligt under de senaste tio åren, samtidigt som antalet studiecirkel har minskat. Detta kan ha flera olika förklaringar; ökningen kan vara orsakad av förändrade prioriteringar hos studieförbunden, av en förändrad efterfrågan bland deltagare och potentiella deltagare, eller av en förändrad efterfrågan bland medlemsorganisationer och andra aktörer som studieförbunden arrangerar verksamhet tillsammans med. Den första förklaringen kan ifrågasättas åtminstone på nationell nivå; som vi såg i kapitel två har studieförbundens och folkbildningspolitikens inställning till kulturverksamhet under lång tid karaktäriserats av ambivalens, medan studiecirkeln sedan länge är institutionaliserad som studieförbundens prioriterade verksamhetsform. Också i våra intervjuer med studieförbundsrepresentanter på lokal nivå är studiecirkelverksamheten central för beskrivningen av studieförbundens verksamhet. Så långt håller man alltså fast vid den grundsyn som etablerats under 1900-talet.

Det tycks alltså nödvändigt att söka antingen efter externa krafter som motverkar detta stigberoende eller efter interna processer som ger önskade effekter, i den meningen att de leder till resultat som står i strid med studieförbundens uttalade prioriteringar. Också studieförbundens förhållningssätt till externa trender färgas av organisationsinterna faktorer, som deras historia, etablerade normer och självbild. Bland de lokala företrädarna finns en spridd uppfattning att det idag är lättare att engagera människor som deltagare i ett kulturprogram än i en studiecirkel, samtidigt som de menar att studiecirkeln är studieförbundens mest grundläggande verksamhet.

En annan förklaring som vi ofta har mött är att det skulle röra sig om önskade konsekvenser av studieförbundens egna regler, nämligen att verksamhet rapporteras som kulturprogram därför att det är mer gynnsamt i förhållande till studieförbun-

dens interna fördelning av statsbidraget. Stora delar av den verksamhet som vi har fått beskriven kan dock inte förklaras på detta sätt. Inte minst finns det bland många studieförbunds företrädare en vilja att av olika skäl driva kulturprogram även då dessa ibland kostar väsentligt mer än vad de rent ekonomiskt bidrar med till lokalavdelningens budget. Som vi ska se handlar motiven till detta ofta om att försöka möta en utveckling som man tycker sig se i samtiden. Möjligen kan man tala om att användningen av kvantitativa modeller för bidragsfördelning tvingar studieförbunden att följa efterfrågan. Det innebär i så fall att studieförbundens tendens att anamma marknadsliknande tänkande (se s. 48) kan ha bidragit till att denna trend har förstärkts på senare år. Samtidigt innebär det också att det är motiverat att även söka förklaringar som bygger på förändrad efterfrågan bland deltagarna.

Att antalet kulturprogram ökar skulle också kunna bero på en ökad efterfrågan på kulturprogram bland deltagarna, som flera av de lokala företrädarna menar i våra intervjuer. Detta skulle i sin tur kunna bero på en förändrad syn på bildning och kultur; till exempel en ökad preferens för arrangemang som man kan besöka utan att binda upp sig för framtida deltagande. Det kan också ha skett en förändring i deltagarnas kulturintresse och övriga preferenser i riktning mot verksamheter och kulturformer som oftare kommer till uttryck i kulturprogram.

Lajv- och rollspelsverksamheten i Jönköping är ett exempel på en sådan verksamhet, men även Ibn Rushds föreläsungsverksamhet i Helsingborg kan ses som ett exempel på en föreningsaktivitet som drivs av en för folkbildningen ny grupps intressen och som lätt kan arrangeras i kulturprogramsform.

Studieförbundens rockmusikverksamhet tycks av våra intervjuer att döma generera kulturprogram som ett naturligt resultat av studiecirkelverksamheten. Liksom lajvarrangemangen är rockmusikframträdandena alltså ett exempel på hur en ökad deltagarkultur också leder till fler kulturprogram. Detta ligger i så fall i linje med den forskning som beskriver en samtida tendens till ökad deltagarkultur och minskad hierarkisering av kultursynen (se s. 50f).

Av statistiken framgår att det framförallt är musikarrangemang och föreläsningar som står för ökningen i kulturprogramsverksamheten. Samtidigt är det värt att notera att antalet kulturprogram har ökat i Helsingborg och Rättvik också när antalet deltagare i dem inte har gjort det.²³²

I alla fyra kommunerna har kulturprogrammen blivit fler men mindre, något som heller inte går helt emot den nationella utvecklingen utan kan hänga samman med deras inriktning. Musikframträdanden med okända band eller på platser som äldreboenden drar sällan någon större publik, det samma gäller ofta kulturprogram

232 En möjlig förklaring till det höga rapporterade deltagandet i början av 2000-talet kan dock vara ett reglerna för detta fortfarande var oklara eller inte tillämpades på samma sätt som senare. Ytterligare begränsande regler har också tillkommit.

som medvetet arrangeras för att komplettera utbudet av kultur och information. Formen kan alltså ha funnit sin roll som en form för mindre arrangemang.

Den tredje förklaringen – förändrad efterfrågan från medlems- och samarbetsorganisationerna – skulle kunna innebära en koppling till förändringar i formerna för föreningsaktivitet i det övriga civilsamhället. Engagemang och besök vid enskilda aktiviteter blir enligt många bedömare vanligare på bekostnad av det mer långsiktiga engagemanget, något som skulle kunna göra kulturprogram till en bättre samtidsanpassad form än studiecirkelar (se s. 46). Detta skulle också kunna påverka föreningarnas samarbete med studieförbunden.

Om medlemmarnas engagemang är mindre långsiktigt och de dessutom uppfattas – eller uppfattar sig – mer som kunder än som de som ska upprätthålla verksamheten, då ligger det nära till hands att det för föreningarna också kan te sig lämpligare att organisera enskilda arrangemang i samarbete med studieförbunden än att försöka engagera medlemmarna i studiecirkelar. Det kan också vara så att kulturprogrammets form är mer anpassbar och gör det möjligt för studieförbunden att stöda verksamhet som föreningarna vill organisera istället för att försöka sprida studiecirkelformen, som ofta framstår som mer bunden.

Ett annat sätt som föreningslivets förändring skulle kunna påverka kulturprogrammets tillväxt är genom ett minskat intresse för föreningsmedlemskap som ger utrymme för nya former av engagemang och att studieförbunden i sin egen verksamhet erbjuder ett alternativ till föreningslivet. Enligt studieförbundens rapportering till SCB minskar de i samarbete med medlemsorganisationerna arrangerade kulturprogram som andel av det totala antalet, det är alltså inte enbart i föreningarnas preferenser som förklaringen kan stå att finna.

Att besöka en politisk föreläsning och delta i en debatt kan till exempel vara en aktivitet som fyller en funktion för människor som är politiskt aktiva utan att vara medlemmar i något politiskt parti. Också studieförbundens kulturaktiviteter utgör ett alternativ till engagemang i föreningslivet, och inte heller kulturprogram på äldreboenden eller som delar av kommunala arrangemang sker typiskt sett i samarbete med detta. Det finns alltså all anledning att fortsätta att studera huruvida kulturprogrammets deltagare i större eller mindre utsträckning än andra också är aktiva i föreningslivet.

Kulturprogrammets funktioner

Ser man till de lokala studieförbunds företrädarnas ambitioner med kulturprogrammen framträder en bild där kulturprogrammen relateras och motiveras i relation till andra verksamheter och till redan etablerade normer i respektive studieförbund.

Framförallt är det fem delvis överlappande motiv till kulturprogramsverksamheten som framträder i våra intervjuer med studieförbunds företrädare:

- Som en integrerad del i studieförbundens verksamhet.
- För att synliggöra studieförbundet för omvärlden.
- För att föra ut kunskap och perspektiv i samhället.
- För att tillgängliggöra kultur för grupper som annars inte får tillgång till kultur.
- För att inkludera nya grupper och fritidssysselsättningar i studieförbundens verksamhet.

En integrerad del av verksamheten

Den första typen av motiveringar har framförts till oss flera gånger, framförallt av studieförbunds företrädare som själva arbetar med kulturverksamheten, och i synnerhet då det gäller musik och teater. Det här har framkommit till exempel i våra intervjuer med anställda i Studieförbundet och Bilda som arbetat med verksamhet med ungdomar. Det handlar då ofta om att band som övar i studiecirkelform framträder i kulturprogram.

Flera studieförbunds företrädare understryker också att de i den mån det är möjligt planerar verksamheten först och sedan funderar kring hur den lämpligen kan rapporteras. I och med att musikverksamheten står för en väsentlig del av ökningen i kulturprogramsutbudet kan detta också antas vara ett särskilt relevant perspektiv, inte minst då det i stor utsträckning tycks handla om kulturprogram med relativt begränsat antal deltagare.

I flera intervjuer nämns känslan av ett se till exempel tidigare osäkra tonåringar stå på scen för första gången i ett band som de har övat i som studiecirkel under lång tid. Det handlar om ”att utvecklas, att växa som människa”. Liknande beskrivningar återkommer också i litteraturen kring rockcirkel och andra praktisk-estetiska studiecirkel med betoning på deltagarkultur.

Sådana beskrivningar kan läsas i ljuset av vad vi här beskriver som en hermeneutisk bildningssyn, där den personliga utvecklingsprocess som går hand i hand med lärandet sätts i centrum. Här är det alltså de medverkandes bildningsprocess som sätts i centrum och kulturprogrammet uppfattas som en integrerad del av samma musikverksamhet som musikcirkelarna.

Tanken att bidra till kulturarrangemang i folkbildningen skulle kunna användas för att ge deltagare i estetiska studiecirkel möjlighet att visa upp resultatet av sitt arbete fanns med i diskussionen om kulturverksamhet i folkbildningen redan på 1970-talet. Nästan lika nära verksamheten med musikcirkel ligger kulturprogram

med medverkande som antas kunna inspirera banden och kunna fungera som förebilder.²³³

Resonemang som liknar de som förs kring musikframträdandens roll i den personliga bildningsprocessen finns också i andra delar av verksamheten. En föreläsare för Studieförbundet beskrev till exempel den speciella form av jämlikhet som uppstår i föreningar när det inte spelar någon roll vad en medlem gör i sitt övriga liv och utrymme istället ges i förhållande till kunskap och engagemang i den gemensamma verksamheten.

I ordalag som mycket liknar de ovan beskrev han också hur föreningsaktiva kan ses växa som människor när de som föreläsare erkänns som kunniga inom sitt område, och när personer som i andra sammanhang skulle uppfattas som socialt överordnade lyssnar med respekt och intresse. Samma intervjuperson ställer de små kulturprogrammets mer deltagarkulturella former i ett motsatsförhållande till den evenemangskultur och den professionella kultur som han anser dominerar dagens kultursyn. Han tar upp synen vid kulturinstitutionerna där man enligt hans uppfattning menar att kultur är någonting ”fint” som utspelar sig någon annanstans än där människorna är. Liksom flera andra av våra intervjupersoner säger han sig vara mer intresserad ”av att det kommer åtta som jag ser påverkas än att det kommer 80 som är passiva”.

Att synliggöra studieförbundet för omvärlden

I viss kontrast till denna syn på kulturprogrammets funktion står bilden av kulturprogrammen som studieförbundens utåtriktade verksamhet, med ambitionen att visa upp studieförbunden och direkt eller indirekt locka nya deltagare till den övriga verksamheten. Få av våra intervjupersoner presenterade detta som sitt huvudsakliga motiv med kulturprogrammen, men flera beskrev det som en positiv effekt, ofta med hänvisning till att studieförbunden annars riskerar att bli slutna och okända verksamheter i en tid när mycket handlar om att synas och pratas om.

Kulturprogram med ”egna” band eller teatergrupper – alltså de små kulturprogram som ofta dominerar verksamheten – antas inte ha denna effekt i någon större utsträckning, även om de kan bidra till att visa upp verksamheten för de medverkandes släkt och vänner.

Större evenemang och kulturprogram som ingår som delar av större evenemang, som t.ex. kommunala kulturfestivaler, tillskrivs däremot ofta denna betydelse. Bland intervjupersoner i Helsingborg framhölls sådana kulturprogram också som

233 Jfr. t.ex. Johnsen 2010, Brustad 2010.

ett sätt att visa upp för kommunala företrädare vad studieförbunden gör, och därmed stärka argumentationen för fortsatta kommunala bidrag.

Föra ut kunskap och perspektiv

Särskilda funktioner och motiv framkommer när det gäller föreläsningsverksamheten. Föreläsningar i studieförbunden anses ofta ha en viktig samhällsfunktion som kompletterande informationskällor för medborgarna. I synnerhet företrädare för ABF betonar att föreläsningar i politiska eller samhällsrelevanta ämnen kan bidra till att bredda samhällsdebatten. Detta betonades till exempel av ABF:s kontorsansvariga i Rättvik, som menar att debattklimatet på en liten ort kan bli mycket begränsat om inte alternativa åsikter kan göra sig hörda. Andra studieförbund använder föreläsningar på ett mer traditionellt undervisningsliknande sätt.

I Folkuniversitetet har populärvetenskapliga föreläsningar varit ett centralt moment ända sedan de första folkuniversitetsföreningarna och kan alltså sägas ha en i viss mening mer central roll för studieförbundets identitet än vad studiecirkelarna har. Folkuniversitetet har också särskilda interna medel för populärvetenskapliga föreläsningar. Här handlar det i första hand om föreläsningen som informationskanal, och om möjligheten för deltagarna att få direkt kontakt med företrädare för den akademiska forskningen.

Också i Ibn Rushd spelar föreläsningen som form en viktig roll där såväl föreningsaktiva som inbjudna talare föreläser om i första hand religiöst relevanta frågor, som till exempel hur man kan leva som muslim i Sverige. Även i Folkuniversitetet och Ibn Rushd ses föreläsningarna som en kompletterande informationskanal för att tillgängliggöra information och kunskap som annars inte finns (lätt) tillgänglig.

I Ibn Rushds fall riktar de sig ofta i första hand till medlemsföreningarnas medlemmar även om man också arrangerar utåtriktade arrangemang som ofta syftar till att sprida en alternativ bild av islam. Folkuniversitetet (som saknar medlemsföreningar) riktar sig utåt mot allmänheten och ABF riktar sig snarast till arbetarrörelsens sympatisörer i vid mening. Det finns också en tydlig kontrast mellan Folkuniversitetets betoning på forskningsresultat och ABF:s betoning på idéer och åsikter.

Föreläsningarna tycks alltså vara ett område där studieförbundens skilda ideologiska bakgrund och folkrörelseanknytning spelar stor roll. I synnerhet ABF betonar föreläsningarnas debattskapande aspekter medan Folkuniversitetet fokuserar på folkupplysning och Ibn Rushd i någon mån på folkupplysning, men framförallt på ett internt bildningsarbete. I samtliga fall är inriktningen tydligt grundad i anknytningen till medlemsorganisationerna och/eller studieförbundets egna historiskt grundade inriktning, det vill säga på vägval som har gjorts tidigare i studieförbundets utveckling.

Folkrörelseanknytningen har också stor betydelse som bakgrund också till inriktningen i den övriga kulturprogramsverksamheten. Sensus och Bildas bakgrund i Svenska kyrkans, respektive frikyrkornas, verksamhet kan till exempel bidra till att förklara deras fokus på musik i sina kulturprogram. I båda fallen sker detta i samarbete med kyrkornas musikverksamhet, men särskilt i Bildas fall har musikverksamheten också utvecklats genom satsningar på att i egen regi bereda möjlighet för ungdomar att utöva även andra musikstilar. Detta bekräftar tesen att dagens utveckling i hög grad styrs av studieförbundens etablerade stigberoenden, men som ofta är fallet med stigberoenden är formerna minst lika stabila som de ideologiska motiven, men tar sig nya och ibland svårförutsägbara uttryck. Att utvecklingen i efterhand kan förstås i historiens ljus innebär inte att den är förutsägbar eller i enlighet med de ursprungliga intentionerna.

Bredda delaktigheten i kulturlivet

Ett annat sätt att se på kulturprogrammen är att betona funktionen att ”bidra till att bredda [...] delaktigheten i kulturlivet” och peka på hur de fyller denna funktion för grupper eller på platser där inget annat offentligfinansierat kulturutbud finns. Detta argument mötte vi särskilt i Storuman, men också i Rättvik, när vi diskuterade kulturprogram som äger rum på mindre orter i kommunen.

Det var också återkommande som det främsta motivet för stöd till studieförbunden hos kommunala företrädare. I alla fyra kommunerna användes argumentet dessutom för kulturprogram som äger rum i servicehus och på äldreboenden. Genomgående handlar det om platser där tillgången till levande kulturframträdanden är mycket begränsad. Hos de studieförbunds-företrädare som tog upp denna funktion ligger betoningen återkommande på äldre som har svårt att ta sig till andra platser där kulturutbud finns att tillgå, antingen de bor på ett äldreboende eller i en by i Storumans eller Rättviks glesbygd. Tydligast betonades detta av en företrädare för ett av studieförbunden i Storuman, som menade att studieförbundens kulturprogram var det enda skälet för många ensamma pensionärer att över huvud taget gå ut.

En annan variant av synen på kulturprogrammen som kompletterande kulturutbud handlar om priset. De flesta av våra intervjupersoner betonar att inträdet till kulturprogrammen sätts så lågt som möjligt. Vissa talar om att täcka nödvändiga kostnader, men flera gör en poäng av att kulturprogrammen alltid är gratis. De flesta menar att många som inte har råd att besöka teatrar och konserter kan ta del av kultur via studieförbunden. Sådana resonemang hänger ofta också nära samman med en betoning av att många upplever det som ovanligt att besöka kulturinstitutioner som identifieras med en kulturell eller ekonomisk elit, men att det innebär ett mindre steg att besöka ett studieförbund som man redan identifierar sig med; ”tröskeln är lägre”.

Inkludera nya grupper och fritidssysselsättningar

Satsningar på ny verksamhet för musikutövande ungdomar, i egen regi eller i samarbete med kommunala ungdomshus, är exempel på en annan utveckling i studieförbunden de senaste decennierna, nämligen arbetet med att nå ut till nya grupper och fritidssysselsättningar. Till skillnad från de metoder som diskuteras ovan handlar det då inte bara om tillgänglighet utan också om att inkludera (för studieförbunden) nya kulturformer, ofta i samarbete med de grupper som det handlar om.

I de flesta studieförbunden finns en oro över att folkbildningsverksamheten på sikt kan vara hotad, inte minst eftersom många av de folkrörelser som den har sin bakgrund i upplevs vara på tillbakagång. Det finns också en spridd uppfattning om att ungdomar inte är intresserade av aktivitet i föreningsform. Det är möjligen som ett försök att motverka en sådan utveckling som studieförbunden på olika sätt har satsat på att själva bygga upp verksamhet för att nå nya grupper. Det främsta exemplet på detta är rockcirkelarnas och populärmusikverksamhetens tillväxt i stort, en tillväxt som i stor utsträckning förklarar den i studieförbundens kulturprogramsverksamhet.

Även som form kan kulturprogrammen anses vara ett svar på den uppfattade trenden mot ett mer individualiserat samhälle. Flera intervjuade studieförbundsfrträdare betonar själva den minskande viljan hos medborgarna, i synnerhet bland ungdomar, att delta i traditionella aktiviteter som föreningsengagemang och studiecirklar. Kulturprogrammen erbjuder då en alternativ form där det inte krävs att deltagarna ska planera sitt deltagande i förväg.

Ett annat exempel på försök att nå ut till nya grupper med hjälp av nya aktiviteter är Sveroks medlemskap i Studieförbundet och den tillväxande lajv- och rollspelsverksamhet som detta har medfört. Till skillnad från när det gäller rockmusiken har det skett genom inkluderingen av en ny medlemsorganisation. Detta kan inte minst bero på att de nya aktiviteterna i detta fall först organiserades i en oberoende ungdomsorganisation som sedan sökte sig till ett studieförbund för att upprätta ett samarbete.

På ett liknande sätt kan man uppfatta Ibn Rushds inkludering i studieförbundssfären som ett resultat av en vilja att ge representation åt en ny grupp där. I båda fallen handlar det också om nya grupper som söker sig till studieförbunden som organisatorisk kontext och som en källa till resurser, kompetens och legitimitet, snarare än om ett arbete från de etablerade studieförbundens sida att nå ut till nya grupper.²³⁴ Det hindrar dock inte att även dessa verksamheter utgör exempel på hur studieförbundssfären ändrar inriktning, och inkluderar nya typer av bland annat kulturprogram, i syfte att inkludera nya grupper.

234 Harding 2013.

Också det nyaste studieförbundet – Kulturens Bildningsverksamhet – kan ses som ett exempel på organisationer som söker sig till studieförbundssfären för att få bättre förutsättningar att bedriva bildningsverksamhet. Denna gång handlar det emellertid om verksamheter som i stor utsträckning redan har funnits representerade i studieförbunden, och nästan uteslutande om praktisk-estetisk verksamhet, som man av olika anledningar anser sig kunna skapa bättre förutsättningar för genom att samla kompetensen i ett nytt studieförbund. Kulturens Bildningsverksamhet har dock hittills valt att inte i någon större utsträckning satsa på kulturprogram. Istället väljer man att fokusera på uppbyggnaden av studiecirkelverksamhet i samarbete med sina medlemsorganisationer. Också här uppfattas alltså studiecirkelverksamheten snarare än kulturprogrammen som den egentliga kärnverksamheten, även om det är fullt möjligt att detta är resultatet av en anpassning till rådande förutsättningar för bidraget snarare än om en intern motiverad prioritering.

Som en röd tråd genom merparten av dessa argument är synen på folkbildningen som en offentlig sfär, ett sammanhang där människor kan mötas, och inte minst möta människor som de annars inte skulle ha mött. Detta sammanhang erbjuder nya möjligheter till bildning i meningen att växa som människa, inte minst genom att framträda i denna offentlighet. Det erbjuder också ett sammanhang för studieförbunden att visa upp sig, för att synliggöra och debattera frågor och presentera kulturyttringar som annars kanske inte skulle få utrymme i offentligheten, och det kan även bli en mer inkluderande offentlighet än vad samhället annars skulle ha kunnat erbjuda. Jämte den personliga bildningsprocessen framstår detta på många sätt som en av studieförbundens viktigaste demokratiska och kulturpolitiska ambitioner. Den innebär också, om den uppfylls, ett viktigt bidrag till uppbyggandet av socialt kapital i samhället.

Syftesuppfyllelse

Till syftena med denna utvärdering hör att undersöka hur väl kulturprogramsverksamheten uppfyller de fyra huvudsyftena för det statliga stödet till folkbildningen, samt att ur det perspektivet jämföra den med den kommunala kulturverksamheten i de fyra kommunerna.

Dessa fyra huvudsyften är att:

- stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin.
- bidra till att göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen.
- bidra till att minska utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället.
- bidra till att bredda intresset för och delaktigheten i kulturlivet.

I alla fyra kommunerna uppfattar både studieförbunds- och kommunföreträdare det som en viktig funktion för studieförbunden att arrangera och underlätta kulturverksamhet som når ut till grupper och platser dit kommunens kulturverksamhet inte når. Vi har sett att studieförbunden bedriver verksamhet på platser där kommunal kulturverksamhet på goda grunder kan antas vara svår att nå, och med inriktning på målgrupper som annars skulle ha svårt att ta del av kulturlivet eller som i mindre utsträckning än andra tar del av det. Studieförbunden har ett brett nätverk i föreningslivet. De arbetar också i hög grad med att skapa möjligheter för aktivt deltagande i kulturframträdanden också för personer som inte är professionella kulturutövare och som tidigare haft ingen eller begränsad erfarenhet av detta. Det pågår alltså i studieförbunden en omfattande verksamhet med att bredda möjligheten till delaktighet i kulturlivet, både i sammanhang dit den kommunala verksamheten enligt kommunala företrädare har svårt att nå och i kulturformer och med deltagandemöjligheter som mer sällan eller aldrig erbjuds i kommunalt arrangerad kulturverksamhet.

Av våra intervjuer framgår att de lokala studieförbunds-företrädarna oftast menar att deras verksamhet i hög grad handlar om att bidra till att människor genom nya erfarenheter i högre grad tror på sig själva, sin egen kreativitet och sin förmåga att prestera och bidra till samhället. Detta gäller i synnerhet den verksamhet som är integrerad med studieförbundens övriga verksamhet och som ger möjlighet till dem som är aktiva där att också göra framträdanden inför publik. Det handlar alltså i hög grad om studieförbundens omfattande musikverksamhet.

Såväl föreläsungsverksamheten som den övriga kulturprogramsverksamheten anses dessutom bidra till att öka mängden tillgängliga perspektiv på olika frågor i samhället, liksom variationen i det tillgängliga kulturutbudet, i synnerhet på mindre orter. Därmed bidrar de också till demokratin. Föreläsningarna har i flera studieförbund också en informations- och kunskapsspridande strävan som av företrädarna tillskrivs en viktig funktion. Kulturprogrammen tycks alltså bidra till att öka människors möjligheter att öka sin utbildnings- och bildningsnivå, både då det gäller kulturell bildning och kunskaper i andra frågor.

Redan det faktum att människor träffas på kulturprogrammen kan bidra till att stärka det sociala kapitalet i samhället. Eftersom det sociala kapitalets natur delvis beror inte bara på om människor träffas utan också på vilka de träffar och om dessa kommer från andra grupper i samhället än man själv kan denna fråga dock inte besvaras utan en närmare analys av hur olika grupper möts och gränser överskrids i studieförbundens kulturprogram.

Att kreativa aktiviteter också bidrar till att öka kreativiteten på andra områden är ett gammalt antagande i folkbildningen, men också en vanlig uppfattning i modern forskning. Huruvida deltagare i kulturprogram skiljer sig från andra i fråga om öv-

rig kulturaktivitet, socialt engagemang, tillit till andra, eller bakgrund är frågor som vi kommer att återkomma till i utvärdering 2, medan kulturprogrammets betydelse för de medverkande och för kulturområdets arbetsmarknad är någonting som vi återkommer till i utvärdering 3.

Till skillnad från denna rapport fokuserar dessa nämligen på deltagare respektive medverkande på individnivå, istället för på utbudet i de olika kommunerna, och dessa frågor kan inte besvaras genom att enbart studera utbud och intentioner.

Lokalt kulturliv utan folkbildning?

En fråga som vi under utvärderingens gång har ställt både till våra intervjupersoner och till oss själva är vad som skulle hända om studieförbundens kulturprogram försvann. I de kommuner som vi har studerat verkar det tydligt att detta skulle innebära att denna del av kulturutbudet upphörde, och därmed en också väsentlig del av satsningarna på att nå ut till och inkludera andra grupper och verksamheter än vad det kommunala kulturutbudet gör. De kommunala kulturinstitutionerna saknar motsvarigheter till studieförbundens nätverk i föreningslivet och i någon mån även bland kommunala verksamheter som ungdomsgårdar och äldreboenden. Visserligen har den kommunala musikskolan verksamheter som delvis motsvarar studieförbundens musikverksamhet för unga, och folkbiblioteken fyller viktiga funktioner när det gäller att göra information tillgänglig och bidra till bildning och utbildning.

Vissa av kommunernas kulturverksamheter sker i samarbete med studieförbunden, inte minst då det gäller utåtriktade verksamheter som festivaler, men studieförbunden har också gått in i områden som liknar kulturskolans, och i Storuman delvis tagit över denna verksamhet. Samtidigt som det alltså finns tendenser till ökat samarbete finns det emellertid fortfarande en tydlig avgränsning mellan studieförbundens breddverksamhet och de större kulturinstitutionerna. Det handlar helt enkelt om verksamheter med olika prioriteringar och olika verksamhetsformer.

Många av de verksamheter som vi har diskuterat sker inte bara i samarbete med kommuner och kulturverksamheter, utan med medlemsorganisationer och andra föreningar. Dessa verksamheter bärs ofta upp av föreningslivet och av ideella krafter i ännu högre grad än av studieförbunden. Detta innebär dock inte att studieförbundens stöd till denna verksamhet skulle vara oväsentligt; just på grund av sin betoning på ideellt arbete är svenskt föreningsliv ofta beroende av de få professionella och ekonomiska resurser som det har tillgång till. Det är också sannolikt att stödformen påverkar verksamheten både i riktning mot formell organisering och i riktning mot de evenemangsformer som kan beskrivas som kulturprogram, studiecirklar och annan folkbildningsverksamhet. Ett annat stödsystem skulle påverka

verksamheten på andra sätt. Samtidigt erbjuder studieförbunden också ett av de få alternativen för att få tillgång till offentligt stöd för ideell och amatöriell verksamhet som inte sker i föreningsform.

Sammantaget tycks det som att studieförbundens kulturprogramsverksamhet fyller andra funktioner än den kommunala kulturverksamheten. Den har också tydliga fördelar av sin fristående position och sina kopplingar till det civila samhället. I synnerhet när det gäller de båda mindre kommunerna finns det alltså all anledning att tro att om studieförbundens kulturprogramsverksamhet försvann utan att ersättas skulle resultatet bli som en av våra intervjupersoner uttryckte det: ”Det skulle bli väldigt tomt”, något som inte minst skulle kunna vara allvarligt i en utflyttningsbygd.

Referenser

- Andersson, Martin & Charlotta Mellander (2011). *Folkbildning i Sveriges kommuner: spridning och relation till socioekonomiska strukturer*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Arendt, Hannah (2002). "Kris i kulturen. Den sociala och politiska betydelsen" i svensk översättning av Annika R. Persson, i *Ord & Bild*, nr. 2–3, 2002, Göteborg: Ord&Bild. Bilda (2013). Studieförbundet Bildas webbplats, inhämtat 2013-01-21.
- Bilda (2013). Studieförbundet Bildas webbplats, www.bilda.nu, inhämtat 2013-04-30.
- Bille, Trine (2013). "How to develop a region through culture and creativity: The foundation Cultiva in Kristiansand" in Lisbeth Lindeborg & Lindkvist, Lars (red) *The Value of Arts and Culture for Regional Development: A Scandinavian Perspective*. Abingdon: Routledge.
- Bille, Trine & Mark Lorenzen (2008). *Den danske oplevelsesøkonomi – afgrænsning, økonomisk betydning og vækstmuligheder*. Köpenhamn: Forlaget Samfundslitteratur
- Bjurström, Erling, Martin Fredriksson & Per Möller (kommande 2013). *Den kreativa sektorn, kulturentreprenörskap och stadsutveckling på lokal och regional nivå*.
- Bjurström, Erling (2012) "Whose Canon? Culturalization versus Democratization", *Culture Unbound*, Volume 4, 2012: 257–274.
- Bjurström, Erling (2013). "Bildning och demokrati" i Erling Bjurström & Tobias Harding (red.) *Bildning och demokrati: Nya vägar i det svenska folkbildningslandskapet*. Stockholm: Carlssons.
- Bjällesjö, Jonas (2010). "Rockmusik och föreningsliv i Hultsfred" i Jonas Bjällesjö, Peter Håkansson & Johan A. Lundin (red.) *Mycket mer än bara rock: Musik, ungdom och organisering*. Stockholm: Premiss.
- Bourdieu, Pierre (2000). *Konstens regler: Det litterära fältets uppkomst och struktur*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag.

- Brustad, Lina (2010). "Repa i studiecirkel – 'Hur fan gör man annars?'" i Jonas Bjälesjö, Peter Håkansson & Johan A. Lundin (red.) *Mycket mer än bara rock: Musik, ungdom och organisering*. Stockholm: Premiss.
- Castells, Manuel (1998). *The Information Age. Economy, Society and Culture. Volume III. End of Millennium*. Oxford: Blackwell.
- Eagleton, Terry (2000). *The Idea of Culture*, Blackwell Manifestos. Malden: Blackwell.
- Essen, Johan von & Pelle Åberg (2009). *Folkrörelseanknytningar och marknadsrelationer. Studieförbunden och deras grundarorganisationer, medlemsorganisationer och samverkansorganisationer*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Essen, Johan von (2012) "Från folkrörelse till kartell" i Johan von Essen & Gunnar Sundgren (red.) *En mosaik av mening: Om studieförbund och civilsamhälle*, Göteborg: Daidalos.
- Folkbildningsrådet (2012). *Folkbildning 2012: Årsskrift om folkbildning i samhället*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Folkbildningsrådet (2013). Statsbidrag till studieförbund 2013. Villkor, kriterier och fördelning. Fastställda av Folkbildningsrådets styrelse 2012-12-12 (rev 2013-05-22).
- Florida, Richard (2002). *The rise of the creative class and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.
- Florida, Richard (2008). *Den stora omställningen: hur nya former för liv och arbete skapar välbefinnande efter kraschen*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Folkbildningsrådet (2012) *Kommunernas och landsting/regionernas stöd till studieförbund och folkhögskolor 2011*, Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Fornäs, Johan, Aronsson, Peter, Becker, Karin, Beckman, Svante, Bjurström, Erling, Friberg, Tora, Kylhammar, Martin & Qvarsell, Roger (2007). *Culture Unbound: Dimensions of Culturalisation*, Tema, Kultur och samhälle Skriftserie 2007:5, Norrköping: Tema Q, Linköping University.
- Frankelius, Per (2013). "Brilliant combinations of art and nature: Learning points from the world of opera and classical music" in Lisbeth Lindeborg & Lars Lindkvist (eds.) *The Value of Arts and Culture for Regional Development; A Scandinavian Perspective*. London: Routledge.
- Frenander, Anders 2005. *Kulturen som kulturpolitikens stora problem, Diskussionen om svensk kulturpolitik under 1900-talet*, Hedemora: Gidlunds.
- Giddens, Anthony (1994). *Sociologi. vol. 1*. Lund: Studentlitteratur.

- Gustavsson, Agneta (2012) "Produktivitet eller effektivitet" i Filip Wijkström (red.) *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Gustavsson, Bernt (1991). *Tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880–1930*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Gustavsson, Bernt (2007) "Bildning som tolkning och förståelse" i Bernt Gustavsson (red.) *Bildningens förvandlingar*. Göteborg: Daidalos.
- Gustavsson, Bernt (2013). "Bildning och demokrati i omvandling" i Erling Bjurström & Tobias Harding (red.) *Bildning och demokrati: Nya vägar i det svenska folkbildningslandskapet*. Stockholm: Carlssons.
- Gustavsson, Martin (2002). *Makt och konstsmak. Makt och motsättningar: den svenska konstmarknaden 1920–1960*. Stockholm: ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet.
- Haldén, Eva (1997). *Ett centralt ämbetsverk i omvandling: Från Skolöverstyrelsen till Skolverket*. SCORE rapportserie 1997:2, Stockholm: Stockholms universitet, SCORE.
- Harding, Tobias & Calle Nathansson (red.) (2012). *Under konstruktion: Effekter av kultursamverkansmodellen*. Stockholm: Sveriges kommuner och landsting/Linköpings universitet.
- Harding, Tobias (2005). "Den svenska kulturpolitiska måldiskussionen och kulturens institutionaliserade gränser", paper presenterat vid Den andra nordiska konferensen för kulturpolitisk forskning, Borås 25–26 augusti 2005.
- Harding, Tobias (2007a) *Nationalising Culture. The Reorganisation of National Culture in Swedish Cultural Policy 1970–2002*. Linköping Studies in Arts and Science, Nr. 393, Norrköping: Linköping University.
- Harding, Tobias (2007b). "Immersion revisited. Role-playing as interpretation and narrative" i Jesper Donnis, Morten Gade & Line Thorup (red.) *Lifelike*. Köpenhamn: Kundepunkt 07/ Dansk Ungdoms Fællesråd.
- Harding, Tobias (2009) "Var finns den statliga kulturpolitiken? Inte bara på kulturdepartementet", i *Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift* 2009 nr. 2.
- Harding, Tobias (2012a) "Kulturen och den kreativa ekonomin: Från mode till besvikelse" i Svante Beckman (red.) *Kulturaliseringens samhälle: Problemorienterad kulturvetenskaplig forskning vid Tema Q 2002–2012*, Linköping: Linköping University Press.
- Harding, Tobias (2012b) *Framtidens civilsamhälle. Underlagsrapport 3 till Framtidskommissionen*. Stockholm: Statsrådsberedningen /Fritzes.

- Harding, Tobias (2012c) "How to Establish a Study Association: Translation, Packaging and Isomorphic Pressures on New CSOs Entering a Neo-Corporative Adult Education Field in Sweden" in *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, vol. 23, number 1, 2012.
- Harding, Tobias (2012d) "Folkbildningens grindväktare: En studie i isomorfi", i Filip Wijkström (red.) *Civilsamhället i samhällskontraktet: En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press (utkommen i ny utgåva 2013).
- Harding, Tobias (2013) "Föreningslivet och demokratin: Demokratisk skolning och institutionella entreprenörer" i Erling Bjurström & Tobias Harding (red.) *Bildning och demokrati: Nya vägar i det svenska folkbildningslandskapet*. Stockholm: Carlssons.
- Hartman, Per (2003). *Att bilda med bild: En studie av de praktisk-estetiska studie-cirklarnas utveckling*. Linköping: Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.
- Håkansson, Peter (2010). "Ungdomars engagemang i kulturföreningar och socialt kapital" i Jonas Bjälesjö, Peter Håkansson & Johan A. Lundin (red.). *Mycket mer än bara rock: musik, ungdom och organisering*, Stockholm: Premiss Förlag.
- Inglehart, Ronald & Christian Welzel (2005). *Modernization, Cultural Change and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jenkins, Henry (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.
- Johannisson, Jenny (2006). *Det lokala möter världen: Kulturpolitiskt förändringsarbete i 1990-talets Göteborg*. Göteborg: Valfrid.
- Johannisson, Jenny (2010). *Förändringar i kulturpolitikens geografi*. Kulturpolitisk forskning #1. Stockholm: Kulturrådet.
- Johannisson, Jenny & Roger Blomgren (2013). *Kultursamverkansmodellen: Styrning och bidragsfördelning*. Myndigheten för kulturanalys, rapport 2013:2. Stockholm: Myndigheten för kulturanalys.
- Johansson, Mairon (2011). *I dialogens namn. Idén om en överenskommelse mellan regeringen och ideella organisationer*. Växjö: Linnéuniversitetet.
- Johnsen, Åsa (2010). "We're trying to build a community, you know" i Jonas Bjälesjö, Peter Håkansson & Johan A. Lundin (red.) *Mycket mer än bara rock: Musik, ungdom och organisering*. Stockholm: Premiss.

- Kvarnäck, Maria (2013). *500 texter om framtidens Sverige – från Trelleborg till Arjeplog: Underlagsrapport 12 till Framtidskommissionen*. Stockholm: Statsrådsberedningen/Fritzes.
- Lagergren, Fredrika (1999). *På andra sidan välfärdsstaten. En studie i politiska idéers betydelse*. Stockholm: Symposion.
- Lindeborg, Lisbeth & Lindkvist, Lars (red.) (2010). *Kulturens kraft för regional utveckling*. Stockholm: SNS förlag.
- Lindeborg, Lisbeth & Lindkvist, Lars (red.) (2013). *The Value of Arts and Culture for Regional Development: A Scandinavian Perspective*. Abingdon: Routledge.
- Lundström, Tommy & Filip Wijkström (2012). ”Från röst till service: Vad hände sedan?” i Filip Wijkström (red). *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Lundåsen, Susanne (2005). *Frivilliga insatser och hälsa*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
- March, James. G. & Johan P. Olsen 1989. *Rediscovering institutions: The organizational basis of politics*. New York: Free Press.
- Montola, Markus & Jaakko Stenroos (red.) (2010) *Nordic Larp*. Stockholm: Fëa Livia.
- Myndighete för kulturanalys (2012) *Samhällets utgifter för kultur 2010–2011*. Stockholm: Myndigheten för Kulturanalys.
- Nerman, Bengt (1962). *Demokratins kultursyn*. Stockholm: Bonniers.
- Nordqvist, Magnus (2011). *Deltagandets konst. En kulturpolitik för folkbildningen*. Stockholm: Bilda.
- Nordvall, Henrik (2008). *Det lokala möter världen*. Linköping: Linköping University Press.
- Papakostas, Apostolis (2003). *Mer organisation med färre människor och många organisationer med få frågor*. Stockholm: SCORE.
- Papakostas, Apostolis (2011). ”The rationalization of civil society” i *Current Sociology*, 59(1):5–53.
- Papakostas, Apostolis (2012) ”De medlemslösa organisationernas tidevarv” i Filip Wijkström (red.) *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Pierson, Paul (2000). ”Increasing returns, path dependence, and the study of politics” i *The American Political Science Review*, 94 (2).
- Proposition 1947:204. *Om folkbildning*. Stockholm: Riksdagen.

- Proposition 1974/28. *Om kulturpolitiken*. Stockholm: Riksdagen.
- Proposition 1980/81:127. *Om folkbildning m.m.* Stockholm: Riksdagen.
- Proposition 1990/91:82. *Folkbildning*. Stockholm: Riksdagen.
- Proposition 1996/97:3. *Kulturpolitik*. Stockholm: Riksdagen.
- Proposition 2005/06:192. *Lära, växa, förändra. Regeringens folkbildningsproposition*. Stockholm: Riksdagen.
- Proposition 2009/10:3. *Tid för kultur*. Stockholm: Riksdagen.
- Putnam, Robert D. (1996). *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i Italien*. Stockholm: SNS.
- Putnam, Robert D. (2000). *Den ensamme bowlaren: Den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse*. Stockholm: SNS.
- Putnam, Robert D. (2002). "Conclusion" i Robert D. Putnam (red.) *Democracies in Flux*. New York: Oxford University Press.
- Regeringskansliet (2008). *Överenskommelsen mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges Kommuner och Landsting*. Stockholm: Integrations- och jämställdhetsdepartementet.
- Ricœur, Paul (2005). *Historia, minne, glömska*. Göteborg: Daidalos.
- Rosén, Gull-Mari (1984). *Konst- och konsthantverkscirklar under 1970-talet. De fyra största studieförbundens syn på denna verksamhet med anledning av den nya kulturpolitiken*. Umeå Studies in the Humanities 65. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Røvik, Kjell Arne (2000). *Moderna organisationer, trender inom organisations-tänkandet vid millennieskiftet*. Malmö: Liber.
- Røvik, Kjell Arne (2008). *Managementsamhället. Trender och idéer på 2000-talet*. Malmö: Liber.
- Sacco, Pier Luigi (2011). *Culture 3.0: A new perspective for the EU 2014–2020 structural funds programming*. Produced for the OMC Working Group on Cultural and Creative Industries, April 2011, inhämtad från http://www.kulturradet.se/Documents/Verksamhet/Internationellt/culture_3.0.pdf 2013-01-25.
- Sacco, Pier Luigi (2013). *Kultur 3.0: Konst, delaktighet, utveckling*. Göteborg: Nätverkstan.
- Statistiska centralbyrån (2012). *Det civila samhället 2010 – Ett regeringsuppdrag med undersökningar från Statistiska centralbyrån*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

- SFS 1991:977. Förordning om statsbidrag till folkbildningen. Stockholm: Riksdagen.
- SOU 1924:5. *Betänkande med utredning och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet: Överarbetning av ett den 25 maj 1923 av Folkbildningssakkunniga avlämnat utlåtandebetänkande med utredning och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet på nådigt uppdrag verkställt av de sakkunnigas ordförande.*
- SOU 1948:30. *Betänkande och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet avgivet av 1944 års folkbildningsutredning.*
- SOU 1961:44. *Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet: Överväganden och förslag av 1960 års folkbildningsutredning.*
- SOU 1972:66. *Ny kulturpolitik. Kulturrådets betänkande.*
- SOU 2004:30. *Folkbildning i brytningstid: En utvärdering av studieförbund och folkhögskolor.* Slutbetänkande av Utredningen för statens utvärdering av folkbildningen 2004.
- SOU 2007:66. *Rörelser i tiden.* Folkrorelseutredningens slutbetänkande.
- SOU 2009:16. *Kulturutredningens betänkande.*
- Sundgren, Per (2007). *Kulturen och arbetarrörelsen. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander.* Stockholm: Carlssons.
- Svedberg, Lars, Essen, Johan von & Jegermalm, Magnus (2010). *Svenskarnas engagemang är större än någonsin. Insatser i och utanför föreningslivet.* Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Trägårdh, Lars (2012). "Det borgerliga samhällets återkomst" i Filip Wijkström (red) *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel.* Stockholm: European Civil Society Press.
- Vareide, Knut & Lars Ueland Kobro (2012). *Skaper kultur attraktive steder?* TF-notat nr. 1/2012, Bö i Telemark: Telemarksforskning.
- Viirman, Ants (2011). "Staten, kulturpolitiken och studieförbunden" i Stellan Boozon, Krister Hansson, Maj-Britt Imnander & Ants Viirman (red.) *Årsbok om folkbildning: Forskning & utveckling 2010.* Stockholm: Föreningen för folkbildningsforskning.
- Wijkander, Keith (2011). "Folkbildningen och kulturpolitiken: Vem ska stödja vem?" i Stellan Boozon, Krister Hansson, Maj-Britt Imnander & Ants Viirman (red.) *Årsbok om folkbildning: Forskning & utveckling 2010.* Stockholm: Föreningen för folkbildningsforskning.

- Wijkström, Filip & Tommy Lundström (2002). *Den ideella sektorn: Organisationerna i det civila samhället*. Stockholm: Sober förlag.
- Vogel, Joachim, Erik Amnå, Ingrid Munck & Lars Häll (2003). *Föreningslivet i Sverige – välfärd, socialt kapital, demokratiskola*. Örebro: Statistiska Centralbyrån (SCB).
- Åberg, Pelle & Johan von Essen (2012). *Tradition, resurs eller nödvändighet? Om relationerna mellan folkhögskolor och deras huvudmän*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Åström, Eva (2013). *Folkbildningen och de regionala kulturplanerna*. Stockholm: Folkbildningsrådet.

Kommunala och regionala publikationer och dokument

Helsingborg

- Budget med styrkort 2008, Helsingborgs stad
- Budget med styrkort 2010, Helsingborgs stad
- Budget med styrkort 2012, Helsingborgs stad
- Ett framgångsrikt Helsingborg, Riktlinjer mål- och resultatstyrning 2013
- Handlingsplan för den ideella sektorn, Helsingborg Kulturnämnden, antagen 19 maj 2011 (från Birgitta Killander)
- Helsingborg stads webbplats www.helsingborg.se, inhämtad 2013-04-16.
- Helsingborgs stad, Reglemente för kulturnämnden, antaget av kommunfullmäktige den 14 december 2010
- Helsingborgs stad, Tertialbokslut med styrkort 31 augusti 2012
- Helsingborgs stads årsredovisning 2009
- Målprogram för Helsingborgs stad 2011–14
- Regional kulturplan för Skåne 2011–2012, reviderad 2011-10-27
- Regler för bidrag till studieförbund verksamma i Helsingborg, antagen av Kulturnämnden 22 november 2012 (från Birgitta Killander)
- Årsredovisning Helsingborgs stads 2011

Jönköping

Jönköping kommuns hemsida: www.jonkoping.se, inhämtad 2013-03-25

Jönköpings kommun, Årsredovisning 2008

Jönköpings kommun, Årsredovisning 2009

Jönköpings kommun, Årsredovisning 2010

Jönköpings kommun, Årsredovisning 2011

Jönköpings kommun, *Omtanke om framtiden*, kommunprogram 2011–2014

Kultur- och biblioteksplan för Jönköpings kommun, 2012–2014

Kulturbidrag med fokus på kulturverksamhet: ansökan och regler, Kultur Jönköpings kommun

Kulturhuset Spiras hemsida: <http://www.kulturhusetspira.se/startside/kultur-for-hjarta-och-hjarna/897a55df0d0e7fd7f889aea849547358/>, inhämtat 2013-03-25

Kulturhusföreningens blogg: <http://kulturhusetsvanner.wordpress.com/vad-hander-i-kulturhuset/>, inhämtat 2013-04-21

Regional kulturplan Jönköpings län.

Verksamhets- och investeringsplan 2013–2015, Budget 2013

Årsberättelse Kultur Jönköpings kommun 2011

Årsberättelse, Kultur Jönköpings kommun, 2011

Årsredovisning Jönköpings kommun 2007

Årsredovisning Jönköpings kommun 2008

Årsredovisning Jönköpings kommun 2009

Årsredovisning Jönköpings kommun 2010

Årsredovisning Jönköpings kommun 2011 Jönköpings kommun, Årsredovisning 2007

Rättvik

Biblioteksplan för Rättviks kommun 2007–2012, tillgänglig via kommunhemsida, inhämtat 2013-03-25

Förslag till kulturpolitiskt program för Rättviks kommun, 2007-10-15, tillgänglig via kommunens hemsida (<http://www.rattvik.se/dokument>)

Kulturen i Dalarna – En enhet av mångfalter, Dalarnas regionala kulturplan 2013–2015, Tillgänglig via Dalarnas Landstings hemsida (http://www.ltdalarna.se/templates/Base____7025.aspx)

Rättvik kommuns hemsida: http://www.rattvik.se/kultur-fritid-och-turism__5913
inhämtad 2013-03-11 Mål och Budget 2013–2015, Rättviks kommun, tillgänglig via hemsida

Årsredovisning 2011, Rättviks kommun

Storuman

Inventeringunderlag kulturplan (regional), sammanställd av FKU, tillgänglig via hemsida

Inventeringunderlag kulturplan, sammanställd av Kaarina Åström, tillgänglig via Storuman kommuns hemsida <http://www.storuman.se>, 2013-03-03

Kulturdialog 2011 – Storuman och Tärnaby tillgänglig via Storuman kommun hemsida http://www.storuman.se/templates/Page_2col.aspx?id=2750, 2013-03-03

Reglemente för fritids-, kultur- och utbildningsnämnden 2011–2014, antaget 10-11-05, tillgänglig via hemsida

Storuman kommun, Årsredovisning 2006

Storuman kommun, Årsredovisning 2007

Storuman kommun, Årsredovisning 2008

Storuman kommun, Årsredovisning 2009

Storuman kommun, Årsredovisning 2010

Storuman kommuns hemsida, Aktiviteten: http://www.storuman.se/templates/Page_2col.aspx?id=958, tillgänglig 2013-03-03

Storuman kommuns hemsida, Kultur: http://www.storuman.se/templates/Page_2col.aspx?id=2750, tillgänglig 2013-03-03

Storumans kommun Strategisk plan 2012–13, antagen 11-11-29

Storumans kommun, Fritids-, kultur- och utbildningsnämnden, Verksamhetsberättelse 2011

Storumans kommun, Verksamhetsplan 2012–2014, Fritids-, kultur- och utbildningsnämnden.

Västerbottens läns kulturplan 2012–2014.

Årsredovisning Storumans kommun 2005

Årsredovisning Storumans kommun 2006

Årsredovisning Storumans kommun 2007

Årsredovisning Storumans kommun 2008

Årsredovisning Storumans kommun 2009

Årsredovisning Storumans kommun 2010

Storuman kommun, Årsredovisning 2005

Bilaga: Utvärderingsplan – Studieförbundens kulturprogram

Utvärderingens övergripande uppläggning och syften

Kulturprogram – en växande verksamhet

Under de senaste 20 åren har både antalet och andelen kulturprogram ökat kraftigt i studieförbundens verksamhet. Från ett medeltal på cirka 154 000 program under 90-talet rapporterades i genomsnitt cirka 248 000 program per år under 2000-talets inledande 7–8 år. Från och med 2009 har studieförbunden erbjudit mer än 300 000 program varje år.

Samtidigt har antalet deltagare minskat något, vilket lett till att det genomsnittliga deltagarantalet per program har sjunkit från 80 i början på 2000-talet till 52 under 2010.

En utvärdering i tre delar

I denna utvärdering undersöks vilken betydelse som studieförbundens kulturprogram har. Som underlag för utvärderingen genomfördes under våren 2011, i samarbete med Högskolan i Jönköping, en kartläggning av kulturprogrammets ekonomiska betydelse för Sveriges kommuner.

Utvärderingen utförs i tre delar:

- Utvärdering 1: Kulturprogrammets betydelse för det omgivande samhället.
- Utvärdering 2: Kulturprogrammets betydelse för deltagarna
- Utvärdering 3: Kulturprogrammets betydelse för de medverkande

De tre utvärderingarna genomförs i huvudsak som fallstudier, i samma kommuner.

Utvärderingens generella frågor

Folkbildningens syften är att:

- bidra till att stärka och utveckla demokratin
- bidra till att göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation och som skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen
- bidra till att minska utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället
- bidra till att bredda intresset för, och delaktigheten i, kulturlivet.

De tre utvärderingarna syftar till att belysa kulturprogrammets betydelse i relation till samtliga dessa fyra syften. I centrum ställs det fjärde syftet – *bidra till att bredda intresset för och delaktigheten i kulturlivet*. Även de två första syftena, som handlar om demokrati och (samhälls)påverkan, uppmärksammas.

Rapporten Folkbildning i Sveriges kommuner

Under våren 2011 tog Folkbildningsrådet initiativ till en kartläggning av kulturprogrammets ekonomiska betydelse för Sveriges kommuner. Denna genomfördes av forskare vid internationella Handelshögskolan i Jönköping. Resultaten redovisades i rapporten *Folkbildning i Sveriges kommuner*. Här framgår bland annat att kulturprogrammen uppvisar ungefär samma nationella spridningsmönster som studieförbundens studiecirklar:

- Störst antal deltagare i kulturprogram finns i storstäderna; Stockholm, som mer än fördubblar sitt antal 2002–2009 (480 000–1 080 000), samt Göteborg och Malmö. 2002 finns 10 kommuner med mer än 200 000 deltagare, 2009 är de 17.
- Störst andel (av arbetskraften) finns i små (norrländska) kommuner; Åsele, Munkfors, Arvika, Eksjö, Vilhelmina, Sollefteå. Störst ökning 2002–2009: Eksjö, Sölvesborg, Storman, Tanum, Arvika.

Kartläggningen visar även att kommuner med hög andel studiecirklar/ kulturprogram karaktäriseras av: högre andel nyföretagande än andra kommuner; högre ohälsotal; lägre sysselsättningsgrad; lägre valdeltagande; lägre integration; högre brottsfrekvens; lägre utbildningsnivå; lägre medianinkomster.

Generellt i landet genomförs jämförelsevis många studiecirklar och kulturprogram i de kommuner där de största behoven av bildning, utbildningsmöjligheter och folklig kultur finns, det vill säga i kommuner med svaga socioekonomiska strukturer.

En utvärdering i tre delar

Utvärdering 1:

Kulturprogrammets betydelse för kommunerna

I rapporten ovan framhåller forskarna att ekonomisk forskning har visat att kultur kan ses som en viktig komponent i regioners och kommuners attraktivitet och utveckling. Samband kan spåras både direkt och indirekt, via både produktions- och konsumtionssidan. Kultur anses innebära en attraktionskraft för individer och företag. En teori är att en hög grad av kultur sänder en signal till omgivningen att regionen/kommunen är öppen och tolerant och därmed en attraktiv plats att befinna sig på. Detta innebär en attraktionskraft för vissa företag, övriga verksamheter och människor.

I utvärdering 1 ställs folkbildningens fjärde syfte, kultursyftet, i centrum. Här undersöks vilken betydelse som studieförbundens kulturprogram har för att stimulera och bredda intresset för kultur, öka efterfrågan på lokalt kulturutbud, öka utbudet av kultur, och för att öka utbudet av arbetskraft inom kultursektorn.

Frågor och aktiviteter som ingår i utvärdering 1 är:

Kartläggning av verksamhet

- Kartläggning av kommunens *kulturverksamhet* i bred mening, det vill säga även annan kulturverksamhet än folkbildning (Omfattning? Former? Innehåll? Deltagare? Kostnader? Intäkter?).
- Kartläggning av kommunens *stöd till annan kulturverksamhet än studieförbundens* (pengar, lokaler, etc.).
- Kartläggning av regionens stöd till annan kulturverksamhet än studieförbundens.
- Kartläggning av studieförbundens *kulturprogramsverksamhet* (Omfattning? Former? Innehåll? Deltagare? Kostnader? Intäkter? Skillnad mot annan kulturverksamhet i kommunen? Utveckling över tid?).
- Kartläggning av kommunens *stöd* (pengar, lokaler, etc) *till studieförbunden/kulturprogramsverksamheten*. (Skillnad mot annan kulturverksamhet i kommunen? Utveckling över tid)
- Kartläggning av regionens stöd till kulturverksamhet som anknyter till studieförbundens kulturprogram²³⁵.

235 Riksdagen beslutade 2009 om en ny modell för fördelning av statliga medel till regional och lokal kulturverksamhet, den så kallade kultursamverkansmodellen. Modellen infördes 2011 och innebär att ansvaret för fördelning av statliga medel regionaliseras. Statens Kulturråd beslutar om fördelning av statsbidrag till regionerna, och regionerna beslutar hur pengarna ska fördelas vidare

Undersökning av syften

- Undersökning av den generella betydelse/de generella syften som kommunens *samlade kulturverksamhet* tillskrivs av företrädare för respektive kommun:
 - Bredda intresse för, och öka delaktighet i, kulturlivet.
 - Bidra till att utveckla och stärka demokratin.
 - Skapa engagemang och påverkansmöjligheter.
 - Övriga betydelser (till exempel som drivkraft för lokal (ekonomisk) utveckling).
- Undersökning av den betydelse/de syften som *studieförbundens kulturprogram* tillskrivs, av kommunens företrädare och av studieförbundens företrädare:
 - Bredda intresse för, och öka delaktighet i, kulturlivet.
 - Bidra till att utveckla och stärka demokratin.
 - Skapa engagemang och påverkansmöjligheter.
 - Övriga betydelser (till exempel som drivkraft för lokal (ekonomisk) utveckling).

Bedömning av betydelse/effekter

- Bedömning av vilka effekter som *kommunens samlade kulturverksamhet* har när det gäller:
 - Bredda intresse för, och öka delaktighet i, kulturlivet.
 - Bidra till att utveckla och stärka demokratin.
 - Skapa engagemang och påverkansmöjligheter.
 - Övriga betydelser (till exempel som drivkraft för lokal (ekonomisk) utveckling).
- Bedömning av vilka effekter som *studieförbundens kulturprogram* har när det gäller:
 - Bredda intresse för, och öka delaktighet i, kulturlivet.
 - Bidra till att utveckla och stärka demokratin.
 - Skapa engagemang och påverkansmöjligheter.
 - Övriga betydelser (t.ex. som drivkraft för lokal (ekonomisk) utveckling).
- Vad skulle hända om folkbildningen försvann ur kommunens samlade kulturverksamhet/Hur hade kommunens samlade kulturverksamhet sett ut om inte folkbildningen funnits?
 - Vad säger statistiken?
 - Vad säger kommunernas företrädare?

ute i landet. Folkbildningen omfattas inte direkt av det statliga bidraget till kultursektorn, men kan beröras då stöd riktas till folkbildningens samarbetsparter.

Utvärdering 2: Kulturprogrammets betydelse för deltagarna

Bland andra Putnam har analyserat sambandet mellan socialt kapital – normer, sociala och icke institutionaliserade nätverk, förtroende – och regionalt utveckling. Medan Putnam kunde identifiera positiva sådana samband i norra Italien lyfter forskarna i rapporten *Folkbildning i Sveriges kommuner*, fram den så kallade Gnosjöandan som svenskt exempel.

Forskarnas slutsats är, att man kan förvänta sig ett positivt samband mellan fördelaktiga ekonomiska och socioekonomiska karaktäristika på lokal nivå och folkbildningsverksamhet om

- Folkbildningen bidrar till rumsligt lokaliserat socialt kapital (äger rum i kommunen, samlar kommunens invånare, utformas som sociala möten och nätverk).
- Detta sociala kapital fungerar som en utvecklingskraft för lokal utveckling (anknyter till/samverkar med/verkar i samma riktning som kommunernas utvecklingsstrategier och utvecklingsarbete generellt).

I utvärdering 2 undersöks i vilken utsträckning och på vilka sätt som studieförbundens kulturprogram skapar tillit och socialt kapital. Här fokuseras folkbildningens två inledande syften – demokratisyftet och syftet att skapa påverkansmöjligheter och samhällsengagemang.

Utvärderingens avslutande analys fokuseras på frågan om kulturprogrammen fungerar som arenor för förändring av kommuners socioekonomiska strukturer/karaktäristika.

Frågor och aktiviteter som ingår i utvärdering 2 är:

Kartläggning av deltagarna

- Kartläggning av deltagare i annan kulturverksamhet än studieförbundens kulturprogram:
 - ålder
 - kön
 - etnisk bakgrund
 - funktionsnedsättning
 - sysselsättning
 - kulturvanor
 - samhälls-/föreningsengagemang

- Kartläggning av deltagare i studieförbundens kulturprogram:
 - ålder
 - kön
 - etnisk bakgrund
 - funktionsnedsättning
 - sysselsättning
 - kulturvanor
 - samhälls-/föreningsengagemang

Bedömning av betydelse/effekter

- Intervjuer med deltagare i studieförbundens kulturprogram. Intervjuerna inriktas mot folkbildningens fyra syften:
 - breddar kulturprogrammen intresset för och ökar delaktigheten i kulturlivet?
 - bidrar dessa till att utveckla och stärka demokratin?
 - skapar de engagemang och påverkansmöjligheter?
 - har de övriga betydelser (t.ex.. som drivkrafter för lokal (ekonomisk) utveckling)?
- Hur skulle kommunbefolkningens deltagande i kulturverksamhet förändras om folkbildningen försvann ur kommunens samlade kulturverksamhet/Hur skulle kommunbefolkningens deltagande i kulturverksamhet ha sett ut om inte folkbildningen funnits?
 - vad säger statistiken?
 - vad säger deltagarna själva?

Utvärdering 3:

Kulturprogrammets betydelse för (lokala) kulturutövare

Totalt engagerades 1 244 900 medverkande i studieförbundens kulturprogram under 2011. Av dessa var ungefär 535 000 yrkesutövande kulturarbetare, i första hand musiker och sångare. Cirka 625 000 var semiprofessionella eller amatörer.

I utvärdering 3 ställs folkbildningens fjärde syfte – kultursyftet – i centrum. Här undersöks vilken betydelse som studieförbundens kulturprogram har för att öka utbudet av kultur och för att öka utbudet av arbetskraft inom kultursektorn. Detta görs genom i en analys av folkbildningens betydelse som arbetsmarknad för kulturarbetare – professionella, semiprofessionella och amatörer.

Kartläggning av medverkande

- Kartläggning av medverkande/kulturarbetare i studieförbundens kulturprogram:
 - ålder
 - kön
 - etnisk bakgrund
 - funktionsnedsättning
 - profession/sysselsättning

Bedömning av betydelse/effekter

- Hur skulle kulturarbetarnas arbetsmarknad förändras om folkbildningen försvann ur kommunens samlade kulturverksamhet/Hur skulle kulturarbetarnas arbetsmarknad ha sett ut om inte folkbildningen funnits?
 - vad säger statistiken? (lokalt och nationellt)
 - vad säger de medverkande själva?

Fyra fallkommuner

Samtliga delutvärderingar genomförs i form av fallstudier i fyra kommuner med jämförelsevis omfattande folkbildningsverksamhet/kulturprogramsverksamhet:

Storuman

”Typisk folkbildningskommun” enligt rapporten *Folkbildning i Sveriges kommuner*. Hög andel deltagare i kulturprogram (och studiecirklar), kraftig ökning av antal och andel deltagare under senare år. Glesbygdskommun, norra Norrland. Kommunens stöd till studieförbunden var 46,73 kronor /invånare (rikssnitt: 36,26 kronor/invånare) under 2010. Stödet oförändrat sedan 2008.

Rättvik

”Typisk folkbildningskommun” enligt rapporten *Folkbildning i Sveriges kommuner*. Ganska hög andel deltagare i kulturprogram (och studiecirklar), minskning av antal och andel deltagare under senare år. Inlandskommun, stark satsning på kultur-turism. Kommunens stöd till studieförbunden var 40,29 kronor/invånare (rikssnitt: 36,26 kronor/invånare) under 2010. Stödet har minskat med tolv procent sedan 2008.

Jönköping

Jämförelsevis hög andel deltagare i kulturprogram (och studiecirklar), ökning av antal och andel deltagare i kulturprogram under senare år, minskning när det gäller cirkeldeltagarna. Medelstor stad i Mellansverige. Kommunens stöd till studieförbunden var 41,57 kronor/invånare (rikssnitt: 36,26 kronor/invånare) under 2010. Stödet har minskat med tolv procent sedan 2008.

Helsingborg

Jämförelsevis hög andel deltagare i kulturprogram (och studiecirklar), minskning av antal och andel deltagare i kulturprogram under senare år, oförändrat när det gäller cirkeldeltagarna. Stor stad i södra Sverige. Kommunens stöd till studieförbunden var 46,46 kronor/invånare (rikssnitt: 36,26 kronor/invånare) under 2010. Stödet har minskat med ca tio procent sedan 2008.

Utvärderargruppen

Utvärderargruppen består av två utvärderare som medverkar i, och knyter samman, samtliga tre utvärderingar. Dessutom tillkommer en eller två utvärderare per utvärdering som har kompetens som är särskilt viktig för respektive utvärderings genomförande.

I utvärderargrupperna samlas följande kompetenser och erfarenheter:

Samtliga tre delutvärderingar

- Kulturanthropologisk/kultursociologisk²³⁶
- Kunskap/erfarenhet av forskning/statistisk analys/utredning om lokal kulturverksamhet

Utvärdering 1, det lokala samhällsperspektivet

- Ansvarig för studieförbundsverksamhet på lokal nivå²³⁷
- Nationalekonomisk/företagsekonomisk kompetens, inriktning mot kulturverksamhet.

236 Filosofie doktor Tobias Harding är fr o m den 1 sept. 2012 engagerad som projektledare för samtliga tre utvärderingar.

237 Jens Lejhall, Västra Götalandsregionen är fr o m den 1 sept. 2012 engagerad som utvärderare.

Utvärdering 2, deltagarperspektivet

- Kunskap om deltagare i kultur²³⁸
- Erfaren deltagare/arrangör av kulturprogram inom studieförbund

Utvärdering 3, arbetsmarknadsperspektivet

- Kunskap om kulturarbetares arbetsmarknad²³⁹
- Kunskap/erfarenhet av att arbeta som kulturarbetare inom studieförbund: Namnförslag?

Tidsramar

Tidsram, utvärdering 1

- Maj–september 2012: Utvärderare rekryteras
- September 2012: Utvärdering detaljplaneras och förbereds
- Oktober–december 2012: Kommunstudier genomförs, rapportskrivning
- Januari 2012–maj 2013: Rappportskrivning

Tidsram, utvärdering 2

- Augusti–september 2012: Utvärderare rekryteras
- Oktober–december 2012: Utvärdering detaljplaneras och förbereds
- Januari–april 2013: Kommunstudier genomförs, rapportskrivning
- Maj 2012–september 2013: Rappportskrivning

Tidsram, utvärdering 3

- November–december 2012: Utvärderare rekryteras
- Januari–mars 2013: Utvärdering detaljplaneras och förbereds
- April–juli 2013: Kommunstudier genomförs, rapportskrivning
- September–december 2013: Rappportskrivning

Presentation/Spridning och förankring av resultat

- Almedalsseminarium 2013/delrapport 1
- Lokala seminarier i samarbete med Folkbildningsförbundet/SKL

238 Ungdomsstyrelsen har nyligen genomfört en undersökning om ungas kulturvanor.

239 Konstnärsnämnden har genomfört flera undersökningar om bildkonstnärers arbetsmarknad.

Kulturprogrammets betydelse för lokalsamhället

Utvärdering 1 av studieförbundens kulturprogram

Reviderad upplaga, september 2014

Denna utvärdering handlar om kulturprogrammets betydelse i det svenska samhälls- och kulturlivet. Under 2012 rapporterade studieförbunden drygt 320 000 kulturprogram med ett sammanlagt antal deltagare på nära 18 miljoner. Det handlar om allt från teaterföreställningar och musikframträdanden till föreläsningar och utställningar. Såväl antalet rapporterade kulturprogram som det rapporterade antalet deltagare har ökat väsentligt sedan 1990-talet.

Utvärderingen sker i tre delar där studieförbundens kulturprogramsverksamhet studeras ur tre olika perspektiv:

- Utvärdering 1 fokuserar på kulturprogrammets innehåll och betydelse för lokalsamhället i fyra svenska kommuner: Helsingborg, Jönköping, Rättvik och Storuman.
- Utvärdering 2 fokuserar på kulturprogrammets betydelse för sina deltagare.
- Utvärdering 3 fokuserar på kulturprogrammets betydelse för dem som medverkar i dem på andra sätt, bland annat i förhållande till kulturområdets arbetsmarknad.

I denna rapport presenteras resultaten från utvärdering 1. Dessa grundar sig främst på intervjuer med företrädare för de fyra kommunerna och för de studieförbund som är etablerade där, men också på dokument och statistiskt material.

Tobias Harding är kulturpolitikforskare vid Universitetet i Jyväskylä. **Sara Tannå** är oberoende kultursociolog och **Jens Lejhall** är kultursamordnare på Västra Götalandsregionen.

Folkbildningsrådet